

እምነት «በመገለጥ» ይጻናል፤ «በአመክንዮም»

ይብራራል!

ዘንድሮ በአዲስ አድማስ የአማኝ-አላማኝ ክርክሩ ጠፍ ያለ ይመስላል። ክርክር ደግሞ የሥልጡን ማህበረሰብ አንዱ መገለጫ ነውና ተግባሩ ሊበረታታ ይገባዋል። በሀገራችን ያሉ ጋዜጦች ከሃይማኖት አንፃር ያላማኝነትን ሥላቅ ብቻ ሳይሆን የአማኝነትንም ቁም ነገር ለማስተናገድ መፍቀዳቸው አማኝን እንደ ቂል፤ አላማኝን እንደ ጠቢብ የመቀጠርን ኢ-ፍትሐዊ ብይን የሚያስቀር በመሆኑም ይበል ያስኛል። በእርግጥም ደግሞ አማኝነትና አላማኝነት ሁለት ተቃራኒ የተገንዘቡት ዓይነቶች እንጂ አንዱ ለወደ-ምሕረት ምስባክ የተተወ ሌላው ደግሞ በ«ጠቢባን» ሽንገ የሚዘከር ልዩ ሐሳብ ማስመሰል ልክ አይደለም።

«ንፅረተ-ዓለም» የተሰኘው ጽንሰ ሐሳብ ሳይንሳዊ ትርጓሜ ራሱ አንድ ግለሰብ ስለሚኖርበት ዓለም ያለውን አጠቃላይ አመለካከት ያቀፈ በመሆኑ የሚዲያዎች ለአንዱ ዓይነት ዕይታ ብቻ ማድላት ፍትሐዊነት የጉደለው ልምድ ነው። የእምነትና ምክንያት የዘመናት እንቅስቃሴ ደግሞ እስካሁንም አከራካሪ በመሆኑ ሎጂክ ጣኦት ሆኖባቸው እግዚአብሔር የሚባል ጻኝ በዙፋኑ ላይ እንደሌለ የሚያስመስሉት ብቻ ሳይሆኑ በሙሉ ግርማው ተቀምጦ «የሚታያቸውም» እኩል መስተናገድ፤ እኩል ሐሳባቸውን መግለጽ አለባቸው።

እውነቱን እናውራ ከተባለ በ16ኛው ክፍለ ዘመን በአውሮፓ ተነሥቶ የነበረው የቤተ ክርስቲያን የተሃድሶ እንቅስቃሴ ለእምነት ብቻ ሳይሆን ለምክንያታዊ አስተሳሰብም በር ከፋች ነበር። «ዘመኑ-አብርሃት ወይም ዘመኑ-ምክንያት» (Age of Enlightenment or Age of

Reason) ለተሰኘው የ18ኛው ክፍለ ዘመን የዕውቀት አብዮት መነሣት መሠረቱ የተጣለውም ያኔ ነው። ሆኖም ከዘመኑ-አብርሃት ንቅናቄ ውልዶች አንዳንዶቹ «የእግዚአብሔር አገዛዝ ከጫንቃችን ይውረድልን» ያሉና የእምነትን ወሬ አንስማ የሚሉ ነበሩ። ዘመኑ ለሰው ልጆች ያስገኘው ሳይንሳዊ ጠቀሜታ ቢኖርም ግና የቀደመ እምነታቸውን ወዲያ ጥለው ሁሉም ዓይነት እንቅስቃሴ በአመክንዮ እንደሚፈታ የሚያስቡ ጭንቅላቶች ለመፈጠራቸውም ለበብ ነበር።

ለእነርሱ ሁሉም ጉዳይ በሎጂክ ተፈትኖ ማለፍ ሲኖርበት ይልቁንም የአይሁድ ዝርያና የደች ዜግነት ያለው ባሩች ስፒኖዛ (1643-1727 ዓ.ም) ቀደም ብሎ ቀምሮት የነበረው ሎጂካዊ መላምት ለአንዳንዶቹ እግዚአብሔር በመንበሩ ላይ ላለመኖሩ ማረጋገጫቸው ሆኖ ነበር። የስፒኖዛ እጅግ የተወሳሰበ አመክንዮ ፍጥረተ-ዓለሙ ወደ መኖር የመጣበትም ሆነ ሕዋ-ዓለሙ የፀናበት ምክንያት የወገኖቹ አይሁዳውያን መጽሐፍ ቅዱስ ከሚለው የተለየ ተፈጥሯዊ ባሕርይ እንዳለው አድርጎ ማስቀመጡ እንደ ሸልቴርና ሆብስ ላሉት የአብርሃት ዘመን ከሃዲ ፈላስፎች በሰማያዊ ዙፋን የተቀመጠ እግዚአብሔር ላለመኖሩ ማረጋገጫቸው ሆኖ ነበር።

ፈረንሳዊው መናፍቅ ፍራንሷ ሸልቴር በሀሳብ ከበለፀጉና ተሰጥኦ ካላቸው ሰዎች አንዱ ቢሆንም ክርስትናን ጨርሶ ለመደምሰስ ከሚሹትና በየዘመናቱ ከተነሱት ነውጠኛ ፈላስፎች መካከል በፊተኛው ረድፍ ላይ የሚሰለፍ ነው። ስለ ክርስቶስ ያሰማው ጩኸት «ክፉ ነው እርገሙት!» የሚል ሲሆን «በሃያ ዓመታት ውስጥ ክርስትና ድምጥማጡ ይጠፋል፤ ለመገንባት አሥራ ሁለት ሐዋርያት የጠየቀውን ግዙፍ ህንፃ እኔ በአንድ እጄ አፈራርሰዋለሁ» እስከማለትም ድርሶ ነበር። ይሁንና እርሱ ከሞተ ከጥቂት ዓመታት በኋላ የግሉ የነበረው ማተሚያ ቤት አዲስ ኪዳንን ለማተም ተግባር ውሎ ነበር።

ይህም ሁሉ ሆኖ ታሪክ የሚነግረን የክርስትናን ሃይማኖታዊ ደግማ ያብጠልጠሉትንና የናቁትን ብቻ ሳይሆን ይልቁንም ሎጂክ ለክርስትና ሃይማኖት አስረጂነት ያለውን ጠቀሜታ ለማሳየት

የሞከሩትን እንደ ኢማኑኤል ካንትና ፈራንሲስ ቤክን ያሉትንም አመዛዛኝ ፈላስፎችን ጭምር ነው።

ወደ አዲስ አድማሳ የአማኝ/አላማኝ ክርክር ጭብጥ ስንመጣ የአማኝነትን ዋጋ በማጥላት ረገድ የአንበሳውን ድርሻ በሚወስዱት በዶክተር ፈቃዱ አየለ አተያይ «አምነት» እንደ «መንፈሳዊ-ሳይንስ» መቄጠሯ በአቶ ተስፋሁንና በአቶ ሌሊሣ ግርማ ብዕር ተብጠልጥሏል። ይህን በማድረግ ረገድ ደግሞ አንዱ ሌላውን እያሞገለ የማበረታቻ ቃላትን አስፍሯል። እኔም ዛሬ ዶክተሩን ለማገዝም ባይሆን እንደ አማኝነቴ «በርቱ ግፉበት» ብዬ ላበረታታቸው፤ ያላግባብ በተተቸበት ጉዳይም ጣልቃ ገብቼ ሐሳቤን መሠንዘር አስፈልገኛል።

ባለፈው ሳምንት (ግንቦት 27/2003 ዓ.ም) ተስፋሁንም ሆኑ ሌሊሣ ራሳቸውንም ሆነ «በጊዜያዊነት የተቀበሉትን» ፍልስፍናዊ እሳቤ ለመከላከል ሲሉ ዶ/ር ፈቃዱ አቋሜ ነው ላሉት ሐሳብ አይረባረቡ ንቀትን የተሞሉ ምላሾችን ሰጥተዋል። ዶክተሩ፤ ፍልስፍና ወጤት አልባ ማውጠንጠንና ከንቱ የሐሳብ ሩጫ መሆኑን መግለጽ ብቻ ሳይሆን ጨርሶ «መደምሰስ» እንዳለበት የሚያምኑ መሆናቸው በተለይም ሌሊሣን በከፍተኛ ሁኔታ አበሳጭቷል። ወደ ዝርዝሩ ስንገባ ደግሞ ተስፋሁን ስለ ዶክተር ፈቃዱ አቋም ሲያወሱ ዶ/ር ፈቃዱ «የምጽፈው አንድ ፈጣሪ መኖሩን የሚያምኑትን ሁሉ ወግኜ ነው» ይበሉ እንጂ ግና «መንፈሳዊ ሳይንስ» በሚለው ጽሑፋቸው ጎራቸውን ለይተው የሚከተለውን ስለማለታቸው ይጠቅሳል።

«ሳይንስ እንዲመስል እየተደረገ ያለውን ዝግመተ-ለውጥ የሥነ ፍጥረቱ ምንጭ አድርጎ ለማስረዳት የሥነ ምድር፤ የሥነ ቅሪተ አካልና ሌሎች ሳይንሳዊ ሐቆች በማስረጃነት ቢጠቀሱም፤ ብዙ ታላላቅ መጽሐፎች ቢጻፉም፤ እጅግ ብዙ ሰዎች በዚህ ሐቅ ቢያምኑም፤ ነገር ግን በየትኛውም ጎራ ከተሰለፉት ሰዎች፤ ከተጻፉ ጽሑፎችና ከተከናወኑ ጥናቶች እጅግ በላቀና በመጠቀ ጥበብ ስለ ሕይወት ምንነት መጽሐፉ የሚናገረው ሐቅ አላማኝ ነው» ማለታቸውን ይጠቁማል። ይህም ማለት ዶክተሩ ከተደረገውላቸው

ዐያሌ ሃይማኖታዊ መጻሕፍት መካከል አንዱን ብቻ መርጠዋል። የአስተሳሰብ ሥርዓታቸውንም ከዚያው አንፃር ቃኝተዋል በማለት ሊያሳጣቸው ይሞክራል። (ዶክተሩ መርጠውታል የተባለው መጽሐፍ ደግሞ መጽሐፍ ቅዱስ መሆኑን ልብ ይሏል።)

እና ይህ ምን ያስደንቃል? ያለማስደነቁን ደግሞ በምሳሌ ላስረዳ። ተስፋሁንና ሌሊሣ የሚያምኑት ፍልስፍናን ነው እንበል። ሆኖም አንድነታቸው መጠየቁ፤ ማሰብ፤ ማሰላሰብ፤ መመርመሩ ላይ ነው እንጂ ከፍለጋቸው ሲመለሱ በሚያገኙት መረዳትና በሚያቀርቡት ብይን በጭራሽ አንድ ዓይነት ሊሆኑ አይችሉም።

በሃይማኖቶችም መካከል ሂንዱይዝም ከቡዲሂዝም፤ ክርስትናም ከእስልምና ጋር መሠረታዊ ልዩነቶች እንዳሏቸው ሁሉ፤ የፍልስፍናው ፈርጅና ዓይነትም እንዲሁ በመለያየቱ ያቀረቡት መግት ውሃ የሚቋጥር አይደለም። ለምሳሌ ዶግማቲዝም ከስኬፕቲሲዝም፤ አይዲያሊዝም ከማቴሪያሊዝም፤ አንፃራዊነትም ከፍጹማዊነት ጋር ያላቸውን የተቃርኖ ከፍተኝነት ብንወስድ ዶክተሩ እግዚአብሔርን ለማመንና ለመከተል የመረጡት መጽሐፍም ሆነ ሃይማኖታዊ መንገድ የክርስትናው መሆኑ የማያስደንቅ ያደርገዋል።

እርስዎ ተስፋሁን ራስዎ ስለሚያነቡዎቸው መጽሐፍት አንሥተው ያሉን እንዲህ ነው፡- «መጽሐፉን ጠይቁ መልስ ካጣሁና መልሱ ካልጣመኝ ወደ ሌላ መጽሐፍ እሻገራለሁ። ይኸኛውም ካልጣመኝ ደግሞ ወደ ሌላ መጽሐፍ እሻገራለሁ፤ ሁሉም ትርጉም ቢያጣብኝ ግን ትርጉም ያሳጣቸው አእምሮዬ ታላቅ ነውና የአእምሮዬ ፈጣሪ ዕፁብ ድንቅ መሆኑን እረዳለሁ» ስለማለትዎ ማለቱ ነው። ሆኖም ከዚሁ ጋር እያይዘው የተናገሩት ሁለተኛው ነገር ምክር የሚያሻው ነውና አንዳች ብል ጥሩ ነው።

እዚህ ክርክር ውስጥ ያለው አስገራሚው ነገር ተስፋሁንም ሆኑ ሌሊሣ «ፈጣሪ የለም» ያለማለታቸው ነው። ሆኖም ስለ እርሱ የሚነገር የትኛውም ዓይነት ሃይማኖታዊ መግለጫ የሚጥማቸው

አይደለም። እነርሱ ሁሉን ለመጨበጥ የሚፈልጉት በጭንቅላታቸው ነው። ሊያውቁት የሚፈልጉትም በዚያው ሠፍረውና ለክተው ነው። ግንኮ በአንዳች ተቃራኒ ስሜት በቀላሉ ሊጠመዘዝ የሚችልን አእምሮ ሁሉንም ጉዳይ ለማወቅ የበቃና የነቃ መሣሪያ አድርጎ መውሰድ ተፃብቶ ካልሆነ በቀር ሌላ ስም የሚሰጠው አይደለም።

ሕዋ ዓለሙን ጠልቆ ከመመርመር አንፃር የላቀውን ድርሻ የሚይዘው አልበርት አንስታይን እንኳ በአእምሮው ለመመካት ባለመፈለጉ ብቻ ሳይሆን ስለ ሐቁ ሲናገር «አብዛኛዎቹ ሰዎች ታላቅ የሥነ ፍጥረት ሊቅ ለመሆን የሚያበቃው የማሰብ ችሎታ ነው ይላሉ፤ ነገር ግን ተሳስተዋል፤ የመንፈስ ጎይል ነው» ብሏል።

ታዋቂው ምሁርና ዐቃቤ-እምነቱ ጂ ማርቴንኮም በእግዚአብሔር ላይ መደገፍ የማይሻውን አእምሮ «ልታደምጠው የምትፈልገውን ብቻ የሚነግርህ ወስላታ አገልጋይ ነው» በማለት ሲገልጹት «ከሃዲያኑ በአእምሯቸው ጎይል ለመመካት የሚያበቃ በቂ ምክንያት አላቸውን?» ሲሉም ጠይቀዋል። እኔም ተስፋሁንን የምጠይቃቸው ይህንኑ ነው። ስሙን ቢጠሩትም የተመኩትና የተጓደዱት በእግዚአብሔር ስላልመሰለኝ፤ ሶቅራጥስን ከጳውሎስ ጋር እያነፃፀረ የራሱን ብይን የሚለጥ ጭንቅላት ትምክህቱ ያው ጭንቅላቱ ስለመሰለኝ ማለት ነው።

ወደ ሌሊሣ ግርማ አስተያየት ልምጣ፤ ዶክተር ፈቃዱ ሐሳባቸውን እያነፃፁ ስለሚያወሩበት መጽሐፍ ቅዱስ ያደረባቸውን ንቀት ወደገለጹበት ቦታ። ሌሊሣ «መልሱ ያለበት መጽሐፍ በሁሉም ቤት በጥሩ ቦታ ተቀምጧል፤ በሁሉም ቤት ውስጥ ከሌላው መጽሐፍ በተለየ ይነበባል፤ በሰበካ ጉባኤም ይሰበካል፤ በመጽሐፍ ቅዱስ ጥናትም ይጠናል፤ ተጠንቶም መልሱ ተገኝቷል» በማለት ያንኑ አሜን ብሎ ከመቀበል ውጪ ምንም አዲስ ነገር እንደማይገኝበት አስመስለው ስለመጻፋቸው ማለቱ ነው። መጽሐፉ ግን ለእኛ ለምናምን ከየትኛውም መጽሐፍ በላይ ብዙ ጥበብ የሚገኝበት መዝገብና ውስጡም ዘመናት በማይሸገሩቸው እውነቶች የታጨቀ ድርሳን ነው። የሚሻሻል ነገር የሌለው መሆኑም ከየትኛውም ዘመን

የቀደመ፤ ከየትኛውም ዓይነት የሰው ጥበብ የላቀ ልዩ ሐሳብ ስላለው ነው። በሌሊሣ ዐይን እሱን በመደጋገም የሚገኝ የዕውቀት ትርፍም እንደሌለ ቢቈጠርም ሐቁ ግን ይኸው ነው።

ስለ መጽሐፍ ቅዱስ ዝቅተኛ ግምት ማሳደር በአእምሯችን «ነቅተናል፤ በቅተናል» ብለው በሚያስቡ ሁሉ ዘንድ የተለመደ ነው። ወደ በለጠው መንፈሳዊ ንቃት ሲደረስ ግን የሚሆነው ተቃራኒው ነው። ይህን ንቃት ካገኙትና መጽሐፉ በውስጣቸው የፈጠረውን የሃይማኖት ዝንባሌ በማድነቅ ከጻፉ ስሙጥር ፈላስፎች መካከል ሲሰር «ሃይማኖት» የሚለውን ቃል «ማሰብ፤ ልብ ማድረግ» ከሚለው የላቲን ቋንቋ ጋር ሲያቋራኘው እውጉስቲን «ጠፍቶ የነበረውን ነገር እንደገና ማግኘት» መሆኑን ይገልጻል። ላክስታንሲያስ ደግሞ «ከላቀው ጎይል ጋር መተሳሰር ወይም መገናኘት» በማለት ይፈታዋል።

ግራንት ስለ መጽሐፉ ክቡርነት ሲናገር፤ «እንደ ነፃነታችሁ መልህቅ በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ ጸንታችሁ ኑሩ። ምክሮቹን በልቦናችሁ ጻፏቸው። በሕይወታችሁም ተለማመዷቸው። ለእውነተኛ የጨዋነት ተግባር ስለፈጸመው መሻሻል ሁላችንም ለመጽሐፉ ተጽእኖ ባለውለታዎች ነን። ለመጨረሻ ጊዜም እንደ መመሪያችን ልንከተለው ይገባል» ብሏል። ዣንዣክ ሩሶም «የፈላስፎች ቃል ከነተቃርኗቸው ከቅዱሳት መጻሕፍቱ ጋር ሲነፃፁ እጅግ ወራዳና የተናቁ ናቸው» ሲል፤ ቮልቴር ደግሞ ከዚህ በተቃራኒ ቆሞ ከመቶ ዓመታት በኋላ መጽሐፍ ቅዱስ በቤተ መዘክር ብቻ የሚገኝ ጊዜው ያለፈበትና የተረሳ መጽሐፍ እንደሚሆን ጽፎ ነበር።

ይሁንና ቮልቴር ይህን ካለ አንድ መቶ ዓመታት በኋላ የመጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር የግል ቤቱን ማተሚያ ቤት አድርጎ ይጠቀምበት ነበር። በተፈጥሯዊ ችሎታው ሶቅራጥስ ከጳውሎስ የላቀ ቢሆንም ለጳውሎስ ከተገለጸለት «ብርሃን» አንፃር ግን ሶቅራጥስ ጫፉ ባለመድረሱ የጳውሎስን ያህል የሚነበብ «መጽሐፍ» የለውም። (የሶቅራጥስ መጽሐፍ ተማሪው ፕሌቶ ስለ እርሱ ድንቅ እሳቤዎች ከትቦ ያቆየውን ማለቱ ነው።)

ሌሊሣ መጽሐፉ የሚለውን «አሜን» ብሎ ከመቀበል ውጭ «ይሆንን?» ባይነትን የማይሻ ስለመሆኑ ያሉትን ደግሞ በፍልስፍና ዐይን እንቃኘው። ነገሩን ከተፈጥሮ ግብር አንፃር ስንመለከተው ምንም እንኳን ለመጽሐፉ ቃል «አሜን» የሚል ምላሽ መስጠት ከታምራት የሚቈጠር የመገለጥ ውጤት ቢሆንም፤ አሜን ባዩ አሜኑን ያገኘበት መንፈስ ግን የ«አሜን»ን ጣመኝ ድገመኝ የሚያስናፍቅ እንጂ ከቶም «ጨርሶ ረክቻለሁ» አሰኝቶ ፍለጋን የሚገድብ አይደለም። ጉዳዩ መረጋጋትን እንጂ አንድ ቦታ ረግቶ መቆምን የሚያመለክት አይደለም።

ስለዚህ ነገር ለማስረዳት የፍጥረት-ዓለሙን ሕግ ምሳሌ የሚያደርጉት ዐቃቤ እምነቱ ጂ. ማርቼንክ፤ «ቋሚ መስለው በሚታዩን አካላት የሥነ አካል ሕግጋት መሠረት ማንኛውም ነገር በእንቅስቃሴ ላይ ነው። ሁኔታውን በሙሉ መረዳት ባንገነዘበውም እውነታው ግን እንዲያ ነው» ይላሉ። «ዓለምን የገነቡት መሠረታዊ ቅንጣቶች፤ ኬሚካላዊ ጥንተ-ንጥሮች እንዲሁም መንፈሳዊ ክስተቶችና ድርጊቶች ግኚዎች እንጂ «ቋሚ» ህላዌዎች አይደሉም» የሚሉት ጂ. ማርቼንክ «ጉዳዩን በማይክሮፊዚክስ አውድማ ውስጥ ሆነህ ብትመለከተው «ብረት» የሚለውን ቃል በምናገርበት ጊዜ በብረቱ አተምስ ውስጥ የሚገኙት ኤሌክትሮንስ በብዙ ሺህ ቢሊዮን በሚቈጠር የጊዜ ስሌት በኒውክሊዮኑ ዙሪያ ዞረዋል። ...»

«... ት» በሚለው የቃሉ መጨረሻ ፊደል ላይ ስደርስ ብረቱ «ብ» የሚለውን የመጀመሪያ ፊደል ባነብ በነበረበት ሁኔታ ላይ አይገኝም። ስለ ህላዌው ሁኔታ «እንዲህ ነው» ብዬ ለማረጋገጥ የሚያበቃ ጊዜ እንዲሰጠኝ ብፈልግ፤ በቦታው ረግቶ ለመቆየት በቂ ትዕግሥት የለውም» በማለት ካወሱ በኋላ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ማለዳ ማለዳ አዲስ ስለመሆኑ የተጻፈለት መለኮታዊ ህላዌ የመሆኑን ጽንሰ ሐሳብም ከዚህ ጋር ተመሳሳይ እንደሆነ ገልጸዋል። «እግዚአብሔር እንዲህ ነው! ስትል ስለ እግዚአብሔር በጣም አነስተኛውን ነገር ብለሃል፤ በመለኮትነቱና በፍቅሩ ዓይነተኝነት

ላይ ትለዋዋቁነት ባይገኝም እግዚአብሔር ግን ያለ ማቋረጥ ወደ እኛ የሚመጣና የሚሆን ነው» በማለት ጽፈዋል።

አሁን ደግሞ ፍልስፍና «መደምሰሱ» አለያም «መቀጣጠሉ» ስለሚኖረው ፋይዳ ልጥቀስ። ተስፋሁን ስለ ፍልስፍና ሲያስቡ ከሚሰማቸው ስሜት ልጆምርና ዶ/ር ፈቃዱ ለምን ሊደመስሱት እንደፈለጉ ያደረገኝን ጥርጣሬ ላስከትል። ተስፋሁን «ለእኔ ፍልስፍና ማለት የአሾን ዕይታ ማንበልበል፤ የኒቼን ዓረፍተ ነገር መዘከር፤ የአየን ራንድን ሠላሳ ገጽ መሸምደድ፤ ዴካርትን የሙጥኝ ማለት አይደለም» በማለታቸው ደስ ብሎኛል። «ለእኔ ፍልስፍና ማግኘት ተጠይፎና የብቻ ኑሮ መሥርቶ መኖር፤ የኅብረተሰብ የሆነውን ሁሉ መናቅና ማዋደቅ አይደለም፤ ለእኔ ፍልስፍና ጥበብን መሻት ነው» ስላሉም አተያዩን አደንቃለሁ።

በእርግጥ የተስፋሁን የፍልስፍና ምልክታ ይህ ከሆነ እስየው ነው። ስለዚህ ፍልስፍና መደምሰስ የለበትም። ምክንያቱም የአስተሳሰብ አንዱ መገለጫ ነዋ! የመጠየቅ ጥበብ ነዋ! ስለ ፈጣሪ፤ ስለ ዓለምና ስለ ሰው ልጅ ተፈጥሮ አሁንም አሁንም ጥልቅ አሳሳቢ ለማድረግ የምንነቃቃበት፤ ስለ ሕይወት ጅማራና ፍጻሜ ደጋግመን የምናስብበት መስክ በመሆኑ በደምሳሳው የሚጠላም የሚናቅም አይደለም። በተለይም አንዳንዱ ፍልስፍናዊ እሳቤ እንደ ሃይማኖት ሁሉ በሳይንሳዊ ዘዴ የሚረጋገጥበት ሁኔታ ስለሌለው ስለ ሕይወት የበለጠ የማወቅ ጥማታችንን ልናረካበት እንችላለን። እንዲህ ማድረግ ደግሞ ሰው መሆንን እንጂ «ፈላስፋ» መሆኑን ግድ አይልም።

ወደ ሌሊሣ ደግሞ ልምጣ። ሌሊሣ ስለ ዶክተር ፈቃዱ የፍልስፍና ጥላቻ ሲያወሱ «ፍልስፍናን ተሸክመው ፍልስፍናን ለማዋረድ የሚሞክሩ» ብለዋቸዋል። ነገር ግን እኔ ከዶክተሩ አመክንዮአዊነትና ብስለት አንፃር ነገሩን ሳጤነው እርሳቸው የጠሉት የፍልስፍና ዓይነት የትኛውን ይሆን? ስል እጠይቃለሁ። ምናልባትም ዶክተሩ የጠሉት ተስፋሁን እንደነገሩን የአሾን ዕይታ የሚያንበልብለውን፤ የኒቼን ዓረፍተ-ነገር የሚዘክረውን፤ ሌላ ምንጭ የሌለ ይመስል ዴካርትን የሙጥኝ ያለውን ይሆን?

እኔም ብሆን ፍልስፍናን ጨርሶ የማጣጣል ዝንባሌ አይነረኝ እንጂ ደርሶ ለጥበቡ ዘብ የመቆም ዐላማ የለኝም። ይልቁንም አብዛኛው የፍለጋ አቅጣጫዬም ሆነ የአረጋግጦት ምንጩ ከሃይማኖት አንፃር የተቃኘና ከሰው የትኛውም ጥበብ ይልቅ ለመለኮታዊው መረጃ ያደላ ነው። ምናልባትም ልዩነቴ ለዎች የሕይወትን እውነታ በራሳቸው ዕውቀት ለማረጋገጥና በታተሩበት የፍለጋ ዓይነት መገረጫን አለማቆሚያ ብቻ ነው። ዶክተር ፈቃዱ እንደሚሉት ፍልስፍና እርካታ የሌለው የ«ሐሳብ ሩጫ» መሆኑ ባያመራጥርም እኔ ግን በአንዳንዶቹ ሯጮች አሯሯጥ መደነቄ አልቀረም። ዳሩ «ብርሃኑ» ሳይመጣ አስቀድሞ የሚሆነው ይኸው አይደል? ሁሉን በራሴ አቅም ካልጨበጥሁት የማለት መፍጨርጨር።

በወንጌል ተጽፎ እንዳነበብነው ሐዋርያው ጳውሎስ የግሪካውያኑ ልብ ወደ እምነት እንዲያዘነብል ለማድረግ ሲነሣ አስቀድሞ የነገራቸው ቀልፍ ነገር ከእምነት በፊት ፍለጋ መቅደሙን ነው። ምናልባት መርምረው ይደርሱበት እንደሆነ ብሎ እግዚአብሔር ከሰው ልጆች ለጥቂት ጊዜ ተሰውሮ እንደ ነበር። ለሁሉም የሚያበራው እውነተኛ ብርሃን (ኢየሱስ ክርስቶስ) ከተገለጠ በኋላ ግን የማይታየውን ለማየት፣ እውነትንም ለመጨበጥ በጣም የሚሻለው መንገድ እርሱን በእምነት መቀበል እንደሆነ በመግለጽም ጭምር።

እንግዲህ ዶክተር ፈቃዱም ከዚህ ጸጋ ተካፋይ ሆነዋልና ከክርስቶስ ላገኙት የላቀ ዕውቀት ትልቁን ግምት በመስጠት ሌላውን ሁሉ ቢንቁ ሊያስገርመን አይገባም። ስለዚያ ማንነት ደግሞ እንዲህ ተብሎ ተፅፎለታል፡- «እርሱ የማይታይ አምላክ ምሳሌ ነው፣ የሚታዩትና የማይታዩት ዙፋናት ቢሆኑ ጌትነት፣ ወይም አለቅነት፣ ወይም ሥልጣናት፣ በሰማይና በምድር ያሉት ሁሉ በእርሱ ተፈጥረዋልና፣ ከፍጥረት ሁሉ በፊት በኩር ነው፣ ሁሉ በእርሱና ለእርሱ ተፈጥሯል፣ እርሱም ከሁሉ በፊት ነው፣ ሁሉም በእርሱ ተጋጥሟል።» ተብሎለታል። እናስ ለአማኝ ሰው ከዚህ አይነቱ መገለጥ የሚልቅ ምን ይገኛል?

ከዚህ በተረፈ ግን እምነት ምክንያታዊ አስተሳሰብን እንደማይፃረር ምስክሩ ራሳቸው ዶ/ር ፈቃዱ ናቸው። እጅግ የበረታውን ይህን መረዳት ለሌሎች ለማሳወቅ መትጋታቸው፣ በእግዚአብሔር ዕውቀት ላይ ከፍ ለማለት የሚሻውን የሰው ሐሳብ ለማፍረስ መነሣታቸውም ጤናማ አካሄድ በመሆኑ በዚህ ረገድ ዶክተርን አበረታታለሁ። እንደ አቋምም እግዚአብሔርን ማወቅ ዓለምን በጥልቀት ለማወቅ የሚያበቃ ቁልፍ ነገር እንደሆነ እየታወቀ፣ ነገር ግን ያንን በትዕቢትና በኩራት የሚያንቋሽሽና የሚያሳንስ የትኛውም ፍልስፍና በመደምሰሱ አልከፋም። የመደምሰሻው መሣሪያ ግን ከመጽሐፉ የተቀዳ የእምነት ቃል እንጂ ቦንብና ላውንቸር እንዳልሆነ ለሁላችን የታወቀ ይሁን።

ሌሊሣ ግርማ እንዳሉት «ዶክተር» የሚለው ማዕረግ የእንግሊዝኛው ምህፃራ-ቃል (Ph.D) ሲተነተን «ፍልስፍና የዘለቀው» እንደማለት ቢቈጠርም ነገር ግን «ዶ/ር ፈቃዱ እየሰ ፍልስፍናን ተሽክመው ሳለ ሊያዋርዱት ቁርጠው ተነሥተዋል» በማለት በሰጡት ብይን ግን ጨርሶ አልሰማማም። ፍልስፍና አሳቢነትንና አመዛዛኝነትን የሚገልጥ አጠቃላይ ቃል ከሆነስ ለዶክተሩ የአሁኑ አሳቢነትና አመዛዛኝነት ከቶም አቃቂር ልናወጣለት አይቻለንም።

ይልቁንም «ዶክተር» ከሚሰኘው የሙያ ማዕረጋቸው በላይ አጠቃላዩን የዓለም ሁኔታ የሚቃኙበት አእምሮ ለዕውቀታቸው ስፋትና ለጤናማ አመክንዮአቸው ምስክር ነው። ዓይነተኛ ልዩነታቸውም የእውነት ሁለንተናዊ ገጽታ በቀላላዊም ሆነ ሐሳባዊ ፍልስፍና ውስጥ ሳይሆን በእግዚአብሔር እጅ ያለና በእምነት የሚደረስበት ስለመሆኑ መገንዘባቸው ነው። እንኳን እርሳቸው፣ የቀደመ እምነቱ ድንገት ደረሰኩበት ባለው እንግዳ ዕውቀት የተናጠበት ዳርዊን እንኳ፡- «ታላቁና አስደናቂው ጠፈራ-ዓለም ከዐዋቂ ሁለንተናችን ጋር እንዳጋጣሚ የመነጨ ስለመሆኑ ለመረዳት የሚያጋጥመው ተነሣሽነት ስለ እግዚአብሔር ህላዌ የሚቀርበው ዋና መረጃ ይመስለኛል» ሲል ጽፏል።

በኦክስፎርድ ዩኒቨርሲቲ የሥነ እንስሳት ትምህርት መምሪያ ሃላፊ የነበረው ሰር አልስቴር ሃርድ «እግዚአብሔር በሚል ስም

የሚጠራው አንድ ዓይነት ገይል በሕይወት የለውጥ ክንዋኔዎች ውስጥ ይሠራል። በማለት የሕያዋን ዓለም ራሱ፣ ልክ ከፊዚክስና ከኬሚስትሪ ጋር እንደሚገናኘው ነገረ መለኮትም ጋር በጥብቅ የተያያዘ ስለመሆኑ ጠቅሷል። ታዋቂው የሥነ አካል ሊቁ ማክስ ፕላንክ ስለ ሥነ ፍጥረት ባወሳበት የራሱ የሕይወት ታሪክ ውስጥ ደግሞ «ሃይማኖትና የተፈጥሮ ሥነ ጥበብ ተጠራጣሪነትንና ሐሳብ ግትር ከሃዲነትን ብቻ ሳይሆን አጉል እምነትንም ለመቃወምና ለማቃናት እየታገሉ ነው። የዚህ አስተባባሪውና ቀስቃሽ ቃል ደግሞ አሁንም ወደፊትም «እግዚአብሔር» የሚል ነው» በማለት ጽፏል።

የዶ/ር ፈቃዱን የትምህርት ዘርፍ ባላውቅም (አሁን ግን የዐይን ሐኪም መሆናቸውን አረጋግጧልሁ) ግና ብዙ የሥነ ፍጥረት ሊቃውንት በምርምራቸው ወቅት አማኞች እንዲሆኑ የሚያደርጋቸውን አስገራሚ የተፈጥሮ ሕግጋትን ማግኘታቸው እሙን ነው። አንዳንዶቹ ደግሞ የተፈጥሮ ሕግጋቱ በስሜት ሕዋሳታቸው፣ በሐሳባቸውና በእምነታቸው በኩል ካገኟቸው መረዳቶች ጋር ስለሚስማሙበት ሁኔታ አብዝተው ይደነቃሉ።

በመደነቅ ብቻ ሳይወሰኑም ይኸው እንደ ዶክተር ፈቃዱ የተመሰጠበትን ነገር ከመንፈሳዊ መረዳታቸው ጋር አጣጥመውና በሚገርም የቋንቋ ውበት ከሸነው ስለ ሁኔታው ይጽፋሉ። የሥነ ሕይወት ሊቁ ሃንስ ስፕማን፣ «በጥበብ ሙከራ ሥራዎቹ ላይ አብዛኛውን ጊዜ ከእኔ ይልቅ የበለጠ ብልጎ እንደሆነ ከምገምተው ጓደኛ ጋር ውይይትን እንደማደርግ ሆኖ ይሰማኛል» በማለት ጽፏል። ለነገሩም ስለ ማሺኑ የበለጠ ባወቁ መጠን የሠራውን መሃንዲስ ማድነቅ የጤናማነት ክፍተኛው መገለጫ ነው።

በመጨረሻም «ፈጣሪን በእምነት መፈለግ አይቻልም» ለሚለው የሌሊሣ ሌላው አስተያየት መልስ ሰጥቼ ነገራን ልቋጭ። በሌሊሣ ግርማ አተያይ እግዚአብሔርን ጨምሮ የአንድ ነገር መኖር ያለመኖር ወይም ምንነት ገላጭቹ ቋንቋ እና ቃላት ናቸው። በእርሳቸው አገላለጽ ስለ ወንበር መኖር በምናስረዳበት ዓረፍተ ነገር የእግዚአብሔርን ህላዌ ማስረዳት ስለማይቻል «መንፈሳዊ-ሳይንስ»

ብሎ ነገርም ሆነ እምነትን የህላዌ አረጋጋጭ ማድረግ አይሠራም። እንዲያውም ይህ ሐሳብን በአንጉል ፈጥሮ የተፈጠረውን ነገር በተጨማሪም ዓለም ላይ ለማግኘት መሞከር ቂልነት እንጂ «መንፈሳዊ-ሳይንስ» ሊሰኝ አይገባም የሚል አስተያየት ቀርቧል።

እኔ ደግሞ እንዲህ እላለሁ፡- ሳይንስ የዚህን ተጨባጭ ዓለም (በስሜት ሕዋሳቶቻችን ለምንገነዘበው) እውነታ ለማብራራት የጠቀመ መሣሪያ ከሆነ፣ ይህን ለማብራራትም አስቀድሞ የተፈጠረ ነገር ካስፈለገ፣ በ«እምነት»ም የመንፈሳዊውን ዓለም እውንነት ለመተንተን አስቀድሞ ለሰው መንፈስ ተገልጦ መኖሩ የተረጋገጠ ህላዌ መኖሩ ግድ ነው። ቃላት ግዕዙንም ሆነ ረቂቁን ሐሳብ የሚወክሉ ከሆነም «ወንበሩን» በሐሳቤ ውስጥ አገኘው ዘንድ አስቀድሞ ላየውና ልዳስለው እንደሚያስፈልገኝ ሁሉ «እግዚአብሔር» የሚለው ረቂቅ ሐሳብም በእኔ ውስጥ ይገኝ ዘንድ ያደረገ አንድ ምክንያት ወይም አጋጣሚ መኖሩ ግድ ነው።

የአምላክነቱ ትውስታ አንድም ከፍጥረቱ (ከአዳም) የወረሰኩት፣ አሊያም በሕይወቴ አንድ አጋጣሚ ተገልጦልኝ በእምነት ያረጋገጥኩት ሊሆን ይችላል። ነገሩ እንዲያ ካልሆነ ግን «እግዚአብሔር አለ!» ወይም «እውነት ነው!» የሚለውን ረቂቅ ሐሳብ ያለ አንዳች የመረጃ ቅብብሎሽ ከየትም አላመጣውም። መለኮታዊው ህላዌ በዚህ ዓለም መኖሩን ከማውቅለት የትኛውም የመኖር ዓይነት የተለየ በመሆኑ ደግሞ ከእርሱ ጋር ተግባባሪ የምፈጥርበትም ቃል መለኮታዊ መሆን አለበት። በስሙ በታደምኩበት አንዳች ሥፍራ «እግዚአብሔር በመካከላችን ነው!» ስባልም በዚያ መገኘቱን የሚረጋገጠው በእምነት እንጂ በእኔ ዕውቀት ዳኝቼ አይደለም።

ይህም ሆኖ ታዲያ በዚያ ሳለሁ የተቀመጠኩበትን ወንበር መኖር የሚከስቱልኝን የስሜት ሕዋሳቴን መረጃ እንደማልጠራጠር ሁሉ የመንፈሳዊውን ህላዌ በዚያ መኖር ጉልሕ ሆኖ እንዲሰማኝ የሚያደርግ «መንፈሳዊ ሕዋስ» አለኝ። «እምነት» የመንፈሳዊ ዓለም ተንታኝና የማይታየውን እንዳለ አድርጎ የሚያስረዳ በመሆኑ ለዚህኛው ዓለም እንግዳ የሆነ የዚያኛው ዓለም «ሳይንስ»

(የማረጋገጫ ዘዴ) ተደርጎ ቢቁጠርም አይገርምም። ይህን ተፈጥሯዊ ዓለም ከመገንዘብ አንፃርም (መረጃው ሐቀኛ እስከሆነ ድረስ) ልዩነቱ የቃላትና የቋንቋ ከመሆኑ በቀር ይህ የሚታየው ከማይታየው እንደመጣ በሚያስረዳው «መንፈሳዊ ሳይንስ» (እምነት) እና ተፈጥሮውን በሚተነትነው ሳይንስ መካከል ያለው ቅራኔ ይህን ያህል የሚራገብ አይደለም። ይልቁንም ጉዳዩ ስለ «ብርሃን» ምንነት ለመግለጽ አንደኛው የቅንጣቶች ጥርቅም ስለመሆኑ ሲያስረዳ ሌላው ደግሞ «የለም ምንድን ነው» ብሎ እንደመከራከር ያሉ የአንዱ እውነታ ሁለት የአገላለጽ መልኮች ናቸው።

እምነት እና አመክንዮ «እንደ» አንድ ሳንቲም ሁለት ገፅታ

ከደሮዋና ከእንቁላሉ፣ ከጊዜና ከቦታ የትኛው ይቀድማል?

«አመክንዮ» የሚለው የግዕዙ ቃል ለግሪኩ «ሎጂክ» አቻ እንዲሆን የተመረጠ ቃል ነው። «ምክንያት» ከሚለው ፅንሰ-ሐሳብም የመነጨ ነው። በግዕዝ ቋንቋ «አመክነየ» ማለት «ምክንያት አቀረበ፣ ወይም ምክንያት ያለው ሆነ» ማለት ነው። አመክንዮ እውነተኛ የሚባል ዕውቀት ጨርሶ እንደሌለ የሚቁጥረውን የጥርጣሬ ፍልስፍና (Skepticism) ይቃወማል። ደካማም እንኳ ቢሆን ሰዎች የያዙትን እምነት እውነት ነው ብለው የመቀበል መብት እንዳላቸው ያለ በቂ ምክንያትም ማንም እንዳያጣጥላቸው ሽፋን ይሰጣል።

ሥነ አመክንዮ (logic) የሰው አእምሮ በማሰብ ሥራ እንዲጠመድ የሚያደርግ የግንዛቤ ስልት እንደሆነ የሚገልጸው «እምነት እና አመክንዮ - የተጣጣሙ ወይስ የተፋቱ» የተሰኘው መጽሐፍ የተጻፈው በአንድ ኢትዮጵያዊ የሥነ መለኮት መምህር ሲሆን መጽሐፉ አመክንዮ የማሰብ ጥበብ እንደሆነ ይገልጻል። የተጻፈበት ዐላማ እምነት እና አመክንዮ ወዳጆች እንጂ ጠላቶች እንዳልሆኑ ማሳየት በመሆኑ ከሎጂክ መሠረታዊ ሐሳቦችና መርሆች ተነሥቶ ትንተና ይሰጣል። ከመርሆቹም መካከል ሦስቱን ሕግጋት ዋቢ ያደርጋል።

አንድ፡- The law of non contradiction - አንድ ነገር በአንድ ጊዜ ራሱንም ሌላውንም ሊሆን አይችልም። «ሀ» በቃ «ሀ» ነው እንጂ «ሀ»፣ «ለ» ሊሆን አይችልም።

ሁለት:- The law of excluded middle - አንድ ነገር በማያሻማ ሁኔታ «ይህ ነው» ወይም «ያ ነው» ተብሎ እቅጩ መነገር አለበት። መኪና ያው መኪና ነው ወይም አይደለም።

ሦስት:- The law of identity - አንድ ነገር ያው ነገር ብቻ ነው። ወንበሩ ከወንበር ሌላ አይደለም ብሎ ገልጹን መናገር የአመክንዮ መሻት እንደሆነ ይጠቅሳል።

የመጽሐፉ ዋነኛ ዐላማና ትኩረት የሥነ አመክንዮ ሕግጋትን ምንነት መተንተን ባይሆንም ከእነዚህ መርሆች አንፃር ግን የእምነትን እሳቤዎች ማስረዳት እንደሚቻል ጥቂማ ይሰጣል። የአመክንዮ መርሆች ሁሉን ዓይነት የእውነታ መልኮች በእኩል ደረጃና በተመሳሳይ ሁኔታ ለማሳየት ባይችሉም ከእምነት ጋር ተደጋግፈው መቆም ስለመቻላቸው ለማሳየት ይሞክራል። ስለ መጽሐፉ አስተያየታቸውን የሰጡ ሌላ የሥነ መለኮት መምህርም በእምነት እና አመክንዮ አንድነትና ልዩነት ላይ ከጥንት ጀምሮ የተለያዩ አመለካከቶች የነበሩ ስለመሆናቸው ሲገልጹ ያነሷቸው ሁለት አብነቶች የዛሬውም ዘመን አመለካከት ነፁብራቅ ናቸውና ልጥቀሳቸው።

በአስተያየት ሰጪው መምህር ጥቁምታ መሠረት በቤተ ክርስቲያን ታሪክ በጣም ታዋቂ ከነበሩት አበው መካከል ተርቱሊያን በአእምሯዊ አመክንዮ እውነታን ለመጨበጥ የሚደረግን የትኛውንም «የሐሳብ ሩጫ» እንደ ከንቱ ነገር የሚቁጥር ሲሆን ለእርሱ የእግዚአብሔር መናገር ብቻውን በቂው ነበር። ይህንን እምነቱን ለማጠናከርም «ኢየሩሳሌም ከአቴንስ! ቤተ ክርስቲያንስ ከፈላስፎች መንደር ምን አላቸው?» ይል ነበር። ከዚህ በተቃራኒው ግን የአሌክሳንድሪያው ቀሌምናጦስ በአስተሳሰቡ ምጡቅ እንደነበር ሲነገርለት ለእርሱ እምነትን በአመክንዮ መተንተን አዎንታዊ ጠቀሜታ ነበረው። በእርሱ ግንዛቤ ሕግን ለእስራኤል! ለግሪካውያን ደግሞ ፍልስፍናን የሰጠው እግዚአብሔር ራሱ ሲሆን ምክንያቱ ደግሞ ለወንጌል መረማመጃ የሚሆንን ጥርጊያ መንገድ ለማመቻቸት ብሎ ነው።

ከሥነ መለኮታዊያኑ ዕይታ ሻገር ስል ደግሞ በቅርቡ «በእውራምባ ታይምስ» ጋዜጣ የፖለቲካ ፈላስፎች ዓምድ ሥር ፍልስፍናው የተዘከረው፤ ጠበቃና የጀርመን ፓርላማ አባል የነበረው ማክስ ዌበር (1864-1920) ከፖለቲካዊ አመክንዮው ባሻገር ለሃይማኖታዊው አመክንዮ ዘብ ሲቆም ይታያል። «ሃይማኖታዊው የምክንያትና ውጤት ስሌት ንሊናዊ (subjective) ብያኔን እንደሚቃረን ከመቁጠሩም በላይ መገፋት ደርሶበታል» ይላል። ዌበር «ምክንያ» (rationalisation) ማለት አንድን ክስተት ወይም አስተሳሰብ ከምክንያትና ውጤት ጋር በማስማማትና በማስታረቅ ትክክለኛነቱን ማረጋገጥ እንደሆነ ይገልጻል።

አንድን ሁኔታ ጠንቅቆ ለመረዳት የሚቻለው ደግሞ ለሁኔታው መከሰት ምክንያት ከሆነው ድርጊት ወይም ክስተት በመነሣት፤ ትንታኔ በመስጠትና ግንኙነታቸውን በመግለጽ እንደሆነ ያስረዳል። ይህም ደግሞ የነገሮቹን ግንዛቤ ከአመክንዮ ሕግጋት አንፃር ለማግኘት የምናደርገው የሐሳብ ጥረት ስለመሆኑ ይናገራል። አመክንዮ ክስተቶችን ከማስተዋል አልፎ ምክንያታቸውን፤ አመጣጣቸውን፤ ግንኙነታቸውንና ሚናቸውን አብጠርጥሮና አቀነባብሮ የማሰብ ጥረት በመሆኑ ከምሥራቁ ዓለም ተማልሎአዊ (Mystical) ባሕርይና ከዚህ ዓለም ጉዳዮች ራስን ከማቀብ በተቃራኒ የቆመ የፍለጋ ዓይነት ስለመሆኑ ይጠቁማል።

ማክስ ዌበር የምዕራቡ ዓለም ክርስትና ለምክንያት/ውጤት ትንታኔ መገኘትና ለምክንያታዊነት መጉልበት የበለጠው ድርሻ ያለው ስለመሆኑ ብቻ ሳይሆን የምክንያት-ውጤት አመክንዮአዊነት ራሱ ከዚሁ ንፍቀ-ክበብ የመነጨ ስለመሆኑ ይገልጻል። «ክርስትና የግሪኮችን የፍልስፍናና የሳይንስ ቅርስ (ውርስ) በውስጡ በመያዝ፤ ለትውልድና ለዘመናዊው ሳይንስ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ከማድረጉም በላይ ሌሎች ዋነኛ ሃይማኖቶች ሊያቀርቡት ያልቻሉትን ሁኔታ አቅርቧል» በማለት ይከራከራል።

«ምክንያት፣ ለምንኖርበት ዓለም ትርጉም ለመስጠት ያለንን መነሣሣት ወይም ግፊት በሳይንስና ቴክኖሎጂ አማኝነት አላማኝ ወደሆነ የእውነታ ምስል መርቶናል» የሚለው ዌበር፣ ሆኖም እውነታው ይህ ብቻ እንዳልሆነ ይጠቁማል። ዌበር ራሱ ከዚህ ቀደም «ሃይማኖታዊ እምነት ምክንያዊ በሆነ መንገድ መኖሩ (መያዙ) አብቅቶለታል» ብሎ ያስብ የነበረ ቢሆንም ቄዶቶ የተገነዘበው ነገር ግን ዓለም ምክንያታዊ በሆነ መልኩ ትርጉም እንደምትሰጥ ለመገንዘብ በእሴት ላይ የሚያተኩር የአመክንዮ ስሌት አስፈላጊ ስለመሆኑና ትርጉም የለሽ በሚመስለው ዓለም ውስጥ ትርጉም ያለው ሕይወት ለመኖር የራሱን ሞራላዊ እሴት ወደ መምረጡ የማዘንበልን አስፈላጊነት በአጽንኦት ገልጿል።

የእምነት ጸጋ እግዚአብሔርንም ሆነ ፍጥረቱን በቅጡ ለመገንዘብ የምንችልበት አምላካዊ ሥጦታ ነው። የሰው ልጅ ከእምነት ሩቅ ሳለም እንኳ እነዚህን ነገሮች በምክንያት ሊገነዘብ የሚችልበት ተፈጥሯዊ መሠረትም አለው። የእምነት ሀላፊያዊ ዕውቀት በእግዚአብሔር መገለጥ ላይ የፀና መሆኑ እርግጥም ቢሆን የሰው ኅሊና ግን የነገሮችን ትክክለኛ ሁኔታ በአመክንዮ የመረዳት ፍላጎትም ያለው ነው። የሁለቱም ምንጭ ደግሞ ያው አንዱ እግዚአብሔር በመሆኑ ከእምነትም ሆነ ከኅሊና ሐሳቦች ተነሥቶ አመክንዮን ማበጀት ይቻላል።

ምንም እንኳ እንደ ኪርከጋርድ እና ካንት ያሉ ፈላስፎች የእግዚአብሔርን መኖር በእምነት ብቻ እንጂ በዕውቀት ማረጋገጥ እንደማይቻል ቢገልጹም በአንፃሩ ግን ለታላላቅቹ ክርስቲያናዊ ፈላስፎች ነገሩ እንደዚያ አልነበረም። አማኞቹ ፈላስፎች እምነታቸውን ለድርድር ባያቀርቡም ግና የእግዚአብሔር የህልውናው ዕውቀት ከመገለጥ ብቻ የሚገኝ ሳይሆን በፍልስፍናዊ አመክንዮም ሊረጋገጥ እንደሚችል ደህና አድርገው የሞገቱ ናቸው። መጽሐፍ ቅዱሳዊ ድጋፍም አላቸው። እንዲህ የሚል፡- «የማይታየው ባሕርይ እርሱም የዘላለም ንይሱ ደግሞም አምላክነቱ ከዓለም ፍጥረት ጀምሮ ከተሠሩት ታውቆ ግልጥ ሆኖ ይታያልና» (ሮሜ 1፡20-21)።

የዊሊያም ፓሌይ ሥነ ግባዊ አመክንዮ(Teleological Argument)፣ የቅዱስ ቶማስ አኩዊናስ የትዕይንት-ዓለሙ የእንቅስቃሴ አመክንዮ(Cosmological Argument) እና የካንተርበሪው ቅዱስ አንሰልም የሥነ ኑባሬ አመክንዮ (Ontological Argument) የሚያረጋግጡትም ይህንኑ ነው።

የዊሊያም ፓሌይን ሎጂክ ለማሳያነት ብንወስድ ፓሌይ የሥነ አመክንዮን አራቱን የግል መገንዘቢያ ዘዴዎች ማለትም 1- ማየትና መረዳትን (ፕርሰፕሊን) 2- ከመረጃዎች በመነሣት መወሰንን (ኢንፈረንስ) 3- በማመሳሰል ዘዴ ቃላት ማግኘትን (አናሎጂካል አኩዊሊቸን አፍ ቮካብላሪ) 4- ወሳኝነት ያለው ምስክርነትን (ኦቶሪቲቭ ቴስቲሞኒ) ተከትሎ ስለ እግዚአብሔር ፈጣሪነትና ዐላማ ግልጽ አመክንዮ አቅርቧል። የፓሌይ ሎጂክ ማጠንጠኛም «ንድፋዊነት» (Argument From Design) ይሰኛል። ለአማኝነት ያቀረበው ሁነኛ ዋቢም ሰዓት ነው። በአጭሩ አመክንዮው ይህንን ይመስላል፡-

- ሰዓት ውስብስብ ነው፣ (ማየትና መረዳት)
- ሰዓት ጥበበኛ ሠሪ አለው፣ (ከመረጃዎች በመነሣት መወሰን)
- ሕይወት ውስብስብ ነው፣ (በማመሳሰል ዘዴ ቃላትን ማግኘት)
- ስለዚህ ሕይወትም ጥበበኛ ሠሪ አለው። (ወሳኝነት ያለው ምስክርነት)

እንግዲህ ከላይ የተጠቀሰው ክርስቲያን ፈላስፋ ለእግዚአብሔር ህልውና ማረጋገጫነት ያዋለውን አመክንዮ ያበጀው የሚታየውን ዓለም ሁኔታ መነሻ በማድረግ መሆኑ ግልጽ ነው። እንዲህ ከሆነ ደግሞ ሎጂክ ስለማይታየው ሀላፊ አስረጂ ለመሆን ችሏል ማለት ነው።

ወደ ሌላው ደግሞ እንሂድ። የመካከለኛው ዘመን ሊቅ ቶማስ አኩዊናስ (1227-1274 ዓ.ም) የተምህርነት (Scholastic) አስተሳሰብ አራማጅ የነበረ ሲሆን የእግዚአብሔርን ጸጋ ከተፈጥሯዊ አመክንዮ አስማምቶ ለመንገዝ የመረጠ የታወቀ ሃይማኖታዊ ፈላስፋ ነው። የኦርቶዶክስ የተፈጥሮ ሳይንስ ዕውቀት የክርስትና ሃይማኖት አጋዥ

ያደረገውም ሆነ የጥንቱ የግሪክ ፍልስፍና በአውሮፓ በስፋት ለመታወቁ ዋና ተጠቃሽ ነው።

በአኩዊኒስ አስተሳሰብ በአመክንዮ ከሚደረስበት ዕውቀት ይልቅ የእግዚአብሔር ጸጋ የሚገለጥበት ዕውቀት የበለጠ አስተማማኝ እንደሆነ ቢታሰብም ግና የሁለቱም ዕውቀቶች ምንጩ አንድ በመሆኑ የሰው ልጅ በእነዚህ ሁለት አቅጣጫዎች ተጉዞ የሚያገኘው የመጨረሻ ውጤት የሚቃረን ስላለመሆኑ ሽንጡን ገትሮ የተከራከረ ነው። ሆኖም የአኩዊኒስ እንዲህ ዐይነቱ አስተሳሰብ ተቀናቃኞች በውጭ ያሉቱ ብቻ አልነበሩም።

ይህን የአኩዊኒስ አስተሳሰብ ካልተቀበሉት የዘመኑ ሊቃውንት አንዱና ዋናው ደግሞ በአክሲፎርድና በፓሪስ ዩኒቨርሲቲዎች አስተማሪ የነበረው ካህኑ ጆንስ ስኮተስ (1266-1308 ዓ.ም) ነው። ስኮተስ ሥነ መለኮት ከሳይንስ ጋር ምንም ዓይነት ዝምድና እንደሌለው የሚቁጥር ነው። በእምነት እውቃ ካልሆነ በቀርም በተፈጥሮ አመክንዮ (Natural Reason) ተደርሶበት ሊረጋገጥ የሚችል የእምነት ሐሳብ እንደሌለም ጠንካራ መግት አቅርቧል።

ስኮተስ አክሎም «የሰው አእምሮ አንዳንድ እውነቶች ላይ ለመድረስ ልዩ ብርሃን (Illumination) ያስፈልገዋል» በሚለው የአኩዊኒስ አስተያየት አለመስማማቱንም ገልጧል። ለስኮተስ የክርስትና ሃይማኖት መሠረቱ የእምላክ ነፃ ፈቃድ (Arbitrary Will of God) እንጂ አመክንዮ አልነበረም። ሆኖም በቀድሞውም ሆነ በዛሬው ዓለም አስተሳሰብ ከስኮተስ ይልቅ የቶማስ አኩዊኒስ የሁለትዮሽ ግንዛቤ ከፍተኛውን ሥፍራ እንደያዘ ነው።

እኔም የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ እምነትና ምክንያት (faith and reason) ሁለቱም የየራሳቸው ጥቅም እና ዐቅም ያላቸው መሆኑን መቀበል፣ እንደ አንድ ሳንቲም ሁለት ገጽታዎች ተነፃፃሪ መሆናቸውን ማሰብም ይቀለጻል። ሁሉም ዓይነት የእውነታ መልክ በአመክንዮ (ምክንያት/ውጤት) ስሌት ይጨበጣል የሚል እምነት ባይኖረኝም የአመክንዮ የማስረዳት ውሳኔነት ካልሆነ በቀር የገሃዳዊው ዓለም

ሁኔታ ብቻ ሳይሆን መለኮታዊው ህላዌም በምክንያት የማይገለጽ አይደለም። ለእኔ «እማኝ-ልብ» እና «አሳቢ-አእምሮ» ከአንዱ እግዚአብሔር ለሰው የተሰጠ የህላዌ ሁለት ዓይነት አስረጂዎች ናቸው። በልብ ያደረገውን እምነት ከአእምሮ ተገንዝቦት ጋር ለማጣጣም የሚደረገው ጥረትም ጤናማ ጥረት እንደሆነ አቀበላለሁ።

እምነትና ምክንያትን በተመለከተ በጥንታውያኑ የግሪክ ፈላስፎች ፕሌቶና አሪስቶትል መካከልም ሞቅ ያለ ክርክር ነበር። ለፕሌቶ ዕውቀት ከዘላለማዊ ምንጭ የተቀዳ ትውስታ ሲሆን ለአሪስቶትል ግን እዚህ መሬት ላይ በምክንያት ታስሶ የሚገኝ ሀብት ነው። ለአንዳንዶች እምነትና ምክንያት ተወዳዳሪነትና ተቃራኒነት ያላቸው ሁለት ዓይነት የዕውቀት ገጽታዎች ናቸው። ምክንያታዊነት በማረጋገጫ ስለሚደገፍ፣ እምነት ደግሞ መገለጥን መሠረት ስለሚያደርግ ማለት ነው።

አውጉስቲን ግን የምክንያትና እምነትን ሁለትዮሽ የዕውቀት ምንጭነት የሚመለከተው በጥምረት ነው። ለእርሱ ዕውቀት እምነትን ተገን አድርጎ የሚመጣ ሲሆን ምክንያት ራሱ የሚነሣው ከእምነት ነው። የትኛውም ዕውቀት በእምነትም ይገኝ በምልክታ ለእርሱ ልዩነት አልነበረውም። ለአውጉስቲን በእምነት ለሚገኘው መረዳትም ሆነ በአመክንዮ ለሚደረስበት ዕውቀት ምንጩና ባለሥልጣኑ እግዚአብሔር በመሆኑ ከእርሱ ነጥለን ምክንያት ልንቀምር አንችልም።

ለማርቲን ሉተር ደግሞ የእምነትን ጸጋ ለማያምኑት በምክንያት ለማስረዳት መሞከር እንደ ከንቱ ድካም የሚቁጠር ነው። በእርሱ እምነት ግለሰቡ የእምነትን ጸጋ አስካልተካፈለ ድረስ በውስጡ ያለውን ብርሃን ከቶም ሊያገኘው አይቻለውም። ይህም ማለት በምክንያት እምነትን መደገፍ የማያስችል ሁኔታ አለ ማለት ነው። ምክንያቱንም ሲገልጽ «እግዚአብሔር በቃሉ ለእኛ የገለጸልን የትኞቹም የክርስትና እምነታችን አንቀዳች በምክንያት ፊት ትርጉም የለሽ፣ በጭራሽ ሊሆኑ የማይችሉና ውሸት ናቸው» ስለሚል ነው። "All the articles of our Christian faith, which God has revealed to us in his Word, are in presence of reason sheerly impossible, absurd, and false."

የአዲስ አድማሱ የክርክር ጭብጥም ይኸው ሲሆን «እንዴት ስለ ወንበሩ መኖር በሚወራበት ቃልና ቋንቋ ስለ መንፈሳዊው ህላዌ ይነገረኛል?» የማለት ቊጣ የገነፈለውም ከዚያው ካላማኞቹ ሠፈር ነው። ሉተር እንዳለው እምነት ከእግዚአብር ለሰው የሚሰጥ ክፍተኛ የጸጋ ስጦታ ነው። በምክንያት ልናረጋግጠው የማይችለንን ዕውቀት የሚፈጥርልንም እርሱው ስለመሆኑ ጥርጥር የለም። ጌታ ኢየሱስ በኒቆዲሞስ በኩል አስረግጦ እንደተናገረውም ሰው ከውሃና ከመንፈስ ካልተወለደ በቀር ስለ ድነት ምሥጢር ሊያውቅም ሆነ የእግዚአብሔርን መንግሥት ምንነት በገዛ ራሱ አመዛዝኖ ሊደርስበት የሚችለው ጉዳይ አይደለም።

በእርግጥም ደግሞ እምነት ስለሚታየውም ሆነ የማይታየው ዓለም ህላዌ በቅጡ የመገንዘቢያ ክፍተኛው የዕውቀት ምንጭና ታላቅ የጸጋ ስጦታ ነው። ሆኖም ከላይ የተቀመጡት የእምነት ትርጉሞች ከእምነት የሚገኘውን ዕውቀት ለአእምሯዊው ግንዛቤ ጨርሶ የማይጨበጥ አድርገው የሚያሳዩ አይደሉም። የሰው 1+1 በእግዚአብሔር አሠራር መልሱ «አንድ» የሚሆንበት ሁኔታ ቢኖርም ሁል ጊዜ ግን የሰውን መረዳት በመፃረር የሆነውን እንዳልሆነ የሚያደርግ አሠራር የለውም። ይልቁን በሂሳብ (አራት፣ሜቲክ) ሕጉ ከሄድን የ«አንድ ሊደመር አንድ» የሰሌት ውጤት ለእግዚአብሔርም ከ«ሁለት» ሌላ አይደለም። በሌላ አነጋገር እግዚአብሔር ሁሉን ነገር ከሰው ሐሳብና ስሌት ተቃራኒውን በማድረግ የሚደሰት አምላክ አይደለም።

በቀረው ግን ይህ የሚታየው ከማይታየው እንደመጣ የምናውቅበት ብቸኛው መንገድ «እምነት» ብቻ ነው። ወደ መታየትና መጨበጥ የመጣው ተፈጥሯዊ ዓለም ደግሞ በዕውቀት ቋንቋ የማይነገር፣ በምክንያትና/ውጤት ስሌት የማይሰላ አይደለም። መንፈሳዊውን ህላዌም ቢሆን እእምሯችንን ሙሉ በሙሉ የማይገነዘበው ይሁን እንጂ ሙሉ በሙሉ የሚያጣው ሊሆን አይችልም። ትክክለኛ እምነት በውስጡ ተጨባጭ ይዘት ያለው ነው። ለምሳሌ በክርስቶስ አምናለሁ

የሚል ሰው በለ እርሱ የተጻፈውን በአግባቡ ማንበብና ስለ መልእክቶቹም ትርጉም የማወቅ ግዴታ አለበት።

ባለፈው ጊዜ ሌሊግ «በእእምሮ ውስጥ የተፈጠረን ሐሳብ ገሃዱ ዓለም ላይ መፈለግ ሃይማኖታዊነት ይባላል» ማለታቸው ሃይማኖታዊ እሳቤን ለማቃለል ያሉት ቢሆንም እኔ ግን እንዲህ አላለሁ። በእርግጥ ታሳቢው ነገር በገሃዱ ዓለም ላይ የማይገኝ ከሆነ እርሱ የእእምሮ ቅዠት አሊያም ተራ ፍልስፍና እንጂ ሃይማኖት ሊሆን አይችልም። «ገሃድ» የሚባለው ዓለም ግን ግዙፉንም ረቂቁንም ወካይ እንጂ ቁሳዊው ብቻ ያለመሆኑን ልብ ይሏል። ስለ አመክንዮ ስናወሳም ከህላዌው ዓይነተኝነትና ምጡቅነት የተነሣ በዚያ መንገድ ሄደን ሙሉ በሙሉ ልንጨብጠው የማንችል እግዚአብሔር መኖሩ መዘንጋት የለበትም። የእርሱ መገኛው ማዕከላዊ ሥፍራ የሰው ልብ ቢሆንም በዚያ ተወስኖ የሚቀር ወይም ወደ ውጭ የማይንፀባረቅም አይደለም።

የፍጥረታዊውን ዓለም ሁኔታ ከምክንያትና ውጤቱ አንፃር መተንተን የአመክንዮ ጤናማና ተገቢ መገለጫ ነው። ሆኖም ለማንኛውም ነገር መከላከል ለብብ የሆነውን ቀዳሚ ምክንያት ምንነት ለማወቅ የምክንያት/ውጤት ስንሰለቱን እስከ ሰማየ ሰማያት ለማድረስ መሞከር ፍለጋውን ትርጉም የለሽ ያደርገዋል። ይልቁን እርሱ መልስ የሚያገኘው አንድም በእምነት አሊያም በጤናማ የአመክንዮ ዘዴ ነው። የዘመናዊው ፍልስፍና አባት የሚባልለት ፈረንሳዊው ፈላስፋ ሬኔ ዴካርት፣ «ለበለጠ እርግጠኝነትና ለዕውቀት ከሆነ የማይጠረጠረውንም ቢሆን ጠርጥር፣ ግና ጥርጣሬህ ሥርዓት ያለው ይሁን» ማለቱም ለዚህ ነው።

«እኛ በጊዜ ውስጥ እስካለን ድረስ ክንዋኔ በቀዳሚና ተከታይ ሁኔታዎች እንደተገነባ እናስባለን። ጊዜን የሚመለከተውን አስተሳሰባችንን በመንፈስ ጉዳይ ልንጠቀምበት መሞከር ግን ከሞኝነት የሚቁጠር ነው» የሚሉት ዐቃቤ እምነቱ ምሁር ጂ-ማርቲኖክ እንዲህ አድርገን ማሰባችንም ሆነ መጠየቃችን ግን ተፈጥሯዊ እንጂ ጨርሶ ገጢአት እንዳልሆነ ይገልጻሉ። «ይህች ዓለም እኛ አሁን በምንኖርባት ሁኔታ

ትገኝ ዘንድ ያስቻለ አንድ ብልገተኛ ሠሪ እንዳለ ማሳሰብን የተለመደና ጤናማ ሐሳብ ሲሆን ለምሳሌ ሽንኩርት፣ ቃሪያ፣ ምሥር፣ ጨውና ውሃ ወጥ ሠሪ በሌለበት ወጥ ሊሆኑ እንደማይችሉም እናውቃለን» የሚሉን ጂ-ማርቼንክ ይሁንና ሰዎች ከዚህም የበለጠ ጥያቄ እንዳላቸው ይገልጻሉ። እንዲያውም ስለ እግዚአብሔር ከሚቀርቡት ክርክሮች ሁሉ የጠለቀው «እግዚአብሔርን ራሱን ማን ፈጠረው? ወይም መኖር የጀመረው መቼ ነው?» የሚለው እንደሆነ ይጠቁማሉ።

«በጊዜ የሚለካው (መኖር) እና ሌላው የመኖር ዓይነት ሊጣመዱ የማይችሉበት ምክንያት አለ። «ፊት» እና «ኋላ»፣ «ምክንያት» እና «ውጤት» በሚል ሂሳብ የማይሰላ የጊዜ ወሰን አልባነት አለ። ይህም የእግዚአብሔር ግዛት ነው» በማለት ይገልጻሉ። «በእርግጥ ይህን ለመረዳት የእኛ ዕውቀት በቂ ባይሆንም እግዚአብሔር ግን ከሁሉ ተለይቶ ለመኖሩ ምንም ምክንያት አላስፈለገውም። እርሱ ከምንም እና ከማንም ያልተገኘ፣ የገዛ ራሱ ህላዌ ያለው ዓይነት መሆኑ ጥርጥር የለበትም» በማለት ይህን አስመልክቶ ለሚቀርቡ መሠረታዊ ጥያቄዎች አመክንዮአዊ ምላሽ ይሰጣሉ።

አንዳንዶች ስለዚህ ነገር የሚያነሡትና ምሳሌ አድርገው የሚጠቀሙበት ክስተት ከዶሮዋና ከእንቁላሉ ቀዳሚው የትኛው ነው? የሚል ነው። መጀመሪያ የመጣው እንቁላሉ ከሆነ ማን ጣለው? ዶሮም ከሆነች ከየት መጣች? ይህ ጥያቄ ሦስት መሠረታዊና ቀዳሚ ሐሳቦች ያሉት መሆኑን ካልተገነዘብን ስለ ተቃርኖ ምላሽ መስጠት ሳንችል ለብዙ ሺህ ዓመታት ልንከራከር እንችላለን። ቅድመ ሐሳቦቹም የሚከተሉት ናቸው፡-

አንድ - አንድ ዶሮ አለች።

ሁለት - አንድ እንቁላል አለ።

ሦስት - አንድ «መጀመሪያ» እና «ኋለኛ» አለ።

«መጀመሪያ» እና «ኋለኛ» የምንላቸው የአስተሳሰብ ደረጃዎች ዘወትር በመንቀሳቀስ ላይ ያለውን ግዙፋዊ ነገር ቅደም ተከተል

የምንረዳባቸው አግባቦች ናቸው። ሆኖም እንቅስቃሴዎችን ለመለካት ከሚሰጡት አገልግሎት በቀር በራሳቸው ምንም ማለት አይደሉም።

«ጊዜ» ከአካላዊ ነገሮችና ሁኔታዎች ተገንጥሎ የሚገለጽና የሚታይ ህላዌ የለውም። ይህ ደግሞ የአንስታይን የእንቅስቃሴ ዝምድናዊ ሀልዮት አቡጊዳ ነው። ይኸውም የእንቅስቃሴ ምንጩ-ገይል እንቅስቃሴን ያስገኛል። የጊዜን ሐሳብም ይፈጥራል። ከዚህ የተለየው መንፈሳዊ ክልልና የእግዚአብሔር ግዛት ግን ወሰን አልባ ነው። «ዘላለም» ብለን የምንጠራውም ይህንኑ ነው። ይህ ዘላለምነት ደግሞ የጊዜ ወሰን አልባነት እንጂ ማለቂያ የሌለው ጊዜ ማለት አይደለም» በማለት ስለ ሁኔታው ያብራራሉ። አንስታይንም «የጊዜ መግለጫው የሚመለከተው አካል ተለይቶ ካልታወቀ በቀር ጊዜ ትርጉም የለውም» ብሏል።

ጂ-ማርቼንክ ሲቀጥሉም «በጊዜ ውስጥ ሁኔታዎች አንዱ ከአንደኛው እየተከታተለ ይደርሳሉ። በጊዜ አልባነት ሁኔታ ውስጥ ግን ነገሮች በመከታተል አይደርሱም። እኛ ነገሮች ብቅ ብለው በሚጠፋበት የጊዜ ሁኔታ ውስጥ እንኖራለን። በእግዚአብሔር ክልል ውስጥ ያለው ደግሞ ጊዜ አልባነት ነው። የሁሉን ሐሳብ ሊያውቅ በሚችለው መንፈሱ ዘንድ ግን «ሃላፊ» ህልውናም ሆነ «መጪ» ነገር የለም።

ጉዳዩ እንዲህ ከሆነ ደግሞ ብድረዋና ከእንቁላሉ ቀድሞ የመጣው የትኛው ነው? የሚለው ጥያቄ መልስ አግኝቷል። ምክንያቱም ለእግዚአብሔር «ጊዜ»፣ «መጀመሪያ» እና «ኋለኛ» የለም። መነሻ ለብብ ወይም ውጤት በሌለበት ሁኔታ ውስጥ ደግሞ ሐሳባዊ ፍጭቱ ትርጉም የለውም። ስለዚህም «ከእርሱ ቀድሞ በመኖር የፈጠረው ማነው?» የሚል ጥያቄ ሊቀርብ አይችልም። ከእርሱ የቀደመ የበፊት ሁኔታና ዘላለማዊ መንፈሱ ውስጥም «ጊዜ» የሚባል መለኪያ የለም» በማለት ሐሳባቸውን ይቋጫሉ።

ሆኖም በዚህ ትንታኔ ውስጥ ያልተመለሰው ጥያቄ ስለ እግዚአብሔር መሆኑ ቀርቶ ስለ ዶሮዋና እንቁላሉ፣ አሊያም ስለ

ጊዜና ቦታ ቀዳሚና ተከታይነት ቢሆን እኔ እንዲህ ብዬ መልስ ሰጥቼ ነገራን እቋጫለሁ። ይኸውም ዶሮዋና እንቁላሉ (አስገኚውና ተገኚው) በአንድና ተመሳሳይ የጊዜ ክልል ውስጥ እንደተፈጠሩ ጊዜና ቦታም በእግዚአብሔር ይሁንታ በአንድ ቅፅበት እንደተከሰቱ በእምነት ስቀበል! በአመክንዮ አግባብ ደግሞ ተገኚን ያለ አስገኚ፣ ጊዜን ያለ ቦታ ማሰብ እንደማይቻል እገነዘባለሁ።

አእምሮ «ወስላታ» የሚባለው ሲያስብ ሳይሆን ሲታበይ ነው!

ባለፊው ሳምንት «ለምንና እስከመቼ ይሆን?» በሚል ርእስ ብርሃኑ ሰሙ ያስነበቡን ጽሑፍ ለሞነኛው የክርክር ጭብጥ ሃይማኖትን፣ ፍልስፍናንና ሳይንስን ማዕከል የማድረጉን ጥሩነት አውስተው ሆኖም የአስተሳሰብ ቅኝቶቹና ማጣቀሻዎቹ ሀገራዊም መሆን እንደሚገባቸው ገልጸዋል። አሪፍ ሐሳብ ነው። ከዚህ የብርሃኑ አስተያየት ጤናማነት ቀጥሎ ደስ ያሰኘኝ ደግሞ በጽሑፋቸው መካከል ተሰድሮ የተመለከትኩት የየማነ ገብረማርያም የ«ፍልስፍና ትምህርት» የተሰኘው መጽሐፍ የፊት ገጽ አምሳያ ነው።

የዛሬው ጽሑፌ ማጣቀሻዎች ኢትዮጵያዊ እንዲሆኑ ሳስብም የፍልስፍናን ምንነትና ትርጉም በጨረፍታ ለማስቃኘት የማነ ገብረማርያምን፣ ሃይማኖታዊ ፍልስፍናን በተመለከተ ካህኑን ዘርዓ-ያዕቆብን፣ ስለ አፈንጋጭነትና ምልስነት ደግሞ ደብተራ ዘነብን አነሣለሁ። እግዚአብሔርን አስመልክቶ ከሚነሡ ሀገራዊ የፍልስፍና ዕይታዎች አንፃር በአመዛኙ ስማቸው ከሚነሡቱ መካከል ብርሃኑ ያነሡት ዘርዓ-ያዕቆብ አንዱ ሲሆን ከአእምሮው ሥልክትና ከጠያቂነቱ አንፃር «ኢትዮጵያዊው ፈላስፋ» ቢሰኝ አያንስበትም።

ሆኖም ታሪኩን ባነበቡት ዘንድ ተጋኖ የሚወራው ጠያቂነቱና ጠርጣሪነቱ እንጂ የነፍሱ ናፍቆት ሥርና መሠረት አይደለም። እናም እኔ ከዚያ በተቃራኒ ያለውን በጥቂቱ ጠቅሞ አደርጋለሁ። (ይህኛው ዘርዓ-ያዕቆብ ግን የደቂቀ አስጢፋኖስን ነገረ-መለኮት ተሟግቶ መርታት ቢላነው ሰይፍን ክንዱ አድርጎ ብዙ ቅዱሳንን በግፍ ያስገደለው ንጉሡ ዘርዓ-ያዕቆብ አይደለም። ኢትዮጵያዊውን እስጢፋኖስ ተሰዳጅና ተገዳይ ካደረገው ከወቅቱ የእምነት አቋሙ

አንደኛው ደግሞ «በመስቀል ላይ ለተሰቀለው እንጂ ለራሱ ለመስቀሉ ስግደት አይገባም» ማለቱ መሆኑን ልብ ይሏል።)

«ሐተታ-ዘ-ዘርዓ-ደዕቀብ» የተሰኘው የዚህ ሰው መጽሐፍ የመጀመሪያው ምዕራፍ የሚንደረደረው «እግዚአብሔርን የምትፈሩ ሁላችሁ ለነፍሴ ያደረገላትን መናገር እጅምራለሁና ኑ ስሙኝ» ከማለት ነው። የዘርዓ-ደዕቀብ ጥያቄዎችና ጥርጣሬዎች የጠለቁና የረቀቁ ቢሆኑም የሚራቀቁት ግን በእግዚአብሔር ላይ አይደለም። ይልቁንም ሰውዬው የፈጣሪውን ፈቃድ ያወቀና ጥበቡን የተረዳ መሆኑ ይታወቃል። ዘንድ ነፍሱ ዐዋቂ ሆኖ እንደተፈጠረችና ፈጣሪዋንም ዐውቃ እንደምታከብረው ይገልጻል።

አዎን ሰውዬው ይጠይቃል፤ የሰማውንና ያነበበውን ሁሉ አሜን ብሎ ለመቀበል ይቸገራል። ከማመኑ በፊት ጥርጣሬን ያስቀድማል፤ ሁኔታውን በቅጡ ለመረዳት ይሞክራል። ጠያቂ አእምሮ አለኝ ብሎ ግን እንደ ፈላስፋ ወንበር ላይ ተቀምጦ ሲቁዝም የሚውል እንዳይመስለን ቀጣዩን ሐሳብ አስቀምጦልናል። «ጸሎት ደግሞ ለዐዋቂ ነፍስ ተከታይዋ ነውና ዘወትር ልንጸልይ ይገባናል። ነባቢ ነፍስም ሁሉን የሚያውቅና የሚጠብቅ ሁሉንም የሚገዛ እግዚአብሔር እንዳለ ታውቃለች» ይለናል።

ሆኖም የሚኖርበት ማኅበረሰባዊ እምነት ስለማይመረመር መሆኑ ከዐዋቂነት የተፈጥሮ ባሕርይው ጋር አለመስማማቱን ይገልጻል። ዝም ብሎ ማመንም የእግዚአብሔር ፈቃድ እንዳልሆነ ይቁጥራል። ስለዚህም ደግሞ «ሳንመረምረውና ሃይማኖታቸው እውነት መሆኑን ሳናውቅ የአባቶቻችንን ሃይማኖት እናምን ዘንድ አይገባም» ይላል። «ይህን መጽሐፍ ስጽፍ ምዕመናንን ወደ ጥበብ፣ ዐዋቂዎችንም እውነትን ፈልገው እንዲያገኝዋት ወደ መመራመር እንዲመለሱ እንጂ ዕንቅፋት እንዳናርላቸው ብዬ አልጽፍም፣ በማለት ፍርሃቱን ይገልጻል። ሆኖም «አሳቢ» ነን በሚሉቱ ዘንድ ከመጽሐፉ ውስጥ እየተነቀሱ የሚጠቀሱት «ዕንቅፋት» ሊሆኑ የሚችሉቱና ጠርጣሪነቱን የሚያገሉቱ ብቻ ናቸው።

በእርግጥ የዘርዓ ደዕቀብ የሥነ ኑባራ አመክንዮ (Ontological Argument) ከእምነት ማስረጃዎች ይልቅ የእውነታውን ምንነትና ትርጉም ከሕገ-ተፈጥሮ (Natural Order) እና ከሕገ-ልቦና (Natural Intellect) መጣጣም አንፃር ለመዳኘት የሚፈልግ ነው። «ተፈጥሯዊ እምነት» ልንለው እንችላለን። ሆኖም ሰውየው ከክርስትና አስተምህሮ ፈጽሞ የራቀ ባለመሆኑ መርጦም ቢሆን የሚቀበለው የእምነት አንቀጽ እንዳለውም የምንከደው አይደለም።

በቅርቡ አንድ ኢትዮጵያዊ የፍልስፍና መምህር ዘርዓ ደዕቀብ ከዚህ አንፃር በየትኛው የአስተሳሰብ ጎራ ሊመደብ እንደሚችል ለቀረበላቸው ጥያቄ ሲመልሱ፡- «ሃይማኖት ለማመን ከፈለገህ ተቀበል!» ይላል፤ ፍልስፍና ለማወቅ ከፈለገህ መርምር!» ይላል፤ ዘርዓ ደዕቀብ ግን ሁለቱንም አጣምሮ ለመሸዝ የፈለገ ሰው ይመስላል። በማለት መልሰዋል። እኔም የምስማማው በዚያ ነው። ይህም ቢሆን ታዲያ በሕገ-ልቦና ሁኔታን የመገንዘብ ዐቅም ብቻ የእግዚአብሔርንም ሆነ የተፈጥሮን ምሥጢር ጠንቅቆ ማወቅ እንደማይቻል ግልጽ ነው።

ስለ አለቃ ዘነብም ቢሆን በኪነ-ጥበቡ ሠፈር የሚነገረው ሐሳባዊ «ሽፍትነቱ» እንጂ ቁይቶ የመጣው «ሽንፈቱ» አይደለም። እንዲያ ከሆነማ ሰውዬው ከ«ጥበብ» የተፋታ ቀፎ ተደርጎ ስለሚቁጠር ከድፍረቱ ወዲያ ያሉትን የተለወጠ ማንነቱን ድምዕች ማንም መስማት አይፈልግም። በቅርቡ በአንድ ወዳጂ የግጥም መጽሐፍ ግምጃ ላይ ተገኝቼ የታዘብኩት ይህንኑ ዓይነት ነገር ነው። ከወዳጂ የግጥም ስንኞች መካከል ውዳሴ ሲቀርብላቸውና መደካቅን ሲያተርፉለት የነበሩት የስንኝ ቋጠሮዎች፣ ገጣሚው የእግዚአብሔርን ሥራ መጽሐፉ ከሚተርክልንና ቀድሞ ከሚሰጠን ቀና ትርጉም ተቃራኒውን እንድናስብ በፈለገባቸው ደፋር አተያዮቹ መሆኑን ተመልክቼ፣ የአስከ ዛሬውም የዚያ ሠፈሩ ጥበባችንን መገለጫ እንዲያ ሲታሰብና ሊጻፍ መሆኑ አስገርሞኝ ነበር።

ለመናገር ዕድል በተገኘበት ሰዓት ላይ ጣቴን ወደ ላይ ቀስራ «እኔ ነገሩ እንዲያ አይደለም...» ለማለቴም ከወደ መድረኩ የተሰጠኝ

ምላሽ ጨርሶ፤ እንዲያው ጨርሶ ያላጠገበኝ ሲሆን ከጉባኤው ታዳሚዎችም አንዱ እጅግ አውጥቶ፤ አስተያየቱ የሃይማኖት ቤቶች አልደፈር ባይነት የተለመደ ወግ እንደሆነ ሲነግረኝ ጠላታችሁ «ኩም» ይበል «ኩም» ብዬ ነበር።

ወደ ደብተራ ዘነብ ታሪክ ስንመለስ ደግሞ ዘነብ በቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የኖረ (1812-1860 ዓ.ም) ሲሆን ከዚህ ሰው ካህንነት ይልቅ ደምቆ የሚነገርለት ግን ነፃ አሳቢነቱና ኪነ ጥበባዊ ክህሎቱ ነው። ብርሃነ መስቀል ደጀኔ በአሌፍ መጽሔት (1985 ዓ.ም) ስለ እርሱ ባወሳበት የሕይወት ታሪኩ «በፊተኛይቱ ኢትዮጵያ የሃይማኖት ጠፈርም ሆነ የሥነ ጥበብ ዐምባ እንዲህ ያለ አዲስና እንግዳ ድምፅ ከዚያ ቀደም ከቶም ተለምቶ አያውቅም» ይለናል። «እንዴት?» ስንለውም የዘነብ በኩር ሐሳብ ማካተቻ የሆነችው «መጽሐፈ-ጨዋታ» የተሰኘችው መጽሐፉ ከሌሎች ሥራዎቹ ይልቅ ዘነብ ገና የወጣበትና ሰብእናው የተገለጸበት እንደሆነ ይገልጻል።

«በመጽሐፉ ውስጥ የሰፈሩት ሐሳቦች እርሱ ከኖረበት ጊዜና ሥፍራ አንፃር ብንቃኘው የሐሳቡ ድፍረት የሚያስደነግጥ ነው» የሚለን የብርሃነ መስቀል ጽሑፍ፤ መጽሐፉ ከሀይተ-መለኮት ባይኖርባትም ግና ማኅበረሰባዊውን ይትብሃል የምትንጥ ስለነበረች «በማኅበረሰባችን መሐል እንዲህ እንደ ዘነብ አፈንጋጭ ሐሳብ ያስተጋባ አይገኝም» በማለት ከድፍረቶቹ ጥቂቶቹን ይዘረዝራል። በእርግጥም ደግሞ «እግዚአብሔር ፈሪ ነው»፤ «እግዚአብሔር የሰው ሎሌ ነው» ለማለት የደፈረና በእግዚአብሔር ልጅ የተሰፋ ቃሎች ላይ ክፉኛ ያላገጠ ቢኖር ዘነብ ሆኖ እናገኝዋለን።

ደስ የሚለው ዜና ብሥራት ግን ዘነብ ከዚህ አላጋጭነቱ ጋር ያለማሸለብ ነው። የዘነብ ፍጻሜ በመጽሐፈ-ጨዋታ መንፈስና ልግጫ የተጠናቀቀ እንዳልነበር የሚገልጸው ጽሑፍ ትረካውን ሲቀጥል ለንጉሥ ቴዎድሮስ ቅርበት የነበረው ዘነብ የልጃቸው ዓለማየሁ የአማርኛ መምህር ሆኖ ወደ እንግሊዝ ሀገር ሊሄድ ጉዞ ከጀመረ በኋላ በጠና ስለመታመሙ፤ ወደዚያ ለመሄድ ፈቃደኝነት ባለማሳየቱም ከካይሮ በመርከብ ተጉዞ ምጽዋ ስለመግባቱ ያወሳል።

ምጽዋ ከገባ በኋላ በዚያ በነበሩት የስዊድን ሚሲዮናውያን የወንጌል ትምህርት ተስቦ ሕይወቱ እንደተለወጠ፤ በእምነቱ ጸንቶም የወንጌል ሰባኪ ከመሆኑ ባሻገር አራቱን ወንጌላትና ልዩ ልዩ የስብከት ጽሑፎችን ከአማርኛ ወደ ኦርሚኛ በመተርጉም እንደሠራ የሥነ ጽሑፍ ታሪካችንን ዋቢ ጠቅሶ ይደመድማል።

አሁን ደግሞ ወደ የማነ ገብረማርያም «ፍልስፍና ትምህርት» (Philosophy) መጽሐፍ ልምጣ። የማነ በተለያዩ ጊዜያት የታተሙ ሁለት የፍልስፍና መሠረታውያንን በዝርዝር የሚገልጹ መጻሕፍት ያሏቸው ሲሆን ክፍል አንዱ (Vol. I) «ቴዎረቲካል ፊሎሶፊ» የሚባሉትን የያዘና በ1954 ዓ.ም የታተመ ነው። መጽሐፉ የፍልስፍና ቢሆንም ብዙ ሳይንስ ነክ ጉዳዮችንም አቅፎ ይዟል።

ክፍል ሁለት (Vol. II) ደግሞ «ፕራክቲካል ፊሎሶፊ» ስለሚሰኙት ሎጂክ፣ ኤቴክስ እና ኤስተቲክስ የሚዘረዝር ሆኖ በ1955 ዓ.ም የታተመ ነው። መጻሕፍቱ መሠረታዊውን የፍልስፍና ትምህርቶች አካላዊያዊ ሥርዓቱን በተከተለ መንገድ የሚያቀርቡ፤ መርሆችንና ሕግጋቱንም የሚተነትኑ ናቸው። የትኛው አስተያየት በየትኛው የፍልስፍና ፈርጅ እንደሚመደብና የየዘርፉ አራማጆችና ዋና ዋና አቀንቃኞች እነማን እንደነበሩም ይገልጻሉ። ስለ ፍልስፍና ምንነት ለመገንዘብ የሚሻ ኢትዮጵያዊ የየማነን መጻሕፍት እንዲመለከት የምመክረው በመጻሕፍቱ ውስጥ አሳቢነታቸው ብቻ ሳይሆን አማኝነታቸውም የተንፀባረቀበት በመሆኑ ነው። «እኔምሮ ወስላታ የሚባለው ሲያስብ ሳይሆን ሊታበይ ነው» ያልኩትም ለዚህ ነው።

የማነ በመጀመሪያው መጽሐፋቸው መግቢያ ላይ ያለፈሩት ሐሳብም ይህንን የሚያረጋግጥ ነው። እንዲህ ይነበባል፡- «ፍልስፍና ልዩ ልዩ ዕውቀት አግኝተን፤ በፍጥረቱ ላይ ማዘዝ እንድንችል የሚረዳን ከመሆኑም በላይ የእግዚአብሔርን ትልቅነትና በሥራው ውስጥ ያለውን ሊገለጽ የማይችለውን ጥበቡን ለመገንዘብ፤ ያንኑ ጊዜም ደግሞ የራሳችንን ትንሽነትና ደካማነት በሰፊው ተገንዝበን

ከፈጣሪ ፊት በትሕትና እንድንገነዘብ የሚያደርገን አንድ ትልቅና ጠቃሚ የሆነ መንገድ መሆኑ የማይጠራጠር ነው» ብለዋል።

በእስከዛሬው የአዲስ አድማሲ የአማኝ-አላማኝ ክርክር በአእምሮ ስለሚታወቀውና በእምነት በኩል ስለሚጨበጠው ተሳታፊም ሆነ መንፈሳዊ ህላዌ ሲነሣ የ«ዕውቀት» ጉዳይ ዐብይ ሥፍራውን መያዙ የሚታወስ ነው። የሰውን ልጅ የዕውቀት ዐቅምና የአእምሮን የማሰብ ንይልና ወሰን በተመለከተም ክርክሩ እንደኛው ወገን «ሁሉን በአእምሮዬ መርምራ የምደርስበት ሐቅ እንጂ አምኜ የምጨብጠው አይደለም!» ሲል ሌላው ወገን ደግሞ «የለም አእምሮ ምን የረቀቀና የመጠቀ ችሎታ ቢኖረው በፈጣሪው ካልታገዘ በቀር፤ መንፈስ የተሰኘው ሌላው ማወቂያ ከውስጥ ነቅቶ ከሠራው መንፈስ ጋር ካልተገናኘ በቀር፤ ከዚያ መንፈሳዊ ህላዌ ጋር የሚያስተሳስረንም «እምነት» ከሌለ በቀር «ወወቅሁ» ማለት ከንቁ ነው» የሚል እንደነበር ልብ ይበሉልኝ።

እነሆም በየማነ የፍልስፍና መጽሐፍ ውስጥ «ቴዩሪቲካል ፊሎሶፊ» በሚባለው ዘርፍ የዕውቀትን ንይልና ወሰን በሚያጠናው «ኤፒስቲሞሎጂ» በኩል ዶግማቲዝም፤ ስኬፕቲዝም፤ ፕራግማቲዝም፤ ፖስቲቪዝም እና ክሪቲሲዝም የተባሉት የፍልስፍና ፈርጆች መፈጠራቸውን እናስታውስ። ጉዳዩን አስመልክተው ሁሉም ያላቸው አስተያየትና የሚያቀርቡት መግት አንዱ ከሌላው በጣም የተራራቀ መሆኑን ልብ እናድርግ። እንደ ምሳሌ አድርገንም የ«ዶግማቲዝም»ን አተያይና የአቶ የማነን ብይን እንመለከት።

በዚህ የፍልስፍና ቴዩሪ መሠረት አእምሮ ፍጹምና የማይወሰን ንይል ያለው ተደርጎ ሲቈጠር፤ «ለሚታወቀው ነገር መታወቅ ዋነኞቹ መሣሪያዎች አእምሮና የሰሜት አውታሮች ናቸው። እነዚህ ሕያው መሣሪያዎች ደግሞ ለዕውቀታችን የታመኑ ምስክሮች በመሆናቸው ልንጠራጠራቸው አይገባም» ባይ ነው። በእነዚህ የዕውቀት ማግኛና ማመንጫ መሣሪያዎች ለመታወቅ ብዙ ልፋትና ምርምር የሚጠይቁ እውነታዎች ቢኖሩም ቅሉ ፈልገንና አስሰን የምናገኛቸው በእነርሱው እንደሆነ የሚያሳስብ ነው።

የአቶ የማነ ብይን ግን ከዚህ በተቃራኒ ይቆማል። ነገሩ እንዲህ ሲሆን ስላለመቻሉ ብዙ ምክንያታዊ መግቶችንም ያቀርባል። የማነ «ይህ ቴዎሪ እውነት የሆኑ ነገሮች ከውስጡ ባይጠፉም አብዛኛው ግን ስሕተት መሆኑ የተረጋገጠ ነው» ይላሉ። ለክርክር የሚረዱዋቸውን ብዙ ምሳሌዎችና የምርምር ውጤቶችን ዋቢ ካደረጉ በኋላም «ስለ ዓለም ያለውን ፍጹም እውነት ማግኘት የሚቻለው፤ ሁሉን በንይሉና በጥበቡ በፈጠራቸው እግዚአብሔር አማካኝነት ብቻ ነው» በማለት የራሳቸውን ብይን ይለጣሉ። ሰው አእምሮውን ተጠቅሞ የሚያገኘው ትንሿ ዕውቀትም ብትሆን ከእርሱ ፈቃድ ውጭ የመጣች እንዳልሆነችና ሁሉም ነገር ለአእምሮ «ዐይን» ቅርብና ግልጽ ሆኖ እንደማይታይ በመግለጽ አስተያየታቸውን ይደመድማሉ።

እውነቱን ለመናገር ከዚህ ቀደም የአንድን ነገር መናገርና አለመናገር፤ መታወቅና አለመታወቅ ብዥታዬን ለማጥራት ካነበብኳቸው መጻሕፍት መካከል የሎጂሺያን በርትራንድ ራስልን "The Problems of Philosophy" ወደጀው አውቃለሁ። በተለይም በ«መምሰል» እና «መሆን» (appearance and reality) ትንታኔው የተሳተፈውን ዓለም ተጨባጭ ገጽታ አመክንዮአዊ በሆነ መንገድ ለመገንዘብም አግዞኛል። ሆኖም ራስል ከተሳተፈው ዓለም በስቲያ ስላለው ዓለም የሚነግረኝ የሌለው በመሆኑ ምክንያት አድናቆቴ አብሮት አልዘለቀም። ይልቁንም እንዲያ ያለውን አሳቢ አእምሮ የሰጠውን አምላክ ሽምጥጠ የካደ ብቻ ሳይሆን ሌሎችንም ለማስካድ የተጋ በመሆኑ አዝኜበትም አዝኜለትም ዐውቃለሁ። አሁን ሳይ ቆሜ የሚታሰበኝ ደግሞ ጉብዝናው ብቻ ሳይሆን አስተሳሰባዊ ውስልትናውም ጭምር ነው።

የቱንም ያህል ዓለም ቢያደንቃቸው «ሕይወት ትርጉም እንዲኖራት አድርጎ ያቀረበልን ሃይማኖት ስለሆነ መሠረቱ የሆነውን እግዚአብሔር መግደል ያስፈልጋል» በማለት በአንድ የሥነ ጽሑፍ ሥራው የዕብድ ገጽ-ባሕርይ ባለበሰው ሰው አንደበት «እግዚአብሔርን ገደልነው! እግዚአብሔር ሞተ!» ያለውን ፍሬድሪክ ኒቴንም ሆነ የእግዚአብሔርን ህላዌ የሰዎች የተሳሳተ አስተሳሰብ (illusion) ውጤት አድርጎ የሚቈጥረውን የሥነ አእምሮውን ምሁር ሲግመንድ ፍሮይድን «ወሰሳታ» ማለት ቢያንስ ለእኔ ከባድ አይደለም።

ሌላውን ሽምጣቱ ደግሞ «ለወሰላታ አእምሮ» አማኝነት ልጥራና ወደ መቋጫዬ ልገስገስ። ሰውዬው ባሮን ሆልባክ ይባላል። በዐሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን ከታወቁት ከሃዲ ፈላስፎች አንዱ ነው። ሆልባክ የአማኞቹን እግዚአብሔር የግሉ ጠላት አድርጎ የሚቁጥር ሲሆን ለእርሱ ከተፈጥሮ ውጭ ሌላ ህላዌ አልነበረም። ሆኖም ስለ ተፈጥሮ ሲያስረዳ «ባሕርይ» ብሎ የሚጠራው ነገር ያልተፈጠረ ሲሆን ማንኛውንም ነገር የሚፈጥረው እርሱ እንደሆነ ያስባል። ሆልባክ «ባሕርይ» ስለሚለው ነገር ምንነት፣ በውስጡም አቅፎ ስለያዛቸው ሕጎች፣ ሥርዓቶች፣ ዐላማና ትጋት መተንተንን በቀጠለ ጊዜ ግን የምናገኘው ሐቅ «እግዚአብሔር» የሚለውን ቃል «ባሕርይ» በሚለው ቃል መተካቱን ብቻ ነው።

ነገሪን ጨርሻለሁ። ሆኖም የዛሬው ጽሑፌ መደምደሚያ ሀገራዊ ምንጭ እንዲኖረው ከመሸቱ ጋር ይህ ዓይነቱ ወሰነታ አእምሮም በአማኝነት ላይ እንዳይለለጥን ጥሩ አገላለጽ ያላቸውን ኢትዮጵያዊ ቅርቤ አግኝቻለሁ። ዶ/ር ፈቃዱ አየለን ማለቴ ነው። እናም እርሳቸው ሳምንት እዚህ ጋዜጣ ላይ ሲጽፉ «ሳይንሳዊ ነኝ» እያለ የሚታበይን አእምሮ የኩረኩሙበትን ቃል ደግሜ ሰገዝራ እሰናበታለሁ።

«አምነት» አልባ ሰው እጅግ ታላላቅ ሐሳቦችን እያነሣ ቢቀናደርም፣ በከንቱ መላምት ራሱን በሳይንስ ላይ ያነገሠም ቢሆን የእውነት ግርማ ሊያላብሰው ግን ዐቅም አያገኝም። ከሀደትን የበላይነቱ፣ በነፃነት የማሰቤና የከፍተኝነቱ ማዕረግ ነው የሚል አምነተ-ቢስ የቆመበት ድግሞ አስተሳሰብ ምን ያህል የጨቀየ እንደሆነ ማሳየቱ ተገቢ ነው። በነገራችን ላይ የተከመረብህ «ዕውቀት» እልፍ አእላፋትን ያስከነዳ ቢሆንም እንኳ የዕውቀት መደምደሚያና ራስ የሆነውን እውነት ካላስጨበጠህ ዕውቀትህ ያለ ጥርጥር ከንቱ ነው። እውነት የሞገስና የግርማ ምንጭ ነው። እንዲህም ሆኖ የእውነት ውበት የሚገለጠው በዕውቀት ነው። ... [ስለዚህም] ከዕውቀት ሠፈር እንዳትታጣ ራስህን አስለምድ። የዕውቀት መጨረሻ ደግሞ እውነት መሆን አለበት፤ ያለበለዚያ

ታላቅ

ኪሳራ

ነው።»

«አምነት» እና «ዕውቀት» ምንና ምን ናቸው?

«አምነት»ም ሆነ «ዕውቀት» መነሻቸው «ያለ» ነገር ነው። ሆኖም ሁለቱም ስለዚያ ነዋሪ ነገር የተሳሳተ መረዳት ሊጨብጡ ይችላሉ። እጅግ ብዙ የውሸት እምነቶች እንዳሉ ሁሉ በውሸት «ዕውቀት» የተባሉ ብዙ ዕውቀቶችም አሉ። አሁን ግን ልከኛ ሊባል ስለሚችለው ዕውቀትና እምነት ጤናማ የፍለጋ አቅጣጫ ላውሳ። ተሞክሯዊው ዕውቀትም ሆነ ልማዳዊው እምነት አንድም ለአእምሮ አልያም ለልብ የተከሰቱ ቅድመ «ብርሃኖች» አሏቸው።

ለአንዳንዶች እምነትና ዕውቀት ለየቅል የሆኑ ተገንዝቦቶች ሲሆኑ በሰው ውስጥ በአንድ ጊዜ እውን ሊሆኑ የማይቻላቸው ተቃራኒ እውነታዎች ናቸው። በሌሎቹም ዘንድ እግዚአብሔር «አለ» ብሎ መናገር ከእምነት ጋር እንጂ ከማወቅ ጋር ጨርሶ ዝምድና እንደሌለው ይቈጠራል። ይህ ደግሞ ስለ እግዚአብሔር ለመረዳት ዕውቀታችን ምንም የሚያግዝን ነገር የለውም እንደማለት ነው። እኔ ግን ከዚህ አስተያየት ጋር የምስማማው በከፊል ብቻ ነው።

ባለፈው ጽሑፌ (ምንም እንኳ የእምነት አቋሙ ግልጽ ባይሆንም) እንደ አንስታይን ላሉ ታላላቅ ሳይንቲስቶች የላቀ ግኝት ሰበብ የሆነና ለአሳቢ አእምሯቸው ምሪትን የሰጣቸው አንዳች መንፈሳዊ ጎይል ስለመኖሩ የሰጡትን ምስክርነት ጠቅሻለሁ። እምነትም ከ«መገለጥ» እንደሚጀምርና በአመክንዮም መብራራት እንደሚችል ጠቁሜአለሁ።

አሁን ደግሞ ዕውቀትም ሆነ እምነት ተፈጥሯዊ ነገሮች ናቸውና ሳይንቲስቶቹ መንፈሳቸውን ባነቃላቸው «ብርሃን» ተመርተው የደረሱበት ዕውቀት ተፈጥሯዊ ሐቁን በሙከራ እንዲያረጋግጡት እንዳገዛቸው ሁሉ ለእምነትም መነሻ የሆነው «ተገላጩ» መንፈሳዊ አካል መገለጡን ላገኘው ሰው ህልው መሆኑ

ብቻ ሳይሆን «ባዕድ» ያለመሆኑም መጣራት እንደሚያሻ እመክራለሁ። «በምን?» ሲል ለሚጠይቀኝ አንባቢ በዚህ ጋዜጣ ላይ ዝርዝር ምላሽ መስጠት ባይቻለኝም መደረግ ግን አለበት እላለሁ።

በዓለም ላይ እውነትም ሆነ ውሸት የሆኑ እምነቶች ለተሞክሯቸው ሰብ በሆነ የ«መገለጥ» መነሻ አላቸው። ለምሳሌ ለምሥራቁ ዓለም «ተማልሉአዊነት» ወይም «ሚስቲሲዝም» ልዩ ሥፍራ የሚሰጠው ነው። በተመስጦ ጥበብ (ዮጋ) አማካኝነት ወደ መንፈሳዊው ግዛት ተጠልቆ የሚገባበት፤ እነርሱ እንደሚሉትም ከጊዜና ከቦታ አጥር ተሾልኮ የሚወጣበት የምጡቅ ቊዝማ (Transcendental Meditation) ልምምድ ነው። ተሞክሮው ከዚህ ዓለም ባሻገር ያለውን ክፍተኛውን እውነታ ይገልጻል ተብሎም ይታመናል።

ከምሳሌው የሚገኘው ውጤትና የሚደረስበት መንፈሳዊ እርከን በቡድሂዝም «ባዶነት»፤ በሂንዱ «የረጋ አእምሮ»፤ በዜን «ግለ ዕውቀት»፤ በታኦ «ሐሳብ አልቦነት»፤ በሱፊዝም «ሽግግር» እየተባለ በልዩ ልዩ ስም ይጠራል። ያንንም «የወዲያኛውን ዓለም ዕውቀት» (Transcendental consciousness) ይሉታል። አቀራረቡና መንገዱ ቢለያይም ይህንን ከምድር ሥርዓት የተለየ ዓለምና ሁኔታ ለመግለጽ አይሁድ «የዘላለም ጎዳና»፤ ክርስቲያኖች «የዘላለም ሕይወት»፤ ሙስሊሞች «ጀነት» እያሉ ይጠሩታል።

እንዲህ ዓይነቱ መንፈሳዊ ክልል ስለመኖሩ ፍልስፍናዊ አስረጃዎችን ለማቅረብ የሞከረው ፍራንሲስ ቤክን (1561-1626) ሁሉም የአስተሳሰብ ጎራ ዕውቀትን የሚያጠምድበት ሐሳባዊ ክልል እንዳለው ለመግለጽ ሞክሯል። "All knowledge as his province" የተሰኘች አባባልም አላቸው። ቤክን ለምክንያታዊው ሐሳባችን አስቸጋሪ የሆኑና በቋንቋ ሊገለጡ የማይችሉ መንፈሳዊ መገለጦችን እንዳገኘ ለሚነግረን ሰው በውጫዊው የምልክታ ዘዴያችን ላይ ቆመን ትችት ማቅረብ እንደማንችል ሞግቷል። ሆኖም እንዲህ ብቻ ብሎ አላቆመም። ይልቁንም ስሜታችን (our sense) በቀላሉ ለመታለል የተጋለጠ በመሆኑ የመንፈሳዊ ሐሳቦቻችን ምንጭ ከየትና ከማን

እንደሆነ የሚያጣራ ወንፊት እንደሚያሻም ምክር ለግሏል። ቤክን፤ ውስጣችን በምኞት የሚገፋ ሐሳብ (wishful thinking) ባለቤት በመሆኑ በተፈጥሮ ያመነውንና የተቀበለውን እምነት አረጋግጦ ወደ እውነት የመመንዘር ፍላጎት እንዳለውም በሰፊው አትቷል።

አሁን ግን ለአጠቃላይ ሃይማኖታዊ ርእሰ ጉዳዩ የፕሉታርችን አባባል በመጠቀም የጋራ ሜዳ ልፍጠር። ፕሉታርች «እውነተኛ ሃይማኖት በከሃዲነትና በባዕድ እምልኮ መካከል የሚገኝ ነው» ማለቱን እንደ ምሳሌ አድርጌ ልውሰድ፤ ባዕድ እምልኮ ዘርፈ ብዙ ትርጉም እንዳለውም ሳንዘነጋ ማለቱ ነው። በእኔ እምነት ማንኛውም ስለ እግዚአብሔርም ሆነ ስለ ተፈጥሮ ለማወቅ የሚደረግ ምርመራ አስቀድሞ የነበረውን እውነተኛ ነገር የማታወስ ተግባር ነው።

ሥነ ፍጥረቱም ሆነ እግዚአብሔር በሰው ዘንድ «አሉ» ለመባል ሀላዊያቸውን የሚከስቱበት የተለያዩ የመታወቅ ደረጃዎች አሏቸው። «የሀይወት ትረጉም» የተሰኘው የዋለልኝ እምሩ መፅሐፍ ስለ ሀልውና ምንነት የሚከተለውን ይላል፡- «ሀልውና ለሚለው ቃል በጽንሰ ሐሳብ ደረጃ አወዛጋቢ ያልሆነ ትርጉም ለመስጠት አስቸጋሪ ነው። ሆኖም በተለምዶ አንድ ነገር ሀልውና አለው ስንል በተጨማሪው ዓለም ውስጥ ይኖራል፤ ከቦታና ከጊዜ አንፃር ሊገለጽ የሚችል ማንነት አለው ማለት ነው። በመጠን፤ በክብደት፤ በቁመት፤ በገይል፤ በሙቀት፤ በቅርጽ፤ በቀለም፤ በሽታ ወዘተ ይታወቃል ማለት ነው። የዚህ ሀልውና ዓይነት አረጋጋጮቹ ደግሞ የስሜት ሕዋሳታችን ናቸው።»

«እውነታውን የስሜት ሕዋሳታችን በሚሰጡን መረጃና በአእምሯችን የመገንዘብ ችሎታ እስካልተረፈነው ድረስ ስለ ሀልውና እርግጠኛ ልንሆን አንችልም። ሆኖም አንዳንዴ በስሜት ሕዋሳታችን መረዳት የማንችላቸውና ከላይ በዝርዝር ስለ ሀልውና በሰጠው ትርጉም መሠረት መግለጽ የማንችላቸው ነገር ግን ሀልውና እንዳላቸው የምናምናቸው ነገሮች አሉ። እነዚህ ደግሞ መንፈሳዊ ነገሮች ሲሆኑ እግዚአብሔር፤ መላእክት፤ ሰይጣን ብለን ልንረዳቸው እንችላለን።» በማለት ሰፊ ትንተና ያቀርባል።

አእምሮ ዕውቀትን ከውጭው ዓለም የሚያካብትበት ተፈጥሯዊ መሠረት እንዳለ እውነት ነው። የሰሜት ሕዋሳቱን መረጃ ተከትለው የሚመጡና ወደ ሐሳብነት የሚቀየሩም ብዙ ናቸው። በእነዚህ የሰሜት አውታሮች አማካኝነት ስለ እውነታ ለማወቅ እንፈልጋለን። ሆኖም ከዚህ በተለየ ሁኔታ በውጭው ዓለም ላይ ቅርፅ ኖሮት የማናገኘው የሀላዊ ዓይነትም አለ። ይህንን ለመካድ የሚያስችል በቂ የዕውቀት ቀዳዳም የለንም። ይልቁን ተፈጥሮም ሆነ የሰው አእምሮ ለእግዚአብሔር እውናዊነት ቅርበት ያላቸው ምስክሮች ናቸው።

እንደ ክርስቲያኑ ፈላስፋ የካንተርበሪው ቅዱስ አንሰልም አመክንዮ (Ontological Argument) ከሆነ የእግዚአብሔርን ህልውና አረጋጋጭና ምስክሩ በሰው ገሊና ውስጥ ያለ ስለ እግዚአብሔር የምናስበው ሐሳብ ነው። እግዚአብሔር ማለት ደግሞ ከእርሱ በላይ የሚታሰብ ማንም የሌለው ማለት ነው። ገሊናችን ራሱ ከዚህ ሐሳብ በላይም ማሰብ አይችልም የሚል መደምደሚያ የተበጀለት ነው። "God is a being than which nothing greater can be conceived" ያለውም እርሱ ነው። በአንሰልም እምነት ደግሞ ይህ ዓይነቱ ሐሳብ ስንወለድ ጀምሮ አብሮን የተፈጠረ ነው።

ፈረንሳዊው ፈላስፋ ሬኔ ዴካርትም ስለ ኑባሬ እውንነት ዋቢ አድርጎ የሚጠራው ይህንኑ ሐሳብ "Idea" ነው። አመክንዮው በእንግሊዝኛው "Ideological Arguments" ይሰኛል። ግሪካዊ የትርጉም ይዘቱ ደግሞ «ህልውናን በሐሳብ በኩል መረዳት» ማለት ነው። በአእምሮና በአካል፣ በነፍስና በሥጋ መካከል ያለውን ፍጹማዊ ልዩነት ለመጀመሪያ ጊዜ በፍልስፍና ዘዴ አፍታቶ የገለጸውም እርሱ ነው። ይህንንም "mind and body dualism" ይለዋል። «የአእምሮና የአካል ሁለታዊነት» ማለት ነው።

ለዴካርት፣ አእምሮና አካል (Mind and Body) ፍጹም የተነጣጠሉ ተፈጥሮዎች ናቸው። አንድ ላይ ይኖራሉ እንጂ አኗኗራቸው ለየቅል ነው። አእምሮ በሰው ውስጥ ያለው ድርሻ ማሰብ ሲሆን ለእዚህ ደግሞ የአካል ሚና ከግምት ውስጥ የሚገባ አይደለም።

ሰው «እኔ» (I) ካለም በዋናነት የሚወክለው ነፍሱን ወይም አእምሮውን እንጂ አካሉን አይደለም። ("Mind" for "I" as the first version.)

ዴካርት ራሱ መኖሩን ለመግለጽ የተጠቀመበት ዝነኛ አባባሉም "I Think therefore I am" የምትል ናት፤ «አስባለሁ ስለዚህ አለሁ» እንደ ማለት። ስለ እግዚአብሔር ሀላዊም ሰፊ ትንተና ያቀረበው ይንንኑ ሐሳብ መሠረት አድርጎ ነው። ይህች የእርግጠኝነት አባባል ግን ከብዙ ፍልስፍናዊ ተዘማግ በኋላ የተገኘች እንጂ እንዲህ በቀላሉ የመጣች ሰማያዊ መገለጥ አልነበረችም።

ዴካርት አባቶች ያቆሙት የእምነት ተስፋ እንዳይጠፋ ጽኑ ምኞት ቢኖረውም የነፍስና የአካልን ተነጣጣይነት ያሳየው ግን በሉጂክ እንጂ ከሃይማኖታዊ ቀኖና ተነሥቶ አልነበረም። በዋናነት ተደራሾቹ ፈላስፎቹ ቢሆኑም ሀልዮታዊ ቀመሩ ግን ከሞት በኋላ ሕይወት እነዳለ ለሚሰብከው ሃይማኖታዊ ተስፋም አመክንዮአዊ ማረጋገጫን እንዳቀረበ ተቈጥሯል። የዕውቀትንና የእምነትን መጣጣም ያሳያል።

ከቤተክርስቲያን ቀደምት አበው አንዱ ለነበረው አውቁ ፈላስፋና የሥነ-መለኮት ሰው አውገስቲን እምነትና እውቀት የተለያየ መገለጫ ሲኖራቸው ለአውገስቲን እውቀት ከተለያዩ ምንጮች ተቀድቶ የሚጠራቀም (deductive) ሳይሆን አንድን ነገር በቀጥታ አውቆ መገኘት ነው። ለምሳሌ ሰው የራሱን መኖር ለማወቅ የሌላ ሰው ምስክርነትም ሆነ ልዩ ትምህርት ቤት አያስፈልገውም። ሆኖም የሰው እውቀት ለጥርጣሬ የቀረበ በመሆኑ በአውገስቲን መረዳት መረጃ የሚሻው እምነት እንጂ እውቀት አይደለም። እግዚአብሔርን በተመለከተም የእምነት ልዩ ሚና ከማይታየው ጋር የመስማማት ነው። «ሳላመንህ በስተቀር አትገነዘበውም» ለሚለው አውገስቲን የማይታየውን እግዚአብሔር በቅጡ ለመገንዘብ እምነት መቅደሙ ግድ ነው።

ይህም ሆኖ ግን «መኖር» ወይም «መሆን» የተሰኙት ቀላል ቃላት እግዚአብሔርን ለማመልከት ልንጠቀምባቸው የማንችልበት እጅግ ከፍተኛ ያለ የፍልስፍና ደረጃም አለ። ይህም ደግሞ የፍጹምነት ክልል ነው። ያለ እምነት ልንደርስበት አንችልም። ፈረንሳዊው ፈላስፋ ሬኔ ዴካርት ግን የራሱንም ሆነ የእግዚአብሔርን ህልውና ለማረጋገጥ የሞከረው በፍልስፍናዊ ስልት ነው። ያንን አረጋገጥኩ የሚለው ደግሞ በሐሳቡ በኩል ነው።

ለዴካርት የእግዚአብሔር መኖር አረጋጋጩ የፍጹምነት ሐሳብ በሰው ውስጥ መገኘት ሲሆን ዴካርት ራሱ ለመኖሩ አረጋጋጩ ደግሞ አካሉ ሳይሆን ማሰብ መቻሉ ነው። ይህንን ለመግለጽም "I think therefore I am" የምትል ዝነኛ አባባል አለችው። «አስባለሁ ስለዚህ አለሁ!» እንደማለት። ዐቃቤ እምነቱ ጂ-ማርቴንክ ደግሞ ጉዳዩን ከሃይማኖት አንፃር በመቃኘት «ያለ እምነት ስለ እግዚአብሔር ለማወቅ ያለህን ጉጉት ልታረካ፤ የሕይወቱንም ፍልስፍና በገዛ ሐሳብህ ልትደርስበት አትችልም» ይላሉ። «ፍልስፍናውን የአምስት ዓመት ልጄ የሚረዳው ሰው እንደፈላስፋ ሊቁጠር አይችልም» በማለትም ሐሳባቸውን ያጠናክራሉ።

ለእርሳቸው እግዚአብሔርን የማወቅ ጉዳይ የፀባይና የንጽሕና ጉዳይ ሲሆን መንፈሱ ሲንቀሳቀስ ካልሆነ በቀርም ልንመለከተው አንችልም። ክርስቲያኑ ፈላስፋ ቶማስ አኩዊናስም «እግዚአብሔር በሐሳብህ የሚፈጠር ወይም ምስጢሩን የተረዳኸው የሚመስልህ ነገር አይደለም፤ መሆኑ ምስጢሩን የተረዳኸው ሲመስልህ ግን ያኔውኑ ፎርሽሃል» ብሏል። የመንፈሳዊ ተገንዝቦን ረቂቅነት ለማስረዳት የፈለገ ሌላው የሃይማኖት ሰው ደግሞ የተናገረው ይህንን ነው፡-

- ተመልከት! ልታየው ግን አትችልም፤ ከቅርጽ ባሻገር ነውና።
- አድምጥ! ሊሰማ ግን አይችልም፤ ከድምፅ ባሻገር ነውና።
- ይገባህ! የሚገባ ነገር ግን አይደለም፤ ተጨባጭ አይደለምና።

እያወራሁ ያለሁት ስለ ህላዌ አንፃራዊና ፍጹማዊ ገጽታ ነው። የሕይወትን ፍጹማዊ መልክ በስሜት ሰጪ አካላታችንም ሆነ

በሳይንሳዊ ዘዴ ተጠቅመን ልናውቀው የማንችለው ገጽታ መሆኑን እየዘረዘርኩ ነው። ስሜት ሰጪ የሆኑ አካላቶችን በዓለም ላይ የሚከናወኑትን ድርጊቶችና ለውጦች ለመረዳት የሚያገለግሉ ገይሱች በመሆናቸው አንፃራዊውን ዓለም ለመገንዘብ በምንገለገልበት ዘዴ ተጠቅመን መኖር አለመኖሩን ማረጋገጥ አንችልም እያልኩ ነው። ከመንፈሳዊው ህላዌ ጋር ለመነካካት ረቂቅ የሆነውን የእእምሮ ክፍል ተሻግሮ የሚያልፍ የንቁነት ደረጃ እንዳለ ጥቆማ እየሰጠሁ ነው።

በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ሰው «መንፈስ» የተባለ የሕይወት ክፍል እንዳለው በግልጽ የተቀመጠባቸው ቦታዎች አሉ። ሆኖም ለእነዚህ ገለጻዎች ሌላ ትርጉም በሚሰጡ ወገኖች ዘንድ መንፈስ የሚባል የሰው ክፍል ጭራሹን የለም። ነፍስም ሆነ መንፈስ ሰው ከሥጋው ሲነጠል ትርጉም የሌላቸው ነገሮች ናቸው። እነዚህኞቹ ሰው መንፈስ እንዳለው የሚጠራጠሩበት ምክንያት ነገሩ በሕዋሳታችን ሊረጋገጥ አለመቻሉን በመጥቀስ ነው። ዐቃቤ እምነቱ ምሁር ጂ-ማርቴንክ ግን «አንድ ሁኔታን የሚያረጋግጥልን አካል ራሱ መሆኑን እንዴት ሊያረጋግጥ ይችላል?» በማለት ጥያቄ ያቀርባሉ። «ዐይን የገዛ ራሱን ማየት አይችልም፤ አፍንጫም ራሱን ማሸተት አይችልም። መንፈስ ደግሞ በሕዋሳት ተግባር ውስጥ የተካተተ አይደለም፤ ሆኖም ሰው እግዚአብሔርን በጥልቀት የሚረዳው በዚያ ነው» በማለት የእምነት መደምደሚያ ያቀርባሉ።

በዚህ ጋዜጣ የአማኝ አላማኝ ሙግት የእኛ የአማኞቹ ክርክር የማይታየውን ህላዌ «እጅ» ከሰው ሥጋዊ «እጅ» ጋር ለማጨባበጥ እንደተፈለገ የ«ቂል» ተግባር ተደርጎ ቢታይም ዐላማችን ግን የሰውን መንፈስ «አባትነት» ሁሉ ከሚሰየምበት አፍቃሪና ጠቢብ አምላክ መንፈስ ጋር በእምነት መሣሪያነት ማነካካት ነበር። ዳሩ ለእኛ ለምናምን የጂ-ማርቴንክ ምሳሌ ጥሩ ገላጫችን ነው። ይኸውም የፈላስፋው ሕፃን ልጅ የአባቱን ረቂቅ ፍልስፍና ያላወቀ ቢሆን እንኳ ሰውዬው አባቱ መሆኑን ማወቁም ሆነ በአፍቃሪነቱ ማመኑ ዘና፤ ኮራ ብሎ ለመኖሩ ምክንያት እንደሆነ ሁሉ እኛም ስለ እግዚአብሔር እንዲሁ መሆናችን ለሁሉ የታወቀ ይሁን።

በተከራካሪዎቻችን ብዕር እምነትን ሳይንሳዊ ለማድረግ እየተጋን እንደሆነ ለማስመልሰል ብርቱና ከንቱ ጥረት ቢደረግም ሐቁ ግን ያ አልነበረም። ሆኖም ለእኔ የእምነትና የዕውቀት ሥርዓቶች ጤናማ እስከሆኑ ድረስ መንፈሳዊውን ህላዌም ቢሆን ለማስረዳት የሚቻልባቸው መንገዶች ናቸው። አሁን እኛ ዕውቀት የምንለው ነገር ራሱ አስቀድሞ በእግዚአብሔር አእምሮ ውስጥ የነበረና የተቀመረ እስከሆነ ድረስ የእምነትና ዕውቀት ስምምነት አከራካሪ ሊሆን አይገባም።

ይልቁንም ሥነ ፍጥረት ስለ ሃይማኖት ይሟገታል። በውሸት ዕውቀት የተባለውንም የአርጊቶች ተረት ይቃወማል። «ተራ አጋጣሚ እንዲህ ሆኖ የተዘጋጀን ዓለም ሊሰጠን አይችልም!» ይላል። ጁማርቼንክ «አንድ ፈላስፋ ከሃዲም ቢሆን እንኳ እንዳጋጣሚ ከተሰበሰበ ነገር የተገኘ ሊሆን አይችልም፤ ተራ አጋጣሚ ከሃዲ ተመራማሪን ከቶም ሊያስገኝ አልቻለም» ሲሉ ታዋቂው የሥነ ሕይወት ሊቅ ፕሮፌሰር ኤድዌን ኮንሊን ደግሞ «ሕይወት እንዳጋጣሚ እንዲጀምር ያለው ዕድል በማተሚያ ቤት ውስጥ በደረሰው ብርቱ ፍንዳታ ሙሉ መዝገበ ቃላት እንዲገኝ ካለው አጋጣሚ ጋር የሚነጻጸር ነው» ይላል።

ሰዓቶች በምድር እንቅስቃሴ መሠረት ጊዜውን ያመለክታሉ። የጊዜ ቁጣሪውን ማን ሠራው? ፍጥረታቱ ተራ አጋጣሚ ሊሆኑ እንዳይችሉ የሚያደርገው ሁለተኛው ነገር የተፈጥሮ ጥብቅ ሥርዓት ነው። ስለዚህ ጉዳይ ያክሊካል «በተፈጥሮ ውስጥ የዜማ ስልትን ማዳመጥ እንችላለን» ሲል፤ ሊቁ ክሉስ ደግሞ «የምድርን ዜማ እናደምጣለን» በማለት ጽፏል። አንስታይንም "Look deep, deep in to nature, and then you will understand everything better." «በጥልቀት ተመልከት፤ ወደ ፍጥረት ጠሊቅ ክፍል፤ ያኔም ሁሉ መልካም እንደሆነ ታያለህ!» በማለት የፍጥረታቱ ምንጭ ጠቢብ ብቻ ሳይሆን መልካም ስለመሆኑም ገልጿል። ይህ የአንስታይን አባባል እግዚአብሔርን የማይመለከት አይደለም። "God is clever, but not dishonest" (እግዚአብሔር ብልጽ ነው፤ ሆኖም የማይታመን አይደለም) ያለውም እርሱ ነው።

አዎን በፍጥረት ውስጥ ያለው ሥርዓት ወደ ፈጣሪ ያመለክታል። በተፈጥሮ ውስጥ እጅግ ከፍ ያለ ሐሳብ ሰፊነት ያለው ጥበበኛ ገበዝ-አምባ በሥራ ላይ ይገኛል። ዐቃቤ እምነቱ ምሁር ጁማርቼንክ «ሥነ ፍጥረት ለዚህ ጠቢብ ይሟገታል» ይላሉ። በእምነታቸውና በዕውቀታቸው መካከል አንዳችም ግጭት እንደሌለ ይታወቅም ዘንድ የተፈጥሮን ግብር እማኝ ይጠራሉ። «ምድር ከፀሐይ ባስፈላገው ርቀት ላይ ትገኛለች። በእርሷ ላይ ሕይወትን ለማኖር የሚያስችል የተመጠነ ምሕዋራዊ የሽክርክሪት ፍጥነት አላት። ወደ ፀሐይ ቀርባ ቢሆን በእሳቷ ተቃጥለን እናልቅ ነበር። ጥቂ ራቅ ብላ ቢሆን ደግሞ ፍሬ ለማብቀል ቀዝቃዛ ትሆን ነበር። ...

«... ምድር በፀሐይ ዙሪያ ባትዞር ኖሮ ወርንዊ ለውጦች ባልተገኙ ነበር። ሰውም የዚህ የተቀናበረው ዓለም አካል መሆኑን የሚረዳበት አእምሮ አለው። ከትርምሱ መካከል ለይቶ የሚያውቀው 'እኔ' የሚለው የገዛ ራሱ ጥልቅ ዕውቀት አለው። ተፈጥሮ ውበቱን የሚቀዳጀው በእኔ አማካኝነት ነው። ሰው ባልሆነ የጽጌረዳ ውበትም ሆነ መዓዛ ዋጋ ባልኖረው ነበር። ከእኔ ውጭ ያለው ተፈጥሮ ያለ እኔ ተገንዝቦት ምንም ማለት አይደለም። ሆኖም በውጭ ያለው ተፈጥሮም ሆነ ሥነ ፍጥረቱን የምረዳበት አእምሮ ከዘላለም እንዳልነበሩና ለዓለም ፍጥረቷን ያቀናበረ ከፍ ያለ 'አእምሮ' እንዳለ እንዝባለሁ። ...

«... የተለያየ መልክ ያላቸው ዓሦች ምንም ጥቅም በሌለው ሁኔታ ውብ የሚሆኑበት ምክንያት፤ የአጋዘን ቀንዶችስ እንዲያ ተደርገው የተቀረጹት ለምንድነው?፤ የሜዳ አህያው ተስተካክለው በተሰመሩ ነጭና ጥቁር ቆዳ ያጌጠው፤ እያንዳንዳቸው አበቦች በተለያየ ቅርጽ የተዋበትና በቀለማት የተንቁጠቁጡት ለምንድነው? ለእኔ እነዚህ ሁሉ የጥበበኛውን አምላክ የፈጠራ ችሎታና የኪነ ጥበብ ፍቅር የሚያመለክቱ ምስክሮች ናቸው» በማለት በአምላካቸው ጥበብ ሲጓደዱ እናያለን።

ወደ እምነት ደግሞ እንምጣ። አንድ ሰው «ሃይማኖቱ» ብሎ የያዘው እምነት ስለ ፈጣሪው በቂ መረጃ የሚሰጠው መሆን አለበት። ቢያንስ «ፈጣሪዬ ጠባቂዬ፣ አዳኔና መድሃኒቴ» ለማለቱ የመንፈሱ ምስክርነት ውስጡ ሊኖር ግድ ነው። ዓለም ሁሉ ተሰብስቦ «የለም» ቢል እንኳ «አለ!» ለማለት የሚያስችለው ውስጣዊ መረዳት ይኖረው ዘንድ ግድ ነው። ጌታ ኢየሱስ ለደቀ መዛሙርቱ ስለሚልክላቸው መንፈስ ሊናገር «ዓለም አያውቀውም እናንተ ግን በውስጣችሁ ስለሚሆን ታውቁታላችሁ» እንዳለው ዓይነት ማለት ነው።

ይሁንና እምነት ሃይማኖታዊ ተፈጥሯዊ ዝንባሌ መሆኑንም መዘንጋት አይገባም። «ሃይማኖት የሰው ልጅ ተፈጥሯዊ ባሕርይ ስላልሆነ የማይለወጥና የማይተካ የተፈጥሮ ዓይነተኝነት አይደለም» የሚሉ ወገኖች ቢኖሩም እውነቱ ግን ከዚያ ተቃራኒውን ነው። ሰው ዕውቀትን ለመቅሰም ዳተኛ እንደሚሆነው ሁሉ ለእምነትም እምቢተኝነቱን ማሳየቱ ተፈጥሯዊነቱን ሊቃረን አይችልም።

እግዚአብሔር እርሱን ብቻ ነጥለን እንድናመልከው አድርጎ አልሠራንም እንጂ (ይህም ለሰው ልጆች የቸረውን የምርጫ ነፃነት ታሳቢ ያደረገ ነው) ከውልደታችን ጀምሮ ግን ስለ ምንነቱ የምናውቀበትን መንፈሳዊ ሁኔታ በውስጣችን እንዳመቻቸልን ግልጽ ነው። በእርግጥም ደግሞ ሁኔታው የሚያሳየው እኛ የሰው ልጆች ዕውቀት ብቻ ሳይሆን እምነት፣ አእምሮ ብቻ ሳይሆን ልብ ያለን ሆነን መፈጠራችንን ነው። እንዲህም ሆኖ ታዲያ የገዛ ራሱን በፈቃዱ ካልገለጠልንም በቀር ማንም በዕውቀቱ ስፋትም ሆነ በተመስጦው ጥልቀት ሊደርስበት እንዳልተቻለው ዘመናትን ያስቁጠረው ታሪካችን ምስክር ነው።

በእርግጥ «የሰው ልጅ የዕውቀት ባለቤት የሚሆነው እንዴት ነው?» የሚለው የዘመናት ጥያቄ አስካሁንም እንዳከራከረ ነው። በፍልስፍናው ሠፈር ዕውቀት የስሜት ሕዋሳታችን የሚሰጡን ውጫዊ መረጃዎች ጥርቅም ብቻ ተደርጎ መታሰቡም እንግዳ ነገር አይደለም። ይህ አስተሳሰብ ትልቅ ግምት እንዲኖረው ካደረጉትና

ፍልስፍናዊ መሠረቱን ከጣሉት ፈላስፎች መካከል አንዱና ዋነኛው በእግዚአብሔር ላይ ባለው የእምነት አቋሙ ዕኩ የነበረው እንግሊዛዊው ፈላፋ ጆን ሎክ (1632-1704 ዓ.ም) ነው።

"At birth our mind has no innate ideas, it is blank" በሚለው የሎክ አስተሳሰብ መሠረት የሰው ልጅ ወደዚህ ዓለም ሊመጣ አእምሮው ምንም እንዳልተጻፈበት ነጭ ወረቀት ሆኖ ነው። በእርሱ ዘመን በነበሩ ብዙዎቹ ፈላስፎች አተያይም አእምሮ ማለት የሐሳብና የትውስታ ግላንግስ እንጂ በራሱ «ተጨባጭነት» ያለው ነገር አይደለም። ዕውቀት የምንለውም የስሜት ሕዋሳታችን ያረጋገጡልንን የሕግ ወት ገጠመኝ ብቻ እንጂ በራሱ ቋሚ የሆነ ዕውቀት እንዳለ አይታሰብም። ለአንዳንዶቹ ነገሩ ካለም የዕውቀት ምንጩ ቁሳዊ እንጂ ሐሳባዊ አሊያም መገለጣዊ አይደለም።

እንደ ጆርጅ በርክሌይ (1685-1753 ዓ.ም) ላለው ክርስቲያን ፈላስፋ ደግሞ ይህ ዓይነቱ አስተሳሰብ ጨርሶ የሚዋጥለት አልሆነም። እኛም በተወሳሰበ ፍልስፍናዊ ሉጂኩም ሁሉን ነገር ከቁሳዊነት ጋር አስተሳሰብ መንፈሳዊውን እውነታ መካድ የማይቻልበትን የዕውቀት መሠረትም ጥሎ ነበር። በርክሌይ በዚህ ጉዳይ ላይ በጥልቀት እውጠንጥኖ ያፈለቀው የፍልስፍና ሐሳብ ቁሳዊነትን የሚቃወም በመሆኑ «ኢ-ቁሳዊነት» የሚል ስያሜ ሲቸረው «የሰው አእምሮ መነሻም ሆነ መድረሻ ቁስ አካል ሳይሆን ሐሳብ ነው» ለሚለው ፍልስፍናም አባት ነው።

ለበርክሌይ ቁስ አካል ማለት አእምሮና ስሜት ተጣምረው የሚፈጥሩት ትውስታ እንጂ በራሱ ቁስ አካል ብሎ ነገር የለም። በርክሌይ እንደሚለው ከሆነ «ከሐሳባችን ውጭ የምናውቀው ነገር የለም፣ የነገሮች ቀለም ቢሆን ቅርፅ፣ ቁመት ቢሆን መጠን ወዘተ የእኛ ህውስታዎች (sensations) ናቸው እንጂ በራሳቸው ህልው አይደሉም።» በአጭር ቃል «አለ የምለው ወንበር በሐሳቤ ቅርፅ ያገኘ እሳቦት እንጂ ከእኔ ሐሳብ ውጪ ሆኖ በራሱ የሚኖር አይደለም» ባይ ነው። የአተያዩን አጭርና ገላጭ ዓረፍተ ነገርም "to be is to be perceived" ብሎታል። በርክሌይ ይህን ሁሉ መንገድ የተጓዘው ግን

የቁሳዊነትን ፍልስፍና መሠረት በማሳጣት እግረ መንገዱንም የእግዚአብሔርን ህላዌ ለማረጋገጥ መሆኑ አይዘነጋም።

እምነት ተፈጥሯዊ ባይሆን ኖሮ በሚሊዮኖች የሚቁጠሩ ሰዎች አእምሮ ውስጥ የሚገኘው እግዚአብሔር ከየት መጣ? የሰው ዘር ስለ እግዚአብሔር አንዳች ተመክሮ ባይኖረው ኖሮ እግዚአብሔርን የሚመለከተው ምሥጢራዊ ሐሳብ እንዴት ብሎ በልባቸው ኖረ? አዎን ከጥንት ጀምሮ ከፀሐይና ከጨረቃ፣ ከተራራውና ከወንዙ ሲሹት የኖሩት እርሱን ነው። በመሰላቸው መንገድ ልዩ ልዩ ጣኦታትን ሠርተው የመስገዳቸውም ሆነ ልዩ ልዩ መናፍቃትን የመከተላቸው የመጀመሪያ ሰበብ ይኸው ነው።

በዕውቀት የማደግ ዕንሰ ሐሳብ ስለ አእምሮ ብልጽግና ብቻ ሳይሆን በእምነት በኩል የሚገኘውንም የመረዳት ልክ የሚመለከት ጉዳይ ነው። ከጥንቱ ፈላስፎች ታዋቂ የነበረው ሶቅራጥስ «ዕውቀት» ተዝቆ የማያልቅ አሸዋ እንደሆነ ሲገባው «የማውቀው አለማወቁን ነው» ሲል ከእርሱ ቀድሞ የነበረው መዝሙረኛው ዳዊት ደግሞ በመንፈሱ ሽቅብ ወጥቶና ቀልቁል ወርዶ እግዚአብሔር የሌለበት ስፍራ ያለመኖሩ ቢታየው፡- «ከመንፈስህ ወዴት እሄዳለሁ...» ብቻ ሳይሆን «ዕውቀትህ ከእኔ ይልቅ ተደነቀች፣ በረታች ወደ እርሷም ለመድረስ አልችልም» ብሏል።

ልቡብርሃኑ ጳውሎስ በደማስቆ ጉዳና ላይ በታላቅ ብርሃን ተገልጦ ያየውን ክርስቶስ ኢየሱስ ማንነትና ምንነት ከተገነዘበ በኋላ፣ ስለ እርሱ ለመናገር አደባባይ ሲወጣ «ያመንኩትን አውቃለሁ!» ብሎ ለመጓደድ የሚያበቃው መገለጣዊ ዕውቀት ቢኖረውም ግና ከጥግ አስከ ጥግ እንዳለውቀው የሚገልጸው በሚከተለው ቃል ነው፡- «አሁን ገና እንደያዝኩት አልቁጥርም ነገር ግን የኋላውን እየረሳሁ ከፊቱ ያለውን ለመያዝ እዘረጋለሁ» እናንተ ሆይ መቼም ቢሆን «መገለጡ» የእግዚአብሔርን ሥውርነትና አለመታየት ማስቀረት አይችልም። አለመታየት የመለኮቱ ዓይነተኛ «ተፈጥሮ» ስለሆነ የሁልጊዜው መታወሻው እምነት ብቻ ነው። መጽሐፍ ቅዱስ ግን የማይታየው

ባሕርይ ደግሞም አምላክነቱ ከተሠሩት ታውቆ ግልጽ ሆኖ ስለመታየቱ ይጠቀመናል።

ያለሁበት የእምነት ዓለም በጭፍን ሕግ የሚመራ አይደለም። ሆኖም የ2+2 ውጤት ከተለመደው መልስ ዝቅ ወይም ከፍ ብሎም «ልክ» የሚሆንበትን ታምር ተመልክቼ ስለማውቅ በዚህ ምድር ሁሉን በስሌት ለማምጣት፣ ለሁሉምም አመክንዮን መሻት አይጠበቅብኝም። ሁሌም የእውነታ አረጋጋጮቹ እነርሱ እንደሆኑ አላስብም። እንዴት እንደሆነ ባይገባኝም ቀይ ባሕር መከፈሉን፣ ብረቱ ውሃ ሳይ መንሳፈፉን፣ ዮናስ ዓሣ ነባሪ ሆኖ ውስጥ ሦስት ቀን መቆየቱን፣ መለኮት በለው ማሳፀን ውስጥ ማደሩን ወዘተ በሙሉ ልቤ አምኜ መቀበሌን የምቁጥረው እንደ ታምራት ነው እንጂ ሌላ ስም አልሰጠውም።

በቀረው አንድ «ሃይማኖት» ሆነ «ዕውቀት» ልክ ስለመሆኑና ስላለመሆኑ የምለካበት ሚዛን፣ ፍጥረቱ እንዴት እንደመጣና እኔም ለምን በዚህ እንዳለሁ የሚገልጽልኝ መመሪያ አለኝ። «ፍጥረት ድንገቱ ክስተት ነው!» የሚለኝን አባይ «ሳይንስ» ወጊድ! የምልበት፣ እንደ ምሥራቃውያኑ ኀሊናን ብቻ የዕውኑ ዓለም መልክ አድርጎ፣ ሌላውን ሁሉ ህልማዊ ትዕይንት እንደሆነ የሚሰብክኝን ሃይማኖት የምመክትበት መለኮታዊ መረጃ በእጄ ነው። አካፋውን አካፋ ብዬ ለመጥራት የምደፍርበት፣ እምነትና ዕውቀት ግጭት የማይፈጥሩበት በመለኮት የተዘጋጀ መጽሐፍ ስላለኝም ደስተኛ ነኝ።

«የእውነት የመጨረሻው ማረጋገጫ መጽሐፉ ብቻ ነወይ?» ብሎ ለሚጠይቀኝ ወንድሜ መልሴ «አዎን!» ሆኖ ሳለ ነገር ግን ሩቅ ለሩቅ በመሆናችን እንዴትነቱን መናገሩ ጭንቅ ይለኛል። ለምስክርነቱ ያህል ግን መጽሐፍ ቅዱስ ከሚነግረኝ ተነሥቼ ሳስብ መልእክቱ ከእኔነቱና ከገሃዱ ዓለም እውነታ ጋር መጣጣሙን ታዝቤ በጣም ተደንቄበታለሁ።

በዚህም የእርግጠኝነት መንፈስ እንዲያድርብኝ ሆኗል። ለምሳሌ ፍጥረተ-ዓለሙን በዓይኖቼ ስመለከት ልክ እንደተዘጋጀ ድግስ ሆኖ

አየዋለሁ። ታዲያ «ይህ ድል ያለ የተፈጥሮ ድግስ በማን ተዘጋጀ?» ለሚለው ጥያቄ መጽሐፉ የሚሰጠኝ መልስ ሁል ጊዜም ልክ ሆኖ አገኘዋለሁ። ከድግሱ በላቀ ሁኔታ ደግሞ በደጋሹ ሙያ እመሰግናለሁ። የመጽሐፉ ደራሲና የሥነ ፍጥረት ጠንሳሽ ይኸውም ሳያንሰው ለነፍሴ ያደረገላትን ሳስብ፤ እንዴት እስከ ሞት እንደወደደኝም የሚገልጸውን ክፍል ሳነብ የማደርገው እስኪጠፋኝ አሆናለሁ።

አላማኝ ለሆነው ወዳጄ የአዳምና የሔዋን ታሪክ ለልጆች የሚነገር አፈ-ታሪክ ሲመስለው፤ ለእኔ ግን ያው «አፈ-ታሪክ» ሰዎቹ ታሪካዊ ፍጡራን ከመሆናቸውም በላይ አጅግ ታላቅ ምሥጢራዊ መረጃ በውስጣቸው ይዘው ስለመገኘታቸው ያስረዳኛል። እንዲያውም የሰዎቹ ታሪክ ከማንኛውም ታሪክ በላይ ለማንነቱ የቀረበና ሕይወቱ ራሱ የዚያ ታሪክ ቅጂ እንደሆነ ይሰማኛል። አዳምና ሔዋን «አታድርጉ!» የተባሉትን አድርገው የሆኑት ነገርም ለመጀመሪያ ጊዜ ንጢአት ሕይወቴን የወረረበትንና ከእግዚአብሔር የሸሸሁበትን ወቅት ያስታውሰኛል። እነርሱ ያንን መተላለፍ ፈጽመውት ባይሆን እንኳ የተከለከለውን ፍሬ እኔው እበላው እንደነበር ምስክር ይሆነኛል። ለዛሬ ይብቃኝ።

በ«መጠየቅ» ሐቁን፤ በ«እምነት» እውነቱን
እናረጋግጣለን!

«እናንተ የምትንቁ እዩ ተደነቁም!»

የዛሬው ወጌ የሚያጠነጥነው አንድ ፍልስፍናዊ እሳቤን መሠረት አድርጎ ነው። ሆኖም ዐላማዬ ፍልስፍናን ማራገብ አሊያም ማጣጣል አይደለም። የማላራገበው የጥበብ ጌታ የሕይወቴ «ፍልስፍና» ለሆነለት ሰው ከዚያ በልጦ የሚፈለግ ጥበብ የትም ባለመገኘቱ ሲሆን የማላጣጥለው ደግሞ እግዚአብሔር ለሰው ልጆች የሰጠውን «እስከ ጥግ» የማሰብ ነፃነት ለማድነቅ አግዞኝ ስለሚያውቅ ነው። በዚህ ጋዜጣ ላይ እንኳ ካላማኞቹ አንዱ ፍልስፍናን፤ ሌላው ሳይንስን፤ ሌላው «ዴሞክራሲያዊ መብትን» የክህደቱ ማጽደቂያ ለማድረግ ሲወራጭ ሥቄ እንጂ ገርሞኝ የማላውቀው ለዚያ ነው። የእነዚህ «ሚጠጠዩዎች» ሐሳብ እኔን እንዲህ ካሣቀኝ ለማያትን በስንዝር የሚለካው፤ አሕዛብን ሁሉ በገንቦ ውስጥ እንዳለ ጥቂት ጠብታ የሚመለከተውን ልዑል ምን ያህል ያሥቀው ይሆን?

ወደ ዛሬው ርእሰ-ነገሪ ልሂድ። በቅርቡ ገበያ ላይ የዋለውና ብሥራት እውነቱ «ፍልስፍናን ለሚፈልጉ» በሚል ርእሰ የተረጉመው መጽሐፍ የ«ተጨባጭነት» ፍልስፍና ጠንሳሽና አቀንቃኝ የሆነችው አየን ራንድ "Philosophy – Who needs it?" የተሰኘው መጽሐፍ ነው። ለአዲስ አድማሷ አላማኝ ተሟጋቾቻችን የሴቲቱ የትኛውም መጽሐፍ እንደ «ቅዱስ መጽሐፍ» የሚቈጠር ሲሆን ከዚያ እየቈነጠሩ ይዘሩት ለነበረው አረም መለያ ይሆን ዘንድም የአማኞቹን ጎራ በአግባቡ በወከለት ዶ/ር ፈቃዱ አየለ ብዕር የነጠረው ምንነቱ ግልጽ ተደርጓል። ሴቲቱ የቀመረችው የ«ተጨባጭነት» (Objectivism) ፍልስፍና መንፈሳዊ ህላዌን በዜሮ ካባዙቱ ፍልስፍናዎች ሁሉ በአስቀድሞኒቱ ወደር ስለማይገኝለትም «የክህደት ራስ» ተሰኝቷል።

ለማስታወስ ያህልም ለፈላስፋይቱ አየን ራንድ «መኖር» (Existence) ከዚህ ከሚታየውና ከሚጨበጠው ዓለም ሁኔታ የላቀ ትርጉም የሚሰጠው እንዳልሆነ፤ ሰው በጥረቱ የሚገነዘበው የህላዌ ፍቺም ከዚህ ሌላ ባለመሆኑ ይህንኑ እውነት ብሎ መቀበልና ሕግ አድርጎ መገዛት ግድ ስለማለቱ ተወስኗል። በአየን ራንድ ነገረ-ቀኖና መሠረት "existence exists" ወይም «ኗሪው ይኖራል» ብሎ መጀመር እንጂ «ኗሪው እንዴት ኖረ?» ብሎ መጠየቅ ከንቱ ጥያቄ ተደርጎ ስለመቁጠሩ ብቻ ሳይሆን ለ«ኗሪው መኖር ተጠያቂው ማነው?» ተብሎ ቢጠየቅም ምላሹ «ኗሪው ራሱ!» ከማለት የሚዘል መልስ እንደሌለው ተብራርቷል።

ተጨማሪውያን፤ በ«ሕገ-መንግሥት» (Law of causality) መሠረት እያንዳንዱ ተጨባጭ ነገር (entity) ለመኖሩ ቀዳሚ ሰበብ እንዳለው ከመገንዘብ ለማፈንገጥ ስለመሻታቸውና የሚከተለውን ስለማለታቸው ተጠቅሟል፡- «እውነታ ፍጥጥ ብሎ ተገንዝበኝ እያለህ እውነትነቱንና ተጨባጭነቱን ወደማይጨበጥ አስተሳሰብና ድምዳሜ ሊወስድብህ የሚችል ጥያቄ አትጠይቅ፤ እንዴት ተፈጠረም አትበል፤ የተጀመረ ወይም የተጨረሰ ነገር የሌለ ስለሆነ እውነታ (Reality) መኖሩን ትገንዝባለህ እንጂ እንዴት እንደኖረ ለማወቅ መቋመጥ «ሐሳባዊ» አሊያም «ቁስ-አካላዊ» ያደርግሃል» በማለት ፍልስፍናው ራሱን ከሌሎቹ የ«እውነት መቅመሻ» ዘዴዎች የለየበትን ጭብጥ አስረድቷል።

ግና እኔ ከተጨባጭውያን የነገር አገላለጽ አንዳች ሐቅ መዝገፍ ሐሳብ ብስነዝር «ኗሪው እንዴት ኖረ?» ተብሎ ሳይጠየቅ መኖሩን ብቻ እምነን ልንቀበል የሚገባን ፈጣሪ እንጂ ፍጥረቱ አልነበረም። «የተጀመረም» ሆነ «የተጨረሰ» ምንነት የሌለው ጀማሪውም ሆነ ፍጻሜው የማይታወቀው «እኔ» ማለት «እኔ ነኝ» ያለው እግዚአብሔር እንጂ በእርሱ ይሁንታ ወደ መኖር የመጣው ዓለም አይደለም። ስለ «እውነትነት» እና «ተጨባጭነት» ከተነሣም ከዚህ «ከሚታየው» ይልቅ «የማይታየው» ለሰው መንፈስ ተጨባጭ መሆኑን ምነው በእምነት ባወቅነውና በተደነቅን እላለሁ። ሆኖም ይህንን ለፍጥረታዊ ሰው ማስረዳት እንዴት ጭንቅ ነው።

ለማንኛውም «ፍልስፍናን ለሚፈልጉ» የተሰኘው መጽሐፍ ከፈላስፋይቱ የክህደት ሰበቦች ጋር ሰው ራሱንና አካባቢውን «በቀላሉ» ለመረዳት እንዲችል ምን ማድረግ እንዳለበት፤ በጊዜና በቦታ የታጠረውን አካላዊ ግዛቱን በቅጡ ለመፈተሽ ምን ብሎ መጠየቅ እንደሚገባው አንዳች ግንዛቤ የሚሰጠው የፍልስፍናን መሠረታውያን አቅፎ ይዟል። እናም እኔ ነገሩን ከራሴ ዕይታ አንፃር ለማስቃኘት ልሞክር።

መጽሐፉ «ከየት መጣሁ?» ከማለት ይልቅ «የት ነው ያለሁት?» የሚልን «ቀላል» ጥያቄ መነሻው ያደርጋል። ከፍልስፍና የእውነታ ማፈላለጊያዎችም ሜታፊዚክስን፤ ኤፒስቲሞሎጂን፤ ኤቲክስን፤ ኤስተቲክስንና ፖለቲክስን ማጠንጠፍው ያደርጋል። የሰው ልጅ ሦስቱ መሠረታዊ ጥያቄዎችም የሚከተሉት እንደሆኑ ይገልጻል፡-

- የት ነው ያለሁት?
- ያለሁበትን ቦታ እንዴት ላውቅ እችላለሁ?
- ምን ማድረግ አለብኝ?

ሆኖም «ፍልስፍና ለእነዚህ ዋና ጥያቄዎች ቀጥተኛ መልስ አይሰጥም» ይላል። «ለምሳሌም የት ነው ያለሁት? ለሚለው ጥያቄ «አዲስ አበባ» ወይም «ዛንዚባር» እንደሆንክ ከመንገር ይልቅ አንተው ራስህ መልሱን ፈልገህ እንድታገኘው ዘዴውን ይነግርሃል» ይላል።

«የት ነው ያለሁት?» የሚለው ጥያቄ የሚመለከተው ደግሞ ሜታፊዚክስን ነው። በዚህ የማፈላለጊያ ዘዴ የማንነት ሕግ (The law of identity) ትልቅ ሥፍራ ይሰጠዋል። መጽሐፉ ሐቁን ፍንትው አድርገን ለማየት እንችል ዘንድ ቀጣዮቹን ጥያቄ መጠየቅ እንደሚያሻ ይጠቁማል። (የእኔ ዐላማ ደግሞ አማኞች ለዚህ ዓይነቱ የፍልስፍና መሠረታዊ ጥያቄዎች ሊኖራቸው የሚችለውን ምላሽ ማስገንዘብ በመሆኑ መልሴ ሁሉንም የእምነት ክፍሎች እንደሚወክል ባላብዛም ግና ለጥያቄዎቹ የራሴን መልስ እየሰጠሁ አብሬ እዘልቃለሁ። እነሆም ጥያቄና መልሱ በዚህ መልኩ ተደርድሯል። ምላሹ ደግሞ በቅንፎቹ ውስጥ ያለው ነው።

- የምትኖረው በተፈጥሮ ሕግ በሚመራው የተረጋጋና ጥብቅ የሆነ ሥርዓት ባለው ሕዋ ውስጥ ነው? ወይስ በምንም መንገድ ሊገለጽ በማይቻለው የተዘበራረቀ ዓለም? (መጀመሪያ ላይ በተገለጸው።)
- በዙሪያህ የምታያቸው ነገሮች እውነተኛ ናቸው ወይስ ምትሃት? (እውነተኛ!)
- ራሳቸውን ችለው ይኖራሉ ወይስ በአእምሮህ ውስጥ? (ራሳቸውን ችለው።)
- ነገሮቹ አሁን እንዳሉት ናቸው ወይስ አንተ እንደ ዕውቀትህ የተገነዘብካቸው ድርጊቶች? (ግንዛቤዬ ከነገሮቹ ምንነት የተለየ ሊሆን አይገባውም።)
- ምንነታቸው በሰው ምኞት ሊለወጥ ይችላል? ወይስ አይችልም? (አይችልም!)

በዚህ ረገድ የተፈለገው ድምዳሜ ላይ ደረሰን እንበል። ሆኖም ሌላ መልስ የሚያሻው የፍልስፍና መሠረታዊ ጥያቄ አለ። ይኸውም «እንዴት ነው ያወቅሁት?» ወይም እንዴት ነው የማውቀው? የሚል። እናም «ዕውቀቱ እንከን የማያጣው የሰው ልጅ ለራሱ የደረሰበት ድምዳሜ በሌሎች ዘንድ ተቀባይነት ይኖረው ዘንድ ማረጋገጫው ምንድነው?» ቢባል ይህ ደግሞ የሰው ልጅ ዕውቀትን እንዴት እንደሚያገኝ በሚያጠናው ኤፒስቲሞሎጂ (Epistemology) በኩል ይተነተናል። በዚያ ውስጥ የሚገኙት የዕውቀት ማረጋገጫዎችም የሚከተሉት ናቸው። (እኔም ጎን ለጎን ለጥያቄዎቹ የራሴን ምላሽ በቅንፋ ውስጥ ማስቀመጤን እቀጥላለሁ።)

- የሰው ልጅ ዕውቀትን በምክንያት በተደገፈ ሂደታዊ ትንተና ያገኛል? ወይስ ከተፈጥሮ በላይ በሆነ ገይል ድንገታዊ መገለጥ? (በሁለቱም!)
- ምክንያታዊነትን የሰው ልጅ በስሜት ሕዋሳቱ አማካይነት በመተንተን የሚያገኘው ነው? ወይስ ከመወለዱ አስቀድሞ በጎሊናው ውስጥ በአንድ ጊዜ የሚቀመጥ (ሁለቱም መልስ ይሆናሉ።)

- ምክንያት እውነታን በብቃት ለመረዳት ይችላል? ወይስ የሰው ልጅ ከምክንያት የሚበልጥ ሌላ የሚያስብበት ሂደት አለው? (ሁለቱም እንደየሁኔታው መልስ ይሆናሉ።)
- የሰው ልጅ ስለ ነገሮች በእርግጠኝነት መናገር የሚችልበት ደረጃ ላይ ይደርሳል? ወይስ ሁል ጊዜ በማያቋርጥ ጥርጣሬ ውስጥ ሲባዝን ይኖራል? (የሰውን ልጅ ከማያቋርጥ ጥርጣሬና መባዛን አውጥቶ እርግጠኛ ማድረግ የሚችለው እግዚአብሔር ብቻ መሆኑ የተረጋገጠ ቢሆንም ዳሩ ግን ፈላስፋዬቱም ሆነች ደቀ መዛሙርቷ በ«ኗሪው» መኖር እርግጠኛ የሚሆኑትን ያህል እኔም እርግጠኛ ነኝ። «ኗሪውን» በሚያኖረው ላይ ያለን እርግጠኝነት ግን ከዚያ በጣም ይልቃል።)

እኔ እንዲህ ብልም ግን ከሌቲቱ የተጨባጭነት ፍልስፍና አንፃር ከጊዜና ቦታ (space and time) አጥር ውጪ ስላለው መንፈሳዊ ዓለም ማሰብ፣ መጠየቅና እርግጠኛ መሆን ቂልነት ተደርጎ ይቈጠራል። የስሜት ሕዋሳቱ ተሳትፎ የሌለበት የ«ዕውቀት» ማስረጃ ሁሉ ምክንያት-አልቦ ተሰኝቶ ውድቅ ይደረጋል። በኤፒስቲሞሎጂ (ሥነ ዕውቀት) ጥናት ውስጥ ምክንያት ያለው የበላይነት (The supremacy of reason) ታሳቢ ተደርጎም «ምክንያት» (reason) ኗሪውን በእርግጠኝነት ለመጨበጥ የሚያስችል በመሆኑ የኢ-እርግጠኝነትም ሆነ የአንፃራዊነት የጥርጣሬ ፍልስፍና በእጅጉ ይብጠለጠላል። «ይህንን ማረጋገጥ አልችልም፤ ነገር ግን እውነት እንደሆነ ይሰማኛል» (I can't prove it but I feel that it is true.) ተብሎ የሚቀርብ ምክንያትም ለስሜት ተስማሚ ሆኖ የቀረበ አባባል ከመሆን ያለፈ ግምት የሚሰጠው አይሆንም።

በዘመናዊው ዓለም ፍልስፍና ውስጥ ስሙ ከፍ ብሎ የሚጠራው ዴቪድ ሂዩም ደጋግሞ የሚታበትበት መንፈሳዊ ሐቅ እንደነበር ቢታወቅም እሱም ስለ እምነት በሰጠው አስተያየት፣ «እምነት ከግላዊ አስተያየት ጋር የተያያዘ ስሜት እንጂ ዕውቀት ሆኖ በሰው ውስጥ የሚቀመጥ ተጨባጭ ነገር አይደለም» በማለት ጽፎ ነበር። ሆኖም ለሂዩም የረቂቅ ዕውቀቶች ቋት የሆነችው ነፍስ ብቻ

ላትሆን ተፈጥሮን የሚገዛውና የሚቁጣጠረው ሕግ ራሱ ከዕለት ተዕለት ልምዶቻችን ያገኘነው፤ ከመንግሥትና ውጤት ገጠመኞቻችን ተነሥተን ያበጀነው የሁኔታዎች ቅደም ተከተል እንጂ በራሱ ያለ ነገር አይደለም።

«ስሜት፣ የማወቂያ መሣሪያ አይደለም» የምትለን አየን ራንድ ደግሞ «አንድ ነገር የሆነ ዓይነት ስሜት እንዲሰማህ ከማድረግ ባለፈ ስለ እውነታ የሚነግርህ ምንም ነገር የለም» ትላለች። ለእርሷ ሎጂክ መሠረታዊ የዕውቀት ማግኛ ብቸኛው መንገድ ነው። ሴቲቱ የሰው ልጅ በሎጂክ ብቻ መኖር ያለመቻሉንና ከስሜቶቹ ጋር ተያይዘው የሚመጡትንም ነገሮች ከግምት ውስጥ ማስገባት እንደሚገባ የሚቀርቡ የትኞቹንም ምክንያቶች አትቀበልም። ራንድ ይህን ትበል እንጂ ታዲያ ስለማይታዩትና ስለማይጨበጡት የሰው ልጆች ሐሳብ እንሥታ የምትለግሰው ምክር ግን ከዚህ አስተያየቷ ጋር እንዴት እንደሚቃረን እርሷው ከጻፈችው ጥቂቱን ልጥቀስ፡-

«... የ ማይታዩ፣ የማይዳሰሱ፣ የማይጨበጡ ሐሳቦች ላይ ፍላጎት ከሌላችሁ ሐሳቦቹን ለመጠቀም ለምን ተገደዳችሁ? ... ሐቁ ግን እነዚህ የማይታዩና የማይጨበጡ ሐሳቦች፣ በስሌት ሊደረስባቸው የማይቻል ተጨባጭ ዕንሰ ሐሳቦችን በውስጣቸው መያዛቸውና ካለ እነዚህ በግልጽ የሚታዩትን እውነተኛ የሕይወት ችግሮች መጋፈጥ ያለመቻላችሁ ነው። ... እይታችሁን፣ ማስተዋላችሁን፣ ልምዳችሁን፣ ዕውቀታችሁን፣ ከማይታዩና ከማይጨበጡ ሐሳቦች ጋር ይኸውም ከመርሕ ጋር ከማጣመር አስፈላጊነት ሌላ አማራጭ የላችሁም። ያላችሁ ብቸኛ አማራጭ እነዚህ መርሐች እውነት ወይም ሐሰት መሆናቸውን ማረጋገጥ ብቻ ነው።»

ይህ አነጋገር ለእኔ የሚያስረዳኝ «ስሌታውያኑ» ራሳቸው በስሌታቸው ሊገልጹት የማይቻላቸው ሥውር የሕይወት ሁኔታና የሃሳብ ክልል መኖሩን መካድ ያለመቻላቸውን ነው። ለምሳሌ ፕሌቶ የማይለዋወጡና ዘላለማዊ የሆኑ ፍጹም ነገሮች ideas-forms የሚኖሩበትን ዓለም የሚገልጸው «የወዲያኛው» ብሎ ነው። ያንን ምጡቅ (Transcendental) ዓለም "The World of Being" ሲለው፤

ተለዋዋጭና ጊዜያዊ የሆኑ ቁሳዊ ነገሮች የሚኖሩበትን ዓለም ደግሞ "The World of Becoming" በማለት ጠርቶታል። የጀርመኑ ሐሳባዊ ፈላስፋ ጆርጅ ሄግልም (1770-1831 ዓ.ም.) በአመዛኙ ያተኩረው ከሰው አእምሮ ውጪ ሆነው ራሳቸውን ችለው ስለሚኖሩ ፍጹም ሐሳቦች (absolute ideas) ሲሆን የነገሮችን የተናጠልና የወል ተፈጥሮ ዲያሌክቲካዊ ግንኙነት መሠረት በማድረግ ህልውና ትርጉም ያለው ስለመሆኑ ማስረዳቱ ይታወሳል።

በዚህም ሆነ በዚያ ግን ሥነ ፍጥረቱ ማንም አጨናብሮ ሊያመልጥ የማያስችለውን እጅግ ምክንያታዊ መረጃዎችን አቅፎ ይዟል። የመነሻና የውጤት ሕጉም ማንኛውም የተፈጠረ ነገር ሁሉ የታወቀ መነሻ እንዳለው ይገልጻል። የትኛውም ሕንፃ የተገነባው በሰው ከሆነ ይልቁንም የኒቨርሱ ከዚያ የላቀ መሃንዲስ ያስፈልገዋል። ኗሪው ለመኖር ጥበበኛ መነሻ፣ ሕያው መነሻ፣ ጎይል መነሻ ያገኝ ዘንድ ግድ ይላል። የዚህች ዓለም እያንዳንዱ መልክ በአንዳች ጠቢብ የተነደፈ ካልሆነ በቀር ሠዓሊ በሌለበት ሥዕል ለማየት እንደመሻት ይቆጠራል።

በፍጥረቱ ውስጥ ያለው የሰምምነት ሕግም ጨለማና ብርሃን፣ ክረምትና በጋ የሚፈራረቁበት ጥበብ፣ ሰውና መሬት፣ ሰውና አየር፣ ሰውና ውሃ፣ የተሳሰሩበትን ታምር በማሳየት ይህች ዓለም የመገኛ ምክንያት፣ ደራሲና ባለቤት እንዳላት ይገልጻል። ስለ እግዚአብሔር መኖር ከሚቀርቡት ማስረጃዎችም ሌላው የሰው ውሳጣዊ ምስክርነት ነው። ይኸውም የማንኛውም ሰው ውስጥ ስለ እግዚአብሔር ማሰብና እርሱ ማንና ምን እንደሆነ ለማወቅ የመሻት ስሜቱ ሁሉን አቀፍ መሆኑ ነው። ሃይማኖት ራሱ በታሪክ ውስጥ ዓለም አቀፋዊ ጉዳይ የመሆኑ ምሥጢርም ይኸው ነው።

ከዚያው የሰው ልጅ «ውስጥ» ሳንወጣ ለብዙዎች የእግዚአብሔር ህላዌ አስረጂ እንደሆነ የሚወሰደው የሞራል ተጨባጭነትም (Ethical Objectivism) ሌላው ነው። ይህም ተፈጥሯዊ በመሆኑ ማንኛውም ሰው የሞራል ግዴታና ሃላፊነት እንዳለበት ያውቅ ዘንድ የሚያስገድደው ሕግ በውስጡ ይገኛል። የሐሳቡን ቀናነትና ጥመት የሚነግረው

ሊከደው ወይም ከውስጡ አውጥቶ ሊጥለው የማይቻለው ኅሊና የሚባል ዳኛ ሞቶ አፈር ውስጥ እስኪገባ ድረስ ሲሞግተው ይኖራል። ሕገ-ዕቦና ለአማኝም ሆነ ለካሃዲው ከእግዚአብሔር ዘንድ ውክልና የተሰጠው የጽድቅ ተሟጋችና ሕግ አስከባሪ ነው።

እንግዲህስ እናንተ የምትንቁ ሆይ ልትቀበሉን ባትፈቅዱም በመጠየቅ የደረሰንበት ሐቅ፤ በእምነትም ያረጋገጥነው እውነት ይህ ነው። በቀረው ግን ማንም ቢተርክላችሁ በማንነታችሁ ልታምኑት የማይቻላችሁን ልዑል የልቦናችሁ ዐይኖች በርተው ታዩትና ትደነቁ ዘንድ፤ የአሳዳጁን ሰው አልከኝነት አስክኖ የራሱ ምስክር ያደረገው አልፋና አሜጋ ይገለጥላችሁ ዘንድና «ጥበበኛ የታለ? ጸሐፊስ የታለ? የዚህች ዓለም መርማሪስ የታለ? እግዚአብሔር የዚህችን ዓለም ጥበብ ሞኝነት እንዲሆን አላደረገምን?» ያለበትም ምሥጢር ይፈታላችሁ ዘንድ ምኞቲ ነው። ነገሪን ከመቋጫቱ አስቀድሞ ግን የፍልስፍናው መጽሐፍ ለሚያነሣቸው የሚታፈዘክስ! የኢፒስትሞሎጂና የኢቴክክ ሦስት ጥያቄዎች እንደተለመደው የእኔን መልስ ሰጥቼ ልሰናበት።

- የት ነው ያለሁት? (እዚህች መሬት በተሰኙ ፕላኔታችን ላይ፤ አዲስ አበባ፤ ኢትዮጵያ ውስጥ።)
- ያለሁበትን ቦታ እንዴት ላውቅ እችላለሁ? (እንደዚያ አድርጌ ለማሰብ የቻልኩበት እእምሯዊ ዕውቀት ስላገኝሁ።)
- ምን ማድረግ ይገባኛል? (ለሰው መልካም የሆነውንና እግዚአብሔርን ደስ የሚያሰኘውን ሁሉ እያደረግሁ መኖር።)

«ዓለም የእግዚአብሔር ቋንቋ ናት!»

«አትታበዩ በኩራትም አትናገሩ»

ወገን በአንድ የፍልስፍና ሐሳብ አሟሽቼ ወደ ዛሬው ጉዳዩ እዘልቃለሁ። ከፍልስፍናው ረቂቅነትና ምጡቅነት አንፃር ይህች ዓለም በእእምሯችን ዕውቀት ልንደርስባት ቀርቶ ልንሞክረውም በማይቻለን ጎይልና ጠቢብ አምላክ እንደተፈጠረች፤ ምንም ነገር ያለ አንዳች ምክንያት እንዳልመጣ፤ እያንዳንዳም የሕይወት ሰበዝ ያለ አንዳች ምክንያት እንዳልተመዘዘች እናስተውልበታለን።

ከሁለት ዐወርታት በፊት ደረጃ ደስታ አዲስ ዘመን ጋዜጣ ላይ የሚያቀርበው «ጥበብ-ለም» የተሰኘ ሳምንታዊ ዐምድ ነበረው። «ዓለም የእግዚአብሔር ቋንቋ ናት!» የሚለው ታታሪው ጋዜጠኛ፤ የመለኮቱን ቋንቋ ለመተርጉም ስለታተሩት ፈላስፎችና የፍልስፍና ጭብጥ በራሱ የአጻጻፍ ዘዴ ይተርክ ነበር። ከዕለታቱ በአንደኛው ቀንም ፕሌቶ «የወዲያኛው» የሚለውን የእግዚአብሔር ግዛትና «ይህኛው» የሚለውን የሰው ዓለም ምንነት ስለተነተነበት አተያዩ እንደሚከተለው እውሥቶ ነበር።

እንደሚታወቀው ፕሌቶ በጣም ታላቅ ከሚባሉት ፈላስፎች አንዱ ነው። ይህም በሁሉም ዘመን ፈላስፎች ዘንድ አከራካሪ ሆኖ አያውቅም። እንደ ተማሪው አሪስቶትል ከበሬታን የተሞላ አስተያየት ከሆነ ደግሞ ማንም ተራ ሰው የፕሌቶን ስም ለመጥራት እንኳ የሚበቃ አይደለም። የፕሌቶ የሐሳባዊነት ፍልስፍና (Idealism) መሠረቱን የጣለው በሐሰቦት (idea) ላይ ነው።

ለጥሌቶ የእውነተኛ ዕውቀት ብቸኛው ትርጉምም ይኸው ሲሆን ለእርሱ «ማንኛውም በዐይናችን አይተን በእጃችን ዳስሰን ስለ ቁስ አካል የምናገኘው ዕውቀት እውነተኛ ዕውቀት አይደለም።» ለጥሌቶ እውነተኛ ነገሮች ከታወቁም የሚታወቁት ለሥጋችን ሳይሆን ለነፍሳችን ነው። ለመጀመሪያ ጊዜ ዓለም አንድ ፈጣሪ እንዳላትና የዚህ ዓለም ፍጥረትም ከፈጣሪው የመነጨ ስለመሆኑ ያስተማረ ፈላስፋ ቢኖር ጥሌቶ ነው። ለማንኛውም የደረጃ ደስታ ውብ ብዕር የጻፈውን ጥሌቶ ጥቂት ላስነብብና ወደ ዋናው ጉዳዩ ልዝለቅ።

«ለጥሌቶ ይህች ዓለም ሁለት መልክ አላት። አንዱ መሳይ ሌላው እውነተኛ፤ አንደኛው ቋሚ ሌላው ተለዋዋጭ። ለጥሌቶ እውነት የማትለዋወጥ ናት፤ ያውም በወዲያኛው ዓለም ብቻ ያለች። ...ይህችን ዓለም የሠራት ፈጣሪ ደግሞ ሁለንተናዊነት ያለው ረቂቅ መንፈስ እንጂ ቁስ-አካል አይደለም። እንኳን እርሱ ቀርቶ ሰው እንኳ ረቂቅ፤ ዘላለማዊና ሁለንተናዊ ነው። በአፈጣጠሩ እንዲሞት ሆኖ የተሠራ አይደለምና አይሞትም። ...

«... አንተ ስትሞት እርሱ ግን መኖሩን ይቀጥላል። ማነህ ብለህ ትጠይቀው ዘንድ፤ የለም ብለህም ትክደው ዘንድ አይቻልህም። እርሱ በጊዜና በቦታ የሚወሰን አይደለምና ቆይተህ እንኳ እንዳትሞግተው ገና ጥያቄውን እንኳ በቅጡ ሳትጠይቀው ትሞታለህ፤ ሄደህ እንዳትመረምረውም የትስ ብለህ ትሄዳለህ? ከየትስ ትቀራለህ? ቦታው ራሱ ጊዜ ይፈጃል፤ ጊዜውም ራሱ ቦታ ይፈጃል። ...

«... የዕውቀት ነገር ከተነሣም ይህችን ዓለም ከማወቃችን በፊት የምናውቀው ነገር አለ። ነፍስ ከሥጋ ተለይታ ለዘላለም መብረሯን ብቻ አትመልከቱ፤ ከሥጋም በፊት መኖሯን ልብ በሉ። እንዴት ካላችሁም ሰው ከሥጋው በፊት ነፍሱን ይታደላል። ለዚህም ነው ከማየቱ፤ ከመስማቱ፤ ከማሸተቱ፤ ከመዳሰሱና ከመቅመሱ በፊት የዕውቀት ባለቤት የሚሆነው። ...

«... ይህ ደግሞ ሰው በተወሰነ ደረጃዎች ከስሜት ሕዋሳቱ አስቀድሞ የሚታደለው ዕውቀት ስለመኖሩ የሚያስረዳ ነው። «ኢኔት» ወይም «ኢንብርን» የምንለውም እሱን ነው። ...ዳሩ ግን ትክክለኛው ዓለም ከሰው አስተሳሰብ ውጪ ሆኖ በራሱ እውነታዎች ተሞልቶ ለዘላለም ይኖራል።» ደረጃ ደስታ ይህንን የጥሌቶ አስተያየት ለአንባቢዎቹ ካቋደሰ በኋላ ራሱ ደግሞ ጣልቃ ገብቶ እንዲህ ይላል፡-

«ይህን ሁሉ የጥሌቶ ሐሳብ ይዘን ስንጓዝ ደግሞ የምንደርስበት ሐቅ እግዚአብሔር ማለት በቦታና በጊዜ የማይወሰን፤ መኖሩ ቢታወቅ እንኳ ልንገልጸው ከምንችለው በላይ ድንቅ አምላክ መሆኑን ነው» በማለቱ የራሱን ድምዳሜ በመስጠት ነገሩን ይቋጫል።

በእርግጥ ደግሞ «ዓለም የእግዚአብሔር ቋንቋ ናት» በፈለገው መንገድ ሐሳቡን የሚገልጥባት። እግዚአብሔር በሥነ ፍጥረቱ ይናገራል። «እነዚህን ሁሉ እጄ ሠርታለች!» ይላል፤ በፍልስፍናውና በሳይንሱ ይናገራል፤ በዚያም የሰውን ዐቅም አሳይቶ «ያለ እኔ ምንም ልታደርጉ አትችሉም!» ይላል፤ በቃሉ ይናገራል፤ መንፈሱ ነቅቶ ያደመጠውና ያነበበው ሲገኝም «ሁሉ በእርሱ ሆነ ከሆነውም አንዳች እንኳ ያለ እርሱ አልሆነም» የሚለውን የእርግጠኝነት መልእክት ከመጽሐፉ ያገኛል።

ሰው የደከመበትን የሚያጠፋትን ተምችና ኩብኩባ እንኳ ሐሳቡን የሚገልጽለት መሣሪያዎቹ አድርጎ ተጠቅሞባቸዋል። «አትታበዩ በኩራትም አትናገሩ እግዚአብሔር ዐዋቂ ነው» ተብሎ የተጻፈውም እግዚአብሔር በከፍታና በዝቅታ፤ በማጣትና በማግኘት፤ በሣቅና በለቅሶ፤ በሕይወትና ሞት... ሁሉ የሚናገር አምላክ መሆኑን አስመልክቶ ነው።

በአማኝ-አላማኝ መግታችን ይህ የእግዚአብሔር ቋንቋ ያልገባቸው አሊያም ያልጣማቸው መገኘታቸው የእነርሱ ምርጫ ያመጣው ቢሆንም ሐቁ ግን ይኸው ነው። ሐምሌ 16/2003 ዓ.ም ሰማቸውን ሰውረው በዚሁ ጋዜጣ ላይ የጻፉት ሰው የሚመደቡት

በዚሁ የከሃዲነት ተርታ ሊሆን ለእርሳቸውም ጥቂት ነገር ማለት ተገቢ ሳይሆን አይቀርም።

«የሳይንስና የእምነት ክርክሩ ከሕይወታችን ጋር ይገናኛል?» በማለት ጠይቀው «እኔ በጭራሽ!» እንድንላቸው የድህነታችንን ጥልቀት በስታትስቲክስ አስደግፈው የዘረዘሩልንን ጸሐፊ ማለቱ ነው። ጸሐፊው በአቀራረባቸው እምላክ-የለሽነታቸውን ግልጽ ያደረጉ ሲሆን፤ እንባቢው እግዚአብሔርን ገሸሽ እንዲያደርገው የተጠቀሙበት ስልት ደግሞ የኢትዮጵያኑን እምነትና ተመክሮ አለመጣጣም በማሳየት ነው። መኖር ታላቅ ሽክም እየሆነበት ለመጣው ሕዝብ ደግሞ ሁኔታውን «ከሕይወት» አብልጦ እንዲያስብ ቁስሎቹን የመነካካት ዘዴ አዋጪነቱ እየጠያይቅም።

«ለእኛ አሁን ከኑሮና ከመንፈስ ብልፅግና የላቀ ሌላ ነገር እያሻገም» የሚሉት ሰማቸውን የሰወሩት ጸሐፊ እርሳቸው የ«መንፈስ ብልፅግና» የሚሉት ግን ከእውነት ጋር ያለውን ጥያቄ ያለን ነገር ለመግለጽ እንዳልሆነ ይታወቅላቸው ዘንድ ይፈልጋሉ። ይልቁንም አማኞቹ «መንፈስ» ብለው የሚጠሩት ነገር ከጭፍን ስሜት የሚመነጭ ግላዊ አስተያየት እንጂ በራሱ የሚጨበጥና ያለ ነገር ባለመሆኑ በዚያ ላይ ጊዜ ወስዶ መከራከሩ ከንቱ ልፋት እንደሆነ ያሳስባሉ።

በሽታ ላይቀውና ራብ ለሚገሸልጠው ሕዝብ ምግብና መድኃኒት በቅርቡ የሚያገኝበትን መንገድ፤ ከሥልጣኔ ጎላ ቀርታ ለምትንቀረፈፍ ሀገርም ሳይንስና ቴክኖሎጂ እንጂ እምነት ምን ይፈይድላታል? ዓይነት «አሪፍ» መከራከሪያ ያቀርባሉ። ሆኖም ስለዚህ «አሪፍ» ግን ደግሞ በእግዚአብሔር አሠራር ምክንያት ሽንፈት ስለማይቀርለት አስተያየት ሳስብ ያቺ ሳምራዊት ሴት ትዝ ትለኛለች።

እንስራዋን በጀርባዋ አዝላ ውሃ ልትቀዳ በተገኘችበት ጉድጓድ አጠገብ ቆሞ «ውሃ አጠጨኝ» ካላት ክርስቶስ ጋር ማሳበራዊ፤ ፖለቲካዊ፤ ኢኮኖሚያዊና ሃይማኖታዊ ክርክር ያደረገችው ሴት ለእኛ ዘመኑም የአማኝ-አላማኝ ሰጥ-አገባ ቀላል ምሳሌ ልትሆን ትችላለችና ለንሣት። ያቺ ሴት ለክርክር ካቀረበቻቸው ጭብጦች መካከል ሚዛን

ደፍቶ የነበረው ዕለታዊ ኑሮዋን የሚመለከተው ጉዳይ ስለነበርም ሁላችንንም ያግባባል። በእርግጥም ደግሞ ለዚያች ሴት የወቅቱ አንገብጋቢ ነገር ውሃ መሆኑ አግባብ ነውና ይህ የሚያከራክረን አይሆንም።

ፖለቲካም ሆነ ሃይማኖት ውሃ ሳይጠጡ የሚያወሩት ነገር አይደለምና፤ ይህች ሴት ጠጥታው ዳግመኛ የማትጠማውን የሕይወት ውሃ ሊሰጣት ለተዘጋጀው ክርስቶስ ያቀረበችለት ወላጅ ጥያቄ «በውኑ አንተ ይህን ጉድጓድ ከሰጠን ያዕቆብ ትበልጣለህን?» የሚል ነበር። በእኛ ዘመኑ አነጋገር «ይህን ጉድጓድ ካስቁፈረው መሃንዲስ፤ ውሃው ከምር ክርስ ይወጣ ዘንድ ካስቻለው ቴክኖሎጂ ትበልጣለህን?» ብሎ እንደመጠየቅ ያለ ነው። ሆኖም የዚህ ክርክር የመጨረሻው ውጤት በሥጋ ለመኖር በጣም አስፈላጊያችን ከሆነው ፍጥረታዊ ውሃ በላይ የሚያሻን መንፈሳዊ ውሃም መኖሩን የሚያስገነዝብ ሆኖ እናገኘዋለን።

የስም የለሹ ጸሐፊ ሌላው «ክፉ ጥበብ» የማያጣው እምነትን የማስጣያ ዘዴ ደግሞ ሰው ያላለውን ማለት ሊሆን ይልቁንም ስለ «እምነት» ነገር መሸቃቀጥ የማያውቁትን የዶክተር ፈቃዱን ሐሳብ ለማጣጣል ሲፈልጉ ዶክተሩ «የምነግርህ ነገር በሳይንስ ወይም በሰው አእምሮ ዐቅም የሚረጋገጥ አይደለምና ሐሳቦቹ እውነት ስለመሆናቸው ማረጋገጥ ሳያስፈልግህ የምነግርህን ፀጥ ለጥ ብለህ ተቀበል፤ ስለምንነቱም ሳታመዛዝን የሰጠሁህን ዝም ብለህ ዋጥ! የሚሉ ሰው ናቸው» ማለታቸው ነው። ይህኛውም ቢሆን ታዲያ አበው «ጩኸቱን ቀሙኝ» የሚሉት የሸፍጥ ጩኸት ካልሆነ በቀር በዚያ መልኩ በዶክተሩ የቀረበ የእምነት መግለጫም ሆነ ግፊት በጭራሽ ኖሮ አያውቅም።

እምነት ስለ መለኮታዊው ዓይነተኛ ጥበብ የምናውቅበት የላቀ ጸጋ መሆኑን ከማሳየት በቀር ከአማኞቹ ጎራ የተሰጡት የትኞቹም አስተያየቶች አእምሮን ወዲያ አውልቀው የጣሉና ሁኔታን ማገናዘብ የተሳናቸው እንዳልነበሩ ራሳቸው ጠንቅቀው ያውቃሉ። ከድህነታችን ለመውጣትም ሆነ ከደዌያችን ለመፈወስ ጸሐፊው ያስፈልገናል ያሉትን ስልጣኔም ሆነ ሳይንስ የተቃወመ አንድም አማኝ በዚህ ጋዜጣ ላይ እንዳልጻፈም ልባቸው በሚገባ ይረዳዋል። ይህም ቢሆን

ታዲያ ሳይንስ በዘርፈ ብዙ ቅርንጫፎች ለሰው ልጆች ያበረከታቸው ዐያሌ በጎ ነገሮች ቢኖሩትም ግና የሰውን ሁለንተናዊ ጥያቄ ከመመለስ አንፃር ያለበትን የዐቅም ውስንነት አሜን ብሎ ለመቀበል ጤናማ አእምሮ እንጂ አማኝ መሆን አይጠይቅም።

ዶ/ር ፈቃዱ ስለ ሳይንስ ምንነትና ትርጉም ጠንቅቀው ማወቃቸው ባያጠያይቅም ስለ ነገሩ ያላቸው ግምት በጣም ጤናማ የሚሰኘው ሳይንስን መገልገያ እንጂ «ምልኪ» ያለማድረጋቸው ነው። ስለዚህም፡- «ለእኔ ሳይንስ የሚከበር፣ የሚቁላመጥ፣ ወይም የሚሰነድለት ሳይሆን መገልገያዬ ነው» ማለታቸው፣ «ሳይንስ ስለ ፍጥረት አመጣጥ የተመቱ መላ ምቶች እንጂ ግኝቶች የሉትም፣ ስለ ፍጥረት መጀመሪያና መጨረሻም በዙራት የመናገር ብቃት የለውም!» በማለት ሐቁን መናገራቸው የሳይንስን ጠቀሜታ እንደመካድ የሚቁጠርበት ምንም አግባብ የለም።

ይልቁንስ በእኛ ላይ ይነግሡ ዘንድ ሳይገባቸው በፈቃዳችን «ግዙን» ብለን በላያችን የምንሾማቸውን ሐሳቦች በተመለከተ ጥሩ ምሳሌ የሚሆኑት ስም የለሹ ጸሐፊ ናቸው። የክህደትን ዘዴ ባስጠናቻቸው ፈላስፋይቱ «አየን ራንድ» ተፅእኖ ሥር ወድቀው ስለመገኘታቸው ምስክሩ ደግሞ አየን ራንድ «እውነተኛ ተፈጥሮ በእውን መኖሩን ሳታረጋግጥ ራስህን ለክርክር አታቅርብ» ማለቷን፣ «መኖሩን በስሜት ሕዋሳትህ ስላላረጋገጥከውም ነገር ማውራቱ ከንቱ ነው» ብላ መናገሯን ተከትለው «ተፈጥሯዊ ማመሳከሪያ የሌለውን «አምነት» እውነት አድርጌ ልቀበለው አልችልም» በማለት ሌላውን በር ሁሉ ጥርቅም አድርገው አስከመዝጋት በመድረሳቸው ነው።

ስም የለሹ ጸሐፊ «ያረፈዱ አልቃሽ» ሆነው እንጂ ስለ መንፈሳዊው ዓለም እውነታም ሆነ ስለ እግዚአብሔር መኖር ያለመኖር ማረጋገጫዎች ከዚህ ቀደም ብለው በሰፊው ተጽፈው ነበር። ሐቁን መቀበል ስለማይፈልጉ እንጂ «መኖር» ወይም «መሆን» የተለኙት ቀላል ቃላት እግዚአብሔርን ለማመልከት በቂ ባለመሆናቸው ምክንያት ያንን የሚገልጽ ከፍ ያለ የፍልስፍና ደረጃ እንዳለም ተነግሯል። ዳሩ የእግዚአብሔር ሥራ ተወርቶ የሚያልቅ

አይደለምና ከፍ ብሎ የጥሌቶን የ«ወዲያኛው»ን እና የ«ወዲህኛው»ን ዓለም ሁኔታ ከፍልስፍና አንፃር ለማየት እንደሞከርነው አሁን ደግሞ ዐቃቤ እምነቱ ምሁር ጂ-ማርቹንክ ያንኑ በሚያጸናልን መልኩ እንደ ምሳሌ የተጠቀሙት የሁለቱን ታዋቂ ሳይንቲስቶች የተፈጥሮ ሕግጋት ግኚ ዋቢ ጠቅሰው የሚሉትን እንመልከት፡-

«የትኛውም ምሁር በአንድና ተመሳሳይ ጊዜ ውስጥ እያንዳንዱ የገዛ ራሱ ሕጎች እንዳሉት በሚያመለክተው የኒውተንና የአንስታይን ዓለሙ-ፍጥረት ውስጥ እንደምንኖር ያውቃል። ዳሩ ግን የኒውተንን የዓለሙ-ፍጥረት የስበት ሕግ ብቻ የሚያውቁ ሰዎች ወደ ጨረቃ ለመውጣት ወይም የአቶሚክን የጎይል ምንጭ ለማግኘት እንደሚችሉ ግልጽ ነው። እኛ አማኞችም እዚህ ምድር ላይ ባለንበት ተመሳሳይ ጊዜ ውስጥ እግዚአብሔርን ልናገኝበት በምንችልበትና ከሃዲያኑ ጨርሶ ሊያውቁት በማይቻላቸው ሁለተኛው ዓለም ውስጥ እንኖራለን። ያ ደግሞ መንፈሳዊና የእምነት ዓለም ነው... በወንጌል ለሚያምኑ የተነገረው ታላቁ የምሥራችና ረቂቁ ምሥጢርም «ጽድቃችኋል! በሰማያዊ ስፍራም በእርሱ ቀኝ ተቀምጣችኋል!» የሚል የአሁን ጊዜን አመልካች ቃል ነው።»

አማኝ የሆነ ሰው የመኖር ዓይነት ይህ ከሆነ ደግሞ እኛም በሥጋ ለምንኖረው ሕይወት ንፁሕ ውሃ፣ የፀዳ ልብስና በቀን ሦስት ጊዜ መብላት እንደሚያስፈልገን ማንም ሊነግረን አይገባም፤ አማኞች በመሆናችን ምክንያት አንጀታችን አልተቁለፈም። እንዳይበርደንና በበሽታ እንዳንጠቃ አካላችን ብረት አልሆነም። እንደ ሁሉ የኑሮ ውድነቱ ሲጫነን እግዚአብሔርን ተስፋ እናድርግ እንጂ እንደ ሰው ማጥረምረም አያጣንም። ከዚህ ከፍ ሲልም ሕዝባችን በተደጋጋሚ ለድርቅ መጋለጡ የማያሳቅቀን፣ ቢሆንልን የዚያን ቀስል ሰንኮፍ ነቅሎ የሚጥልልንን ቴክኖሎጂ የማንናፍቅ አይደለንም።

ሆኖም የእኛ ተስፋ ይህ ብቻ አይደለምና በጣም ከፍተኛ ችግር ውስጥ በሆንንበት ጊዜ የሰብአዊ ዕውቀታችንን ማገጃ ጥሶ የሚገለጥ ጣልቃ ገቢ አምላክ እንዳለም እናምናለን። በቴክኖሎጂው በኩል አልፎ የሚያበለፅገንም ጠቢብ እርሱው ራሱ መሆኑንም እናስተባብልም።

ሠርተን በተሳካልን ሰዓት አጃቻችንን በመሳም፤ ብዙ ዓሣ መያዝ በቻልን ጊዜም ለመረቦቻችን በማጠን የእግዚአብሔርን ባለውለታነት አናቃልልም። አሊያም በፈላስፎቹ ሠፈር ሰዎች እግዚአብሔርን ማመን አቁመው የገዛ ዕውቀታቸውን በማስፋት እንቁቅልሻቸውን ይፈቱ ዘንድ ለሚሞግቱበት ሎጂክ አጃቻችንን አንሰጥም። እነሆም ሙግቱ በአጭሩ ይህ ነው፡-

- እግዚአብሔር ሁሉን ማድረግ የሚችል ከሆነ ለምን የዓለም ሕዝብ በሥቃይ ይኖራል? ሁሉን የሚችል ሆኖ ይህን ማድረግ ካልፈለገ ግን ርኅሩኅ አይደለም።
- እግዚአብሔር ሁሉን ያውቃል ከተባለ ለምን የዓለም ሕዝብ በሥቃይ ይኖራል? ስለዚህ ሁሉን ያውቅም ወይም ችግሩን ለማቆም ዐቅም የለውም ማለት ነው።

ፈላስፎቹ በእግዚአብሔር ላይ ለያዙት እንዲህ ዓይነቱ ጭቦ ውጤት አልባነት ምክንያት የሆኑ ብዙ ምስክሮች ግን በዓለም ዙሪያ አሉ። በአጭሩ ሙግታቸው ውሃ እንዳይቋጥር የሚያደርገው በሚሊዮን የሚቁጠሩ ሰዎች በሥቃይ ውስጥ ሳሉ እንኳ «አምላኬ... አምላኬ» የሚሉበት የሰቆቃ ድምፅ ከየት እንደሚመነጭ በቅጡ ለማወቅ አለመቻላቸው ነው። የሰውን ልጅ ሥቃይ ከእግዚአብሔር ህላዌ ጋር አነፃፅሮ የተሳሳተ ብይን መስጠት ቢቻልም፤ እጅግ በሚዘገንን ሥቃይ ውስጥ እያለፉ እግዚአብሔርን ከልባቸው የሚወዱ ሰዎች ስናገኝ ይህም እንኳ ቋንቋው ሆኖ ስለ እግዚአብሔር መኖር የበለጠውን ማስረጃ አቀብሎን ይገኛል።

በገዛ ሚስቱ አንደበት «ከዚህ በላይ ምንም አይመጣብህምና እግዚአብሔርን ስደበውና ሙት!» የተባለው የመጽሐፍ ቅዱስ ኢዮብ ለዚያ የሚያበቃ ከሰው የተለየ ጎጢአት ባይኖርበትም ግና ታላቅ መከራ በወረደበት ጊዜ «ቢገድለኝም እንኳ እርሱን አጠብቃለሁ» ማለቱ፤ የቄሰለ ገላውን በገል እየፎከተም «ከዚህ ቀርቦቱ ስወጣ ፊት ለፊት አየዋለሁ» ያለበቱ ምሥጢር በመንፈሱ ላልጠነከረ ሰው የሚገባ አይደለም።

ሐዋርያው ጳውሎስ በመከራ ስለተፈተነው የእምነቱ ፅናት የሚገልጸው እንዲህ በማለት ነው፡- «ከክርስቶስ ፍቅር ማን ይለየናል? መከራ ወይስ ጭንቀት? ስደት ወይስ ፍርሃት? ወይስ ሠይፍ ነውን? ስለ አንተ ቀኑን ሁሉ እንገደላለን፤ እንደሚታረዱ በጎች ተቈጠርን ተብሎ እንደተጻፈው ነው፤ በዚህ ሁሉ ግን በወደደን በእርሱ ከአሸናፊዎች እንበልጣለን» (ሮሜ 8:31-35)።

የእግዚአብሔርን ህላዌ በተመለከተ ከሚቀርቡ መከራከሪያዎች መካከል በሕያዋን ፍጥረታቱ ላይ የተጋረጡት አስከፊ ችግሮች የሁል ጊዜም ተጠቃሾች መሆናቸው እሙን ነው። ምንም እንኳ የሰው ልጅ የኃጢአት ውድቀት ለዚህ ሁሉ ጥፋት ምክንያት እንደሆነ በመጽሐፍ ቅዱስ በግልጽ ሁኔታ የተጻፈም ቢሆን ነፍስ ለማያውቁ ሕፃናት ራሳቸው ሞት ተጠያቂውን እግዚአብሔር ማድረግ ያላማኞቹ ፈላስፎች የተለመደ መከራከሪያ ነው።

በእነርሱ አይታ ይህንን እያየ ዝም የሚል አምላክ አንድም ርኅሩኅ አይደለም፤ አንድም ከተጠቀሰው ባሕርይው በተቃራኒ ነው። ወይ ሥቃዮቹን ለማስቀረት ከዐቅሙ በላይ ሆኖበታል፤ አሊያም «ዓለም በእግዚአብሔር ችሎት መፈጠሯ እውነት ከሆነ በሥቃይ የተሞላች መሆኑም ሌላው ሐቅ ነውና ስለዚህ ዓለምን የሠራት አምላክ ጨካኝ መሆን አለበት።» ይላሉ። እግዚአብሔር ሁሉን ቻይ፤ ሁሉን ዐዋቂ፤ ደግሞም ርኅሩኅ ቢሆን ኖሮ እነዚህ ሁሉ ችግሮች ስለማይኖሩ በእነርሱ ብይን እንዲህ ያለ አምላክ ቀድሞውንም አልነበረም። እዎን እነዚህ የክርክር ጭብጦች ለሁሉም ሰው ቀላል ያለመሆናቸው አጠያያቂ አይደለም። ግና በእምነታቸው ለጸኑ አማኞች እየተሠቃዩበት ያለው ችግርና እያለፉበት ያለው መከራ የእግዚአብሔርን ህላዌና ችሎት ለመጠራጠር ዐቅም ሲያጣባቸው መመልከት ከሁሉም የላቀውና አስደናቂው ምሥጢር ነው።

አማኞች ለዚህ ዓይነቱ ሙግት በአመዛኙ የሚያቀርቡት ምክንያታዊ የመከራከሪያ ጭብጥ ደግሞ የሰውን ነፃ ፈቃድ ነው። ሳይንቲስቱ አማኝ ፍራንሲ ኮሊን «እንደነገሩ ማ ያሻነውን ለማድረግ የሚያስችለን ነፃ-ፈቃድ ተሰጥቶናል ሆኖም ስጦታችንን በአብዛኛው

የምንጠቀምበት ግን ሕገ-ልቦናን ለመጣስ ነው» በማለት በዚህ ረገድ ስላለው የሰው ኃላፊነት አጽንኦት ይለጣሉ። «እግዚአብሔር ይህን የሰው ነፃ-ፈቃድ ጥሶ ለምን ጣልቃ አይገባም?» በማለት ለሚቀርቡ ክርክሮች "Mere Christianity" የተሰኘው ዝነኛ መጽሐፍ ጸሐፊ ሲ. ሌስ ሌዊስ የሚሉት እንዲህ ነው፡-

«አምላክ ለፍጡሩ ነፃ ፈቃድ ሊሰጠው ይችላል፤ በትይዩም ነፃ ፈቃዱን ሊያግድበት ይችላል ለማለት ብትመርጥ ስለ እግዚአብሔር እንዳች ነገር አላልክም። በትርጉም አልቦ የቃላት ዝባዝነኬ ፈጣሪ ይችላል የሚል ቅጽል ስላንጠለጠልክባቸው ብቻ ድንገት ትርጉም አይሰጡም» በማለት የሰው የነፃ ፈቃድ ምሥጢር እንዲህ ባለ ዋነ መታየት እንደሌለበት ያስገነዝባሉ።

በስተመጨረሻም ስም የለሹ ጸሐፊ «ሐሳቦቻችንን ከእውነተኛ ተፈጥሮ ጋር ማመሳከር የሚገባን ሁሉም ነገር የየራሱ ተፈጥሯዊ ምንነት ስላለው ነው» የማለታቸውን ሐቅነት ተቀብዬ የራሴን አስተያየት ላክል። እርሳቸው ነገሩን ለማብራራት የተጠቀሙበት ምሳሌ እንዲህ ይነበባል። «ትልቁ ዛፍ ድንገት ተነሥቶ ቢሮጥስ ወይም ቢሟሟስ? የሚል ሐሳብ ሊኖረን ይችላል፤ ሆኖም ዛፉ ይሮጣል ወይም ይሟሟል የሚል ሐሳብ ስለያዝን ብቻ ዛፉ በሐሳባችን የሚታዘዝ አይሆንም፤ የራሱ ተፈጥሯዊ ምንነት አለውና» ይላል።

ይህ ደግሞ ለየትኛውም ጤናማ አእምሮ ቅቡልነቱ አያጠይቅም። «ሐሳቦቻችን እውነትኛ እንዲሆኑ ከፈለግን እውነትን ተፈጥሮ ከማስተዋል መነሣትና ይህንኑም በምናውቅበት መሣሪያችንና (አእምሮ) ማረጋገጫ ዘዴያችን (ሳይንስ) በኩል ምንነቱን ማመሳከር ይገባናል» መባሉም ምንም እንኳን አይወጣለትም። አባባሉ «ይህኛውን» ዓለም፣ የማወቂያን ስልት ይገልጻልና ታዲያ ይህ ምን ይገርማል? እኛስ ራሳችን ከዚህ የተለየ ጥሩ ዘዴ ከየት እናመጣለን? የእስከ ዛሬው መግታችን «በዚህ ዘዴ ያልተረጋገጠልንን ምንም ነገር እንዳለ አድርጌ አልቁጥርም» ከሚል ከሃዲ ክህደት ጋር እንጂ መቼ ከዚህ ተፈጥሯዊ ሐቅ ጋር ሆነና።

ይልቁን የእኛ እውነታን ማጣጣሚያ ከዚህም የላቀና የረቀቀ ነው። የዚህኛውን ዓለም እውነት ከአእምሯችን ጋር የምናመሳክርበት መሳሪያ ሳይንስ ሆኖ ሳለ የ«ወዲያኛውን» ዓለም ሁኔታ በመንፈሳችን የምናረጋግጥበት መሳሪያችን ደግሞ «እምነት» ይባላል። እምነታችን ምክንያት አልቦ እንዳይሆንም ለማመሳከሪያ የሚበቃ የተጻፈ ቃል አለን። ሆኖም «ቃል» የተባለው ነገር ራሱ እውነት መሆኑን በምን አረጋግጣለሁ ከተባለም እንደ እኔ አተያይ በሃይማኖቱ ውስጥ ስለ እግዚአብሔር ያለው ሐሳብም ሆነ ታሪክ መንፈሳዊ መሻቴንና ጉጉቴን በፍጹምነት የሚያረካ፤ የኅሊናዬን እድፍ የማንጸት ገይል ያለውና ለመንፈሴ ብቻ ሳይሆን ለአእምሮዬም ትርጉም የሚሰጥ መሆን አለበት። ለጊዜው በዚህ ጋዜጣ ልሰጠው የምችለው ቀላሉ መልስ ይኸው ብቻ ነው።

በየሃይማኖቶቹ ውስጥ ስለ እግዚአብሔር ያለው ሐሳብ አንድ ወጥ ያለመሆኑ ጉዳይ ከተነሣም ይህን ሁሉ ልዩነት ያመጣው የሰው ልጆች ግንዛቤ ካልሆነ በቀር እግዚአብሔር እንዲህ በሰው ቁጥር ልክ «የተኾጉረጉረ» መልክ ያለው አይደለም። «የሰው አእምሮ ሁኔታን የሚገነዘብ ብቻ ሳይሆን ሐሳባዊ ፈጠራም ያለው ነው» የሚሉት ዐቃቤ እምነቱ ጂ-ማርቼንኮ፤ ሆኖም ፈጠራው ከሌለ ነገር የሚመጣ እንዳልሆነ ይገልጻሉ። ሐሳቦቹ እውነታውን እስኪጨብጡ ድረስ የሚፈጠረውን የምናብና የምክንያት ግጭት (the conflict between reason and imagination) በተመለከተም ቀጣዩን ምሳሌ ያቀርባሉ፡-

«በውቅያኖስ መካከል ሙሉ በሙሉ በአልማዝ የተሠራ አንድ ማይል ካሬ ስፋት ያለው ደሴትን በሐሳብህ መፍጠር ቢቻልህም ደሴቱ ግን በፍጹም የለም፤ ነገር ግን ያሰብከው ሁሉ በእውነት ዓለም ያለ ተጨባጭ ነገር ነው። ምክንያቱም በተፈጥሮ ውስጥ ደሴቶች፣ ውቅያኖሶች፣ አልማዞችም ይገኛሉ፤ አንድ ማይል ካሬ ስፋትም አለ፤ በሐሳብህ ውስጥ በማይታመን ወይም በተሳሳተ አኳኋን የገጣጠማቸው ይሁን እንጂ ልታስበው የቻልከው ነገር ግን በእውነት ዓለም ላይ የሌሉ ክስተቶች አይደሉም፤ ስለ እግዚአብሔር ያለን ዕውቀትና ሐሳብም እንዲሁ ከተሳሳቱ ሌሎች ሐሳቦች ጋር ሊቀላቀል

ይችላል» በማለት ካስረዱ በኋላም «ከዚህ የተነሣ ደግሞ በሐሳቤ ውስጥ ጨካኝ አምላክ ወይም የሰው ቅርፅ ያለው አምላክ ልሥል እችላለሁ፤ በጉሳ ወይም በብሔራዊ አምላክ ወዘተ ልመስለው እችላለሁ» በማለት የግጭቶቹን መንሥኤ ያስረዳሉ።

የእርግጠኝነትን ምንጭ መቼምና ለሁል ጊዜውም ሳይንስ፤ ሂሳብና ሎጂክ እንደሆነ ማስመሰል የሰው ውስጣዊ ዐይኖች የተሸፈኑበት መጋረጃ ሆኖ እንጂ እነዚህ መሸፈኛዎች ለተገፈፉለት ሰው እምነት ጭፍን ስሜት ወይም መላምት አይደለም። እግዚአብሔር እጅግ ረቂቅና ምጡቅ ቢሆንም ጨርሶ ሊታወቅ የማይቻል ግን አይደለም። አላማኞቹ ሳያምኑትና ሳያውቁት እርሱ ለመኖሩ ምንም ዓይነት ማረጋገጫ የማይቀርብበት፤ ቢኖርም ይህ ነው የሚባል ስሜት የማይሰጥ (non-sensuous or non-rational) እንደሆነ ቢነግሩንም፤ እኛ ግን ስለ ምንነቱም ሆነ ማንነቱ እርግጠኛ የሆንንበትና ቱርጥ እርሱን የሚመስል የእርሱ መንፈስ በውስጣችን አለ።

ሆኖም ለእኛ ለራሳችን መንፈስ እርግጥ የሆነውን ተረጋጋጩን ህላዌ በምክንያት ማብራራት ባልተቻለን ጊዜና ለዘላለም ከእርሱ ጋር እንኖር ዘንድ በእንጨት ላይ ተሰቅሎ የሞተልን ማን እንደሆነ የሚያምነን ባጣን ሰዓት እንኳ እግዚአብሔርን በፍቅር መስለን ለማውራት ድፍረቱ አለን። ማንም ቢሆን ስለ ፍቅር መኖር እንጂ ስለምንነቱ አፍታቶ ሊነግረን እንደማይችለው ሁሉ እኛም ስለ እርሱ ያለን መረዳት እንዲሁ ነው።

የሂሳብ ሊቅ፤ ፈላስፋና ጠንካራ አማኝ የነበረው ብሌዝ ፓስካልም ይህን ስለሚመስለው የማይብራራ ስሜት የሚገልጸው "The heart has its reasons, which reason does not know" በማለት ነው። «ልብ ምክንያት የማይገነዘበው የራሷ ምክንያቶች አላት» እንደማለት። እንግዲህ ወጌን የጀመርኩት በደረጃ ደስታ ፕሌቶ «ይህኛው» እና «የወዲያኛው» ዓለም ትንታኔ መሆኑ ያለ ምክንያት አይደለም። ተሟጋቾቻችን ከእግዚአብሔር ይልቅ የፈላስፋ ስም ሲጠሩ ደንገጥ እንደሚሉ ባውቅም ዐላማዬ ግን እነርሱን ማስደንገጥ አይደለም። ይልቁንም የፈላስፋው ሐሳባዊ ተገንዝቦት ለሁላችንም

እንደ ሃይማኖት ቀኖና ሊወሰድ ባይገባውም ከፍለጋው ውስጥ ግን የምንመዘቸው አስገራሚ ቁም ነገሮች ይገኙበታልና ነው።

ፕሌቶ መለኮታዊውን ህላዌ በተመለከተ እውነት (truth) ማለት በሰው ጭንቅላት ታስሶ የሚገኝ ተጨባጭ ነገር (fact) ከመሆን የጠለቀ እንደሆነ ከማብራራቱም በላይ ከዚህ ከሚታየው ዓለም ይልቅ የማይታየውን ዓለም ተጨባጭ አድርጎ በመሣሉ አረፍነቱ አያጠያይቅም። «ካላየሁ አላምንም» ላሉን ስማቸውን ለሰውሩት ጸሐፊም ሆነ ለቢጤዎቻቸው ሐሳቡ ሞጋች ሳይሆን አይቀርም። እንዴት? ከተባለ ደግሞ የፈላስፋን ቃል እንደ አምላክ ቃል ለሚቁጥሩ ሰውየው የተጨበጨበለት ፈላስፋ ነዋ!

ለፕሌቶ «ይህኛው» ዓለም «የወዲያኛው» ዓለም ጥላ ተደርጎ መቁጠሩ እንደ ምሥራቃውያኑ ሃይማኖት እውነት ዓለም እንደ ህልምና ቅዠት የሚያስቁጥር እስካልሆነ ድረስ የሐሳባዊ ፍለጋው ምክንያታዊነት የሚታበል አይደለም። በአማኞች ልብ ውስጥ «ይህኛውን» ንቅ «የወዲያኛውን» ለማድነቅና ለመናፈቅ የሚያስችል በቂ ምክንያት ቢኖርም በዚህኛው ዓለም ያለን ሃላፊነት ሽሽቶ ቸልተኛ የመሆን ስንፍና ግን ከቶም ከእግዚአብሔር አይደለም። ይህ መቼምና የትም ከእግዚአብሔር ሆኖ አያውቅም።

«ከሃዲ» ለመሆን በቂ ምክንያት አለን?

ሰሌትና ስሜት ሁለቱም ከአንዱ ናቸው!

[በዚህ ርእሰ ጉዳይ ውስጥ ሁለት ሐሳቦች ተሰንቀዋል። አንደኛው ስሜትና ሰሌትን (emotion and mind) ወይም እምነትና ምክንያትን (faith and reason) የሚመለከት ሲሆን ሌላው ደግሞ የከሃዲነትንና የሞራልን ፅንሰ ሐሳባዊ ግንኙነት ይመለከታል። ሁለቱም ግን ለአንድ ሰው ዕይታ የተሰጡ ምሳሌዎች ናቸው። ለአዲስ አድማሲ ቀንደኛ ተሟጋቾችን ሌሊሣ ግርማ። ሌሊሣ በዚህ ጋዜጣ ላይ ለተነሳው የአማኝ አላማኝ ሰጥ-አገባ መጀመር ዋናው ተጠቃሽ መሆናቸውን በመንደርደሪያዬ ላይ ገልጼለሁ። የሌሊሣ የሁልጊዜውም ጽሑፋቸው ቅመሞች ክርስቲያናዊውን አስተሳሰብ መሸንቁጥና ማጣጣል መሆኑንም ጭምር።

በእርግጥም ሌሊሣ በአንድ ወቅት ይህን ማድረግ ሥራዬ ብለው ይዘውት ነበር። በሚጽፉት ጽሑፍ ውስጥ ሁሉ ሆነ ብለው የክርስትናን እሳቤዎች አሳንሶ በማሳየት ዙሩነታቸውን ይገልጹ ነበር። ሰጥ-አገባው በተጀመረበት ጊዜ ግን ሜዳው ለእርሳቸው የተመቸና እንደ ወትሮው ያሻቸውን ጫጭረው ዝም የሚሉበት አልሆነም። ይልቁንም የትልቁን ተገዳዳሪያቸውን (ዶ/ር ፈቃዱ አየለ) እጅግ የሠለጠነ ብዕር ለመመከት ዐቅም ማጣታቸው ያስታውቅ ነበር። በገዛ ፈቃዳቸው ራሳቸውን ከሰልፉ ሜዳ ማግለል ግድ የሆነባቸውም ለዚያ ነው። ሌሊሣ ከዚህ የአማኝ አላማኝ ሰጥ-አገባ ራሴን አቅቤአለሁ ሲሉ ግን አንዳች ማምለጫ አቅርበውና አማኝ ተሟጋቾቻቸውን ከፍ ዝቅ አድርገው ነው።

ከዚህ በታች የምታነቡት የእኔ ምላሽም እነዚህን ተከትሎ የመጣ ነው። አንደኛው የሞራል ጥያቄ ሲሆን ሌላው ደግሞ ሌሊሳ

አመልጥበት ብለው ዋቢ ባደረጉት የፍልስፍና ፅንሰ-ሃሳብ ላይ ተመሥርቼ የጻፍኩት ነው። ነገሪን የጀመርኩትም ሌሊሣ ለእምነትና ምክንያት ክርክሩ ማምለጫ ይሁነን ያሉትን ፍልስፍናዊ አቋራጭ ነው። ሌሊሣ የዚህ ፍልስፍና ቀማሪ አድርገው የጠቀሱት የኤግዚስቴንሺያሊዝም ፍልስፍና አራማጁን ኪርከጋርድን ቢሆንም በዚህ ጉዳይ ላይ ግን የበለጠውን ድርሻ የሚወስደው ኢማኑኤል ካንት ነው።

ሆኖም ኪርከጋርድም እንደ ካንት የእግዚአብሔርን መኖር በእምነት ብቻ እንጂ በዕውቀት ማረጋገጥ እንደማይቻል የገለጸበት መንገድ «ስሜትና ሰሌት፣ የላዩና የታቹ እውነት ጨርሰው ስለማይግባቡ ከዛሬ ጀምሮ ከእናንተ ጋር አላውራም» የማለትን ብስጭት ለሌሊሣ የሚፈጥር አልነበረም። ይልቁንም ተጠቃሾቹ ፈላስፎች ልክ ይሁኑም አይሁኑም በታያቸው መንገድ ለማድረግ የሞከሩት እምነትና ምክንያትን አስታርቆ ለመጓዝ የሚቻልበትን ብልንት መፈለግ ነው።

ካንትም ሆነ ኪርከጋርድ «ከሳይንስና ከሃይማኖት አንደኛው ትክክል ነው፣ ሌላኛው ስሕተት ነው ብለን ሳንፈርድ አንዱ ከሌላው የተለየ መሆኑን አውቀንና እንደየ-ባሕርያቸው ተቀብለን» ልንጓዝ እንደሚገባ ሦስተኛ አማራጭ ያቀረቡ ናቸው። ይህንን መሠረታዊ አስተሳሰብ ኪርከጋርድ «የእምነት መስፈንጥር» (leap of faith) ሲለው ካንት ደግሞ "critique of pure reason" በተሰኘው መጽሐፉ ሁለተኛ ዕትም ላይ ከዚህ ቀደም ያልነበረ አባባል ተጠቅሟል። «የእምነትን ቤት ለመሥራት ስል ዕውቀትን ተወኋኝ» (I have therefore found it necessary to deny knowledge, in order to make room for faith) የሚል።

ይልቁንም ኢማኑኤል ካንት (1724-1804 ዓ.ም) እንዲህ እንደ ሌሊሣ የክርስትናን እሳቤዎች «በዚህ ያጣ» ትርጉም የሚሰጥ ግለሰብ ሳይሆን ፍልስፍናውን በሃይማኖት ላይ ያደረገና እጅግ ተጽዕኖ ፈጣሪ ከሚባሉት ፈላስፎች የሚመደብ ነው። ትኩረቱም ሃይማኖት በሰው ልጆች ሐሳብና ድርጊት ላይ ያለውን ሚና ማጣራት ነበር። በጉዳዩ

ላይ ሰፊና ጥልቅ ጥናት ያደረገ በመሆኑም ከምክንያውኑ (rationalist) ዘንድ በእምነት ላይ ስለሚሰነዘር ትችቶች የመሟገቻና የማስታረቂያ ሐሳብም ያቀረበ ነው። ከዚህም በተጨማሪ በክርስትና ሃይማኖትና በኒውተን የተፈጥሮ ሳይንስ መካከል የመገናኛ ድልድይ ለመሥራት ስለመሞከርም ተጽፎለታል። እናም የእኔ ምላሽ ትኩረት፣ በዚህም ሆነ በዚያ አሳቦ ከሃዲ ለመሆን በቂ ምክንያት የለም የማለት ነው። ለመግቢያ ይህንን ያህል ካልኩ በጋዜጣው ላይ ወደ ሰጠሁት ዝርዝር ልሂድ።]

ቀደም ባሉት ሳምንታት እምነቴ የምክንያት ጥገኛ ባይሆንም ምክንያት አልቦ ያለመሆኑን አውርቻለሁ። የእምነቴ ማስረጃ በእጅ ያለው ቅዱስ መጽሐፍና በልቤ ውስጥ የሚላወሰው የባለ ታሪኩ መንፈስ እንደሆነ ገልጼለሁ። አንደኛው በሥጋ ዐይን የሚታይና የሚነበብ፣ በእጅ የሚያዝና እንደ ሁሉም መጽሐፍ በመደርደሪያዬ ላይ የሚገኝ ሲሆን ሌላው ግን ለታሪኩ ያደረገኝ እምነት የከሰተልኝ ስውር ግን ተጨባጭ ምስል ነው። «መገለጥ» የምለውም እሱ ነው። ስለዚህ ደግሞ በዚያው መጽሐፍ «ዓለም አያውቀኝም እናንተ ግን መንፈሴ በውስጣችሁ ስለሚኖር ታውቁታላችሁ» ተብሎ ተጽፏል።

እምነት ተፈጥሯዊ ቢሆንም ወደ እግዚአብሔር የሚያደርሰው እምነት ግን ከ«መገለጥ» እንደሚጀምር፣ መገለጡም ከእግዚአብሔር መናገር ጋር የተያያዘ ስለመሆኑ አውስቻለሁ። ከዚህ ቀደም የእግዚአብሔር ለሰው የመናገሪያ ወይም የመገለጫ መንገዶቹ ልዩ ልዩ የነበሩ ቢሆንም በዚህ ዘመን የሚናገርበት ወይም የሚገለጥበት «ቃል» ግን ለየት ባለ መልኩ ዓለማት የተፈጠሩበትና የጸነብት «ቃል» ወይም «ምክንያት» ስለመሆኑና ይኸው ቃልም ሥጋ ለብሶ በምድር ላይ ስለመመላለሱ ጽፈክለሁ።

በመጽሐፍ ለዓለም ሁሉ የተላለፈው መልእክት «ሕይወት ተገለጠ አይተንማል፤ አስቀድሞ የነበረውን ለእኛም የተገለጠውን የዘላለምን ሕይወት እናወራላችኋለን» የሚል ሲሆን ለእኔ የእምነቴ ግርምት ምንጩ በመጽሐፉ የተጻፈውና ያንኑም ባመንኩበት ወቅት ወደ ልቤ የመጣው መንፈስ ፍጹም መመሳሰል ነው። ይህኛው

የእምነቴ ስሜታዊ መግለጫ ተደርጎ ቢወሰድ ምክንያታዊው አእምሮዬም በምክንያት ሊገለጽ የሚችለውን የዓለም ሁኔታ ብቻ ሳይሆን ነቢዩ ዳዊት «ሰማያት የእግዚአብሔርን ክብር ይናገራሉ፤ የሰማይ ጠፈር የእጁን ሥራ ያወራል» (መዝ 18፡1) እንዳለው የተፈጠረ ያልሆነውን ፈጣሪ ተግባራት አመክንዮአዊ የሚያደርግ የእምነት መግለጫ እንዳለም ጽፌክለሁ።

ዛሬም ደግሞ በሥርዓት ከተቀናጀው ዓለም በስተጀርባ «ሰሌት» ብቻ ሳይሆን «ስሜት» የሚባልም መግለጫ እንዳለ፣ ዓለም ዐዋቂ ፈጣሪ ብቻ ሳይሆን አፍቃሪ ሠሪም እንዳላት መካድ ምክንያት የሌለው ክህደት ስለመሆኑ መጻፍ ፈልጌክለሁ። ስለ እግዚአብሔር ለማወቅ ፈቃደኛ የሆነ ሰውም በአመዛዛኝ አእምሮውም (rational mind) ሆነ በጥልቅ ስሜቱ (emotional mind) በኩል መጠነኛም ቢሆን መረዳትን እንደሚያገኝ ጥቂት ማለት ፈልጌክለሁ።

በብዙ የዘመናችን የሥነ ልቦና መጻሕፍት ውስጥ ለው "Rational Being" (ምክንያታዊ) እና "Irrational Being" (ምክንያት አልቦ) ተሰኝቶ፣ የቀኙ የአእምሮ ክፍል ፍቅርን፣ ሙዚቃን፣ ልዩ ልዩ የፈጠራ ክሂሎችንና ኢ-ምክንያታዊ የስሜት ንቃቶችን ሲወክል፣ የግራው ክፍል ደግሞ እጅግ ስሌታዊና በሁሉ አቅጣጫ ምክንያታዊ አስተሳሰብን የሚሻ እንደሆነ ተደርጎ ይወሳል። አንደኛው ሁሉን ደምሮና ቀንሶ የሚቀበል ሲሆን ሌላው እንደዚያ አይደለም። ይሁንና እኔ ነገሩን የማይበት አንፃር ያንን መሠረት ያደረገ አይደለም። የሰው ውስጥ በስሜትና ሰሌት የታጠረ ስለመሆኑ ለመረዳት ጠቅሞኝ ካልሆነ በቀር ነገሩን እንዲህ ከፋፍሎ ለማስቀመጥ የሚችል የታመነ የዘረለብ ምርምር ውጤት ስለመኖሩ እርግጠኛ አይደለሁም።

የሰው ልጅ ሦስት የንቁነት ክፍሎች እንዳሉት ከሚሰማሙቱ መካከልም ሰው በአመዛዛኝ ውስጡ፣ በአሳቢ ዓዕምሮውና በደሙነፍሱ የሚመራ ፍጡር ስለመሆኑ የሚገልፅ ጥልቅ ትንታኔ አላቸው። ደሙነፍሱን እንስሳዊ፣ የማሰብ ችሎታን ለዋዊ፣ የማመዛዘን ችሎታውን ደግሞ መለኮታዊነቱን አንፀባራቂ አድርገውም የሚቆጥሩ ናቸው።

ከ«ሳይኮአናሊስቱ» ሲገመንድ ፍሮይድ «ኢድ»፣ «ኢጎ» እና «ሱፐር ኢጎ» ትንታኔም ይልቅ እንደ እግዚአብሔር ቃል ሰው የነፍሱ፣ የመንፈሱና የአካሉ የሦስትዮሽ ግምድ መሆኑን መቀበል ይቀለጥናል። ለግንዛቤው ያህል ግን ሳይኮአናሊስት የተሰኘው የሥነ ልቦና ሳይንስ የሰውን ልጅ ሰብእና ከሳይ በተገለጸው መልኩ በሦስት ደረጃ ሽንሽና ያስቀምጣል። «ኢድ» የሰውን ልጅ የቀየና የአሁን ተፈጥሮአዊ የሰሜት ግፊቶችን የያዘ የአእምሮ ክፍል ነው። አንድ ሰው ራሱን ለማስደሰት ወይም የፈለገውን ነገር ወዲያውኑ ለማግኘት የሚገፋፋ ጠንካራ ሰሜት ነው። ከእነዚህ ሰሜቶች መካከል የፍትወት፣ የራብና የቀጣ ሰሜቶች ተጠቃሽ ናቸው። ኢድ ያመዘነበት ሰው መሻቱ ይመላለት እንጂ ስለ እውነታ፣ ስለ ማኅበረሰብ ወገንም ሆነ ስለ ሃይማኖታዊ ሥርዓት ግድ የሚሰጠው አይደለም። በአጠቃላይ ራስ ወዳድነትንና ነገሮችን ከራሱ ፍላጎት አንፃር ብቻ የመመልከትን ውስጣዊ ፍላጎት ይወክላል።

ኢጎ የተባለው የሰው ልጅ ሰብእና ክፍል ደግሞ የኢድ ፍላጎት ሥርዓት ባለው መንገድ እንዲሳካ የማስቻልን ጥበብ ይወክላል። ሱፐር-ኢጎ የሰውን ከፍተኛ ንቃተ ኅሊናን ሲወክል ለሃይማኖታዊ ቀኖና ዘብ መቆምንና ለማኅበረሰብ ወገን የመገዛትን ጥልቅ ፍላጎት ያንፀባርቃል። ይህ የአእምሮ ክፍል ከሊጋነት ዕድሜ አንሥቶ እየተገነባ የሚመጣ እንደሆነም ይታመናል። በነገራችን ሳይ ኢጎ የተሰኘው የአእምሮ ክፍል የኢድን ስግብግብነት የሱፐር-ኢጎን አክራሪነት በጥበብ የማለዘብ ድርሻ እንዳለውና ሁለቱን ሰሜቶች ለማመጣጠን የሚታገል የአእምሮ ክፍል ተደርጎ ይወሰዳል።

ይህ በሳይንስ ስም የተቀመረው የሰው ልጅ የሰብእና ትርጉም ግን ከምልክታ ብቻ የተገኘ ይሁን አሊያም ከሳይንሱ ቀማሪዎች ዕድሜ እጅጉን ቅድሚያ ካለው መጽሐፍ ሐሳብ ተወስዶ በሰው ልክ የተሰፋ እንደሆነ የሚያውቀው እግዚአብሔር ብቻ ነው። ምክንያቱም በመጽሐፍ እነዚህ የሰው ልዩ ልዩ ክፍሎች እንደሆኑታቸው ሥጋችሁን፣ ነፍሳችሁንና መንፈሳችሁን ተብሎ ተጠቅሶ ሁሉም በጤና ተጠብቀው ይኖሩ ዘንድ የተሰጠ የባርኮት ቃል በመኖሩ ነው። ሥጋ የተባለው የሰሜት ሕዋሳቱን ጥርቅም በውስጡ ይዞ በውጭ

ካለው ዓለም ጋር የሚዛመድበት፣ ነፍስ ውሳጣዊ ስሜቱን (ሐዘንና ደስታውን የሚገልጽበትን)፣ አእምሮውንና ነፃ ፈቃዱን ይዞ ከራሱ ጋር ያለው ዕውቂያ የሚንፀባረቅበት፣ መንፈሱም ከፈጣሪው ጋር የሚተሳሰርበት የሰብእና ክፍል ስለ መሆኑ ቀደም ብሎ በመፃፉ ነው።

የምሥራቁ ዓለም ትኩረት ስለሚያደርግበት ጥልቅ ስሜትም ሆነ የምዕራቡ ዓለም ስለሚመካበት አእምሯዊ ስሌት ስናወራም ስለ ምንነቱንና ትርጉሙ የምናረጋግጥበት ከፍተኛው ብርሃን አሁንም «እምነት» ብቻ ነው። ለምን? ከተባለ ሰው በስሌቱም ሆነ በስሜቱ ያልጨበጣቸው ብዙ ጉዳዮች ያሉ በመሆኑ ነው። ከስሌት አንፃር ብና ወ ስለ ዩኒቨርሱ አሠራር ከብዙዎች በተሻለ ሳይንሳዊ ትንተና እንዳቀረበ የሚነገርለት አንስታይን በአንድ ወቅት «ከሕይወት የተማርኩት ነገር ቢኖር የተፈጥሮን መሠረታዊ አካሄድ ለማወቅ ብዙ እንደሚቀረን ነው፤ በየጊዜው በሳይንሳዊ ግኝቶች ማግስት የሚታዩት ድግሦች እውነታውን አያንፀባርቁም» ማለቱን እንደ ምሳሌ ልንወስድ እንችላለን።

ከስሜት አንፃር ካየነው ደግሞ ከዚህ ቀደም የትኛውም ነገር በሳይንሳዊ ዘዴ ካልተብራራልኝ በቀር እውነት እድርጌ አልቀበልም የሚል ዘመነኛ ሰብአዊ አመለካከት ነበር። ሙያዊ ስያሜው «ሞደርኒዝም» ይሰኛል። ቈይቶ ግን የሕይወትን ሙሉ እውነታ ለመገንዘብ ሳይንስ በቂ አይደለም የሚለው «ፖስት-ሞደርኒዝም» ተፈጠረ። የዚህ እይታ ምንጭ ደግሞ ከዛሬ አርባና ሃምሳ ዓመታት በፊት «ናሽናል ጂኦግራፊ» የተሰኘው ድርጅት የጥናት ውጤት እንደሆነ ይገመታል።

በወቅቱ ይህ ድርጅት የሰዎችን ማኅበራዊ አኗኗርና ጂኦግራፊያዊ አሠፋፈር እንዲያጠኑ ወደ ተለያዩ ሀገሮች በላካቸው ሙያተኞች በኩል ያገኘውን የጥናት ዝርዝር በመጽሐፍ መልክ ያሳተመ ሲሆን የጥናቱ ውጤት ያሳየውም በየትኛውም ማኅበረሰብ ውስጥ (የሠለጠኑትም ይሁኑ አይሁኑ) አንድ ፈጣሪ እንዳለ የሚገልጽበት የጋራ ስሜት ይዘው መገኘታቸው ነው። ዛሬም እኔ በጥቂቱ የማወሳው በዚህ ስሜት በኩል ስለሚንፀባረቀው ሀላፊ ነው።

ከዚህ ቀደም ስለ እምነትና ስለ ተፈጥሮ ስምምነት ሳወራ በአመዛኙ ያነሣኋቸው ጉዳዮች ከዚህ በሥርዓት ከተቀናበረው ፍጥረት ጀርባ አንድ ዐዋቂ መሃንዲስ መኖሩን የሚመለከት ነበር። ዛሬ ደግሞ ያ መሃንዲስ ስሌት ብቻ ሳይሆን ስሜት፤ ዐዋቂ አእምሮ ብቻ ሳይሆን አፍቃሪ ልብም እንዳለው ይታወቅ ዘንድ እሻለሁ። ስሌትህን ከስሜትህ አፋተህ ካልመጣህ በቀር ጨዋታህ አይጥመኝም ለሚለኝ ጎበዝ ደግሞ «ስሜትም» እንደ «ስሌት» ዋጋ እንዳለው ልነግረው እወዳለሁ። አሊያስ የሚያስብ «ማሸን» መሆኔም አይደል?

ስሜታዊው አእምሮ (emotional mind) እንደ ስሌታዊው አእምሮ (rational mind) «ተጨባጭ» የምንለውን ዓይነት ማብራሪያ ባያቀርብም ነፀብራቆቹ ግን ስለ ተንፀባራቂው ነገር እውነነት ይመስክራሉ። የፍቅርም ሆነ የደስታ ስሜቶች መኖራቸው ቢታወቅም የፍቅርን ክብደትም ሆነ በሣቅ የተገለጠውን የደስታ መጠን የምንለካበት ፓራሜትር የለም። ዐቃቤ እምነቱ ጂ-ማርቹን ፍጥረት ውበቱን የሚቀዳጀው ዲዳ በሆነው የሜካኒክስ ሕግ ብቻ እንዳልሆነ ይታወቅ ዘንድ እንደሚገባ ይገልጻሉ። አንድ የሥነ ፍጥረት ሊቅ የሁለት ፍቅረኛዎችን ከንፈር ለከንፈር መሣሣም በሌላ ጎኑ ካልተመለከተው በቀርም ተግባሩ በከንፈር አካባቢ የሚገኙ በቁጥር የበዙ ጀርሞችን ከመለዋወጥ ሂደት የበለጠ ትርጉም እንደሌለው ያወሳሉ። ሁሉን ነገር ስሌታዊ የማድረግ ፈተናው ደግሞ ይህ ነው።

በሰው ውስጣዊ ስሜት ተጨባጭ ሆነው ከሚንፀባረቁት ነገሮች አንዱ ደግሞ ሕገ-ልቦና (ethical objectivity) ነው። የዚህ ተፈጥሮ ምንጩ እግዚአብሔር ራሱ ሊሆን ይህ ውስጣዊ ስሜት ደግሞ የጥንቱም ሆነ የዘመናዊው ዓለም ፍልስፍና መሠረታዊ ትኩረት ነው። «ፕራክቲካል ፊሎሶፊ» ከሚባሉት ውስጥ ከሎጂክና (ሥነ አመክንዮ) ኤስተቲክስ (ሥነ ውበት) ቀጥሎ የሚመጣው «ኤቲክስ» የተሰኘውና ስለ ሰው ልጆች ሞራላዊ ሕይወት የሚያጠናው ዘርፍ ነው። ለሕይወት ውበትን ከሚያገናኝፉት ውድና ክቡር ነገሮች መካከል ሞራል ከፍተኛው ሊሆን የዕውቀት ማጠንጠኛዎችም አሉት። «መልካም» እና «ክፉ» ብለን የምንበይንበት የሞራል ሐሳብ

ከየት መነጨ? አንድን ነገር መጥፎ ወይም ጥሩ ነው፤ ቀና ነው ወይም ጠማማ ነው ስልስ ከምን ተነሥቼ ነው? ከማለት ተነሥቶ ሐሳቦቹን ያጠመድንባቸውም የግንዛቤ ስልቶች ይዳሰሱበታል።

የጽሑፌ ዐላማ ስለዚህ ነገር ዝርዝር ሐሳብ ማቅረብ ሳይሆን ጉዳዩን ለማብራራት የሚያስችል የመተንተኛ ዘዴ (rational method) እንደተበጀለት መጠቀሜ ነው። የእግዚአብሔር ኑባሬ ሲፈተሽ በናረበት የፈላስፋ አእምሮ የሞራልም እውነነት (አንቶሎጂ አፍ ሞራል) ሲታሰስ፤ በአንዴት ዐውቃለሁ? የማወቂያ ዘዴ «ኤፒስቲሞሎጂ አፍ ሞራል» በኩልም «አንዴት ልናውቀው እንችላለን?» ተብሎ ተጠይቆ ስለ ፈቡት ልዩ ልዩ ምሁራዊ ትንታኔዎች ማስታወሱ ነው። ሆኖም እንደ እግዚአብሔር ህላዌ ሁሉ የሞራልን ፍጹማዊ ዋጋ የካዱት ብዙ መሆናቸውን ታዝቤአለሁ።

ሁሉም ደግሞ «እውነተኛ የሚባል እውቀት የለም» ከሚሉቱ የጥርጣሬ ፍልስፍና አራማጆች ተርታ የሚመደቡ ናቸው። ከነዚህም መካከል በጣም ጥንታዊው ፒይሮ (360 - 270 ዓ.ዓ) የተባለው የግሪክ ጠርጣሪ (skeptic) ፈላስፋ ነው። ፒይሮ እውቀት ተጨባጭ ገፅታ እንዳለው የሚያስቡት ፈላስፎችን ለማፃረር ሲል የግሪክን የጠርጣሪዎች ትምህርት ቤት “Greek School of Skepticism” እስከመመሥረት የደረሰ ነው። ፒይሮ ሞራል የሰብአዊ ስምምነቶችና ልምዶች ውጤት እንጂ ባራሱ ተጨባጭ ለመሆን የሚያስችለው ተፈጥሯዊ መሰረት እንደሌለው የሚገለፅበት ፍልስፍናዊ ሃሳብም እንዲህ የሚል ነው። “Nothing was honorable or dishonorable, just or unjust, and so universally, there is nothing really existent, but custom and convention governs human action.”

ይህ አስተያየት ደግሞ ስለ እግዚአብሔር ኢ-ህላዌ ከሚነግሩን ከሃዲ ሐሳብ የተለየ ትርጉም የሌለው ሲሆን ሐሳቡ ሎጂካዊም ይሁን ሥነ ልቦናዊ ተቀባይነት የለውም። ምክንያቱም በሐሳቤም ይሁን በድርጊቱ ልክ መሆን ያለመሆኔን የሚነግረኝ ዳኛ በዋነኝነት የሚገኘው በምኖርበት ማንበረሰብ ባሕል ውስጥ ሳይሆን ሰውር ሆኖ በውስጤ ከተቀመጠው ተፈጥሯዊ ንቢና ውስጥ ነው። ድርጊቱ

ጠማማ ወይም ቀና ስለ ጋራው አስቀድሞ የሚነግረኝ ሕገ-ልቦናዬ እንጂ ሌላ ውጪአዊ አካል አይደለም። ቶማስ አኩዊኒስ እንደሚለው ይህ የኅሊና ክፍል የእግዚአብሔርና የሕግጋቱ መልስ ሰጪ ሆኖ በእያንዳንዱ ሰው ልብ ላይ የተቀረፀ የተፈጥሮ ሕግ ነው። የዚህ ኅሊና ምክንያታዊነት ምንጭም ሆነ ጉልበቱ ደግሞ በእርግጥም እርሱ እንደሚለው እግዚአብሔር ነው።

በመጽሐፍም በጽሑፍ የተሰጠ ሕግ የሌላቸው ሕዝቦች እንኳ ኅሊናቸው እርስ በእርሱ ሲካሰስ የሕግን ሥራ ለመፈጸም ስለመታገላቸው የተጻፈ ነው። ማኅበረሰባዊም ሆነ ሃይማኖታዊ ሕግ የግለሰቦችን የሞራል አቅጣጫ የመግራት ጎይል ቢኖረውም የሞራል ዓይነተኛ ምንጩ ግን መንፈሳዊ እንጂ ማኅበራዊ አይደለም። ይሁንና ደግሞ የሰው ልጅ የኅሊና ባለቤት በመሆኑ ብቻ እግዚአብሔር የሚሻውን የጽድቅ ውጤት ሊያመጣ አለመቻሉን ማወቅ ይገባል። ሰው በአዳም ውድቀት ያመጣውን የኅሊና ብልሽት ያለ ክርስቶስ ጸጋ ሊያስተካክለው እንደማይቻለው መረዳትም ተገቢ ነው።

በዚህ ከተሰናከሉት ዐያሌ ሰዎች አንዱ ደግሞ ጀርመናዊው ፍሬድሪክ ኒፔ ነው። ኒፔ በአእምሮው የላቀ ችሎታ የነበረው ፈላስፋ ቢሆንም ስለ ራሱ የነበረው ግምት ግን የጉድ ነበር። ሁሉም ነገር ያለ መለኮት ጣልቃ ገብነት በሰው በራሱ የሚቃና እንደሆነ ያምን የነበረው ኒፔ ግና ጥቂት የማይባሉ የሕይወት ዘመናቹን ከምኞቱ ፍጹም ተቃራኒ በሆነ ሕይወት ለመግፋት የተገደደ ሆኖ ነበር። ከሁሉም የላቀ ሰው መሆኑ ቀርቶ እንደ ልጅ ጠባቂና ተንከባኪ የሚያሻው ሆኖ በመገኘቱ ኑሮው የእገቱን ከአጠገቡ ያለመለየት መሥዋዕትነት የጠየቀ ነበር። በጣም አስገራሚው የታሪኩ ክፍል ግን ኒፔ ጥቂት ቈይቶ በማበዱ ምክንያት ፍልስፍናውን ሁሉ የረሳ ቢሆንም ከቶም ያልረሳው ነገር ፀረ ክርስቶስ አቋም ያለው መሆኑን ነበር ይባላል።

ዶክተር ጆን ሳውሰን እንደዚህ ሰላላ ሰዎች የሚገልጹት እንዲህ ነው፡- "Pagans have no value beyond the self... they finally understand the great god 'ME' is an idol with feet of clay! Those who kneel before him are crying inside." «ሃይማኖት የለሾች ከራሳቸው

አብልጠው ዋጋ የሚሰጡት ነገር የለም... ቆይተውም እግዚር ያደረጉት ትልቁ (እኔ) እግሮቼ ሽክላ የሆነ ጣኦት መሆኑን ይረዳሉ! በእሱ ፊት የሚንበረከኩም ሁሉ ውስጣቸው ያለቅሳል» እንደማለት።

ከስሌትም ይሁን ከስሜት አንፃር እግዚአብሔርን ለመካድ የሚያስችል በቂ ምክንያት የለም እያልኩ ነው። በአዲስ አድማሲ የአማኝ አላማኝ ክርክር ላይም እስካሁን ላለማመን ሰበብ እንጂ በቂ ምክንያት አልቀረበም። እንዲያውም ከክርክሩ ይልቅ ዘለፋው መግነት ሌላም ጥያቄ እንድጠይቅ እያስገደደኝ ነው። ለዚህ ጥያቄ ምላሽ በፈለግሁበት ሰዓት ደግሞ የክህደትን ሦስት ምክንያቶች የሚነግረኝን ሰው አገኘሁ። ዎች ማ ኒ ን።

ይህ ሰው ከሃዲነትን ሦስት ቦታ ከፍሎ ይመለከታል። የመጀመሪያዎቹን «ድርቅ ያሉ» ከሃዲዎች ይላቸዋል። እነዚህ ስለ እግዚአብሔር መኖርም ሆነ ያለመኖር ግድ የማይሰጣቸው፤ ለመኖሩም ሆነ ላለመኖሩ የሚያቀርቡት ምክንያት የሌላቸው ናቸው። የሁለተኛቹን «ምሁራዊ ክህደት» ይለዋል። በዓለማችን እንደ እነዚህ ዓይነት ሰዎች ቁጥር ጥቂት ሲሆን ስለ እግዚአብሔር መኖር የሚገልጽ የትኛውንም ምክንያታዊ ማሳመኛ ለመቀበል ክፍት የሆኑ ስለመሆናቸው ይገልጻል።

ሦስተኛው ረድፍ ደግሞ በከንቱ «ምክንያት ደርዳሪነት» የተያዘ መሆኑን ይጠቁማል። የእነዚህኞቹ ክህደት ከምክንያት ጋር ሳይሆን ከባሕርያቸው ጋር የተቁራኘ ስለመሆኑ ይገልጻል። እንደዚህ ዓይነት ሰዎች ምክንያት ቢያቀርቡም እንኳ ቀማኞች ሕግ እንደሌለ፤ ሰነፍ ተማሪ ዕውቀት እንደሌለ፤ እኩይና ጠማማ ሰዎችም ፍትሕ እንደሌለ ለማሳመን እንደሚጥሩት ዓይነት መሆኑን ያስረዳል። ዎች ማ ኒ «በዚህ ዓይነት ሁኔታ ውስጥ ያለ ግለሰብ እግዚአብሔር የለም ካላችሁ (እሱስ ይሁን ምግባርህ ግን እንዴት ነው?) ብላችሁ ጠይቁት» በማለት ይመክራል። «ይህ ደግሞ ስለ እግዚአብሔር መኖር ተከራክሮ ለማሳመን ከሚደረግ ብዙ ጥረት የተሻለው አቋራጭ ነው» ይላል። «በዚህች አጭር የሕይወት ዘመኔ ከሃዲነታቸውን

ከማውቅላቸው ሰዎች መካከል ዘጠና ዘጠኝ ከመቶ የሚሆኑቱ የሥነ ምግባር ሁኔታ አጠያያቂ ሆኖ ተመልክቼአለሁ» በማለት ይገልጻል።

ዎች ማ ኒ ቀጣዩን ታሪክም ዋቢ ያደርጋል። በአሜሪካን ሀገር ታዋቂና ዝነኛ ከነበሩት ሰባዚዎች መካከል አር. ኤ. ቶሪ የተባሉትን ሰው ስብከት የሰማ አንድ የኮሌጅ ተማሪ ወደ እርሳቸው ቀርቦ «ቀድሞ በእግዚአብሔር አምን ነበር፤ ኮሌጅ ከገባሁ በኋላ ግን ባነበብኳቸው መጻሕፍት ምክንያት ጥርጣሬዬ ስለበዛ «የለም» ወደሚል መደምደሚያ መጥቼአለሁ» አላቸው። ቶሪም ፈጠን ብለው እንዲህ አሉት «እኔም በወጣትነት ዘመኔ የኮሌጅ ተማሪ ነበርኩ፤ ብዙ መጻሕፍትንም አንብቤአለሁ፤ የዶክትሬት ዲግሪም አለኝ፤ ነገር ግን እኔን ከእግዚአብሔር የሚያርቅ መጽሐፍ አላገኝሁም፤ ምናልባት አንዳች የተደበቀ ምክንያት ካልኖረህ በቀር አንተም ቢሆን እግዚአብሔር ስላለመኖሩ የሚያረጋግጥ አንድም መጽሐፍ አላነበብክም።» አክለውም «የሆነውስ ይሁን የምግባርህ ጉዳይ እንዴት ነው?» በማለት ጠየቁት። ወጣቱም እንዲህ በማለት መለሰላቸው «በእርግጥ ምግባሬ ድሮ እንደነበርኩት ጥሩ አይደለም።»

ቀንደኛው ተሟጋቾችን ሌሊሣ ባለፈው ሳምንት ፈላስፋው ኪርከጋርድ (Kierkegaard) ««የላይኛውና የታችኛው (መንፈሳዊው እና ገሃዳዊው) ዓለም የሚግባቡበት የጋራ ቋንቋ የለም» ብሎ ስለነገረኝ፤ «ተስፋ፣ ፈጣሪ፣ ጥቅል እውነትና ገነት የማይጨበጡ እውነቶች ናቸው» ስላለኝ ራሴን ከጨዋታው አግልቻለሁ» ማለታቸው ጥሩ ሆኖ ሳለ ግና ክርክሩ በቃኝ ለማለት ሲሹ ብዙ አላስፈላጊ ዘለፋ ስንዝረዋል «ዶክተርም ሆንሽ ኢንጂነር አልፈራሽም!» ዓይነት ማለት ነው። (አማኞቹን ተሟጋቾች ኬሚካል ኢንጂነሩን ጌታሁን ሄራሞንና ዶ/ር ፈቃዱ አየለን መሆኑን ልብ ይሏል።)

ሌሊሣ ፍልስፍናን ስለሚወዱ ከዚያው ሰፈር አንድ ምሳሌ ላንሣ። "A Critical History of Greek Philosophy" ጸሐፊ ደብሊው ቲ ስቴት ጨዋነት ስላረበበበት ምሁራዊ ክርክር ተግባቦታዊ ስልት ሲገልጹ ያሉትን ልጥቀስ። እኚህ ሰው የትኛውም ፈላስፋ የራሱን ቀመር ሲያወጣ የሌላውን አጣጥሎ ሊሆን እንደማይገባ ይጠቁማሉ።

«የአሪስቶትል ቀመር የፕሌቶን፣ የሰፔሞዛ ቀመርም የዴካርትን ጨርሶ የደመሰሰ አልነበረም» ይላሉ። ይልቁንም አሪስቶትል የፕሌቶን ዕይታ እንደ ግብአት የተጠቀመ ሲሆን ሰፔሞዛም ስለ ዴካርት የተከተለው ያንኑ መንገድ እንደሆነ ያሳስባሉ።

ሌሊሣ ሆይ ፍልስፍናን እንደ ሃይማኖት አከተላለሁ ካሉስ ይህንን ሥርዓት መከተል ይገባል። ፕሌቶ በአስተሳሰቡ ከዚህ ከሚታየውና ከሚጨበጠው ዓለም ተሻግሮ የሄደ «እምነታዊ» ቢሆንም በዚያ ደረጃ ያስብ ባልነበረው ተማሪውና ደቀ መዝሙሩ አስተሳሰቡ የተናቀ አልነበረም። አሪስቶትል ከፕሌቶ «ዕውቀት» አልጨበጥ ያለውና ያልተዋጠለት ሐሳብ ቢኖርም እንደ እርስዎ አንጓጣጭ አልነበረም። ፍልስፍና «ጉርምሻለሁና ራሴን ልችል ይገባኛል» ከማለቱ አስቀድሞ ጥንተ-መነሻው ሥነ መለኮት እንደ ነበር መዘንጋትም አይገባም። ዛሬም ቢሆን የእግዚአብሔርን ግዛት የፍልስፍናው ማነፃፅሪያ የማያደርግ ፈላስፋ እንደሌለ ሁሉም ይገነዘባል።

ነገሪን እየቋጨሁ ነው። ጽሑፈን የጀመርኩት በእምነቴ በኩል ስላገኝሁት የስሜትና ስሌት ተፈጥሯዊ ተገንዝቦ ፍንጭ በመስጠት ነው። ቋንቋው ሃይማኖታዊ ቢመስልም ስሜታዊ መግለጫው ግን በሁሉም ሠፈር ያለ ነው። ከጥንቱ የሞራል ፍልስፍና አራማጆች መካከል የአንበሳውን ድርሻ የሚወስደው ሶቅራጥስ በመልካምነትና እውነትን በመፈለግ ላይ ትኩረቱን ያደረገ ፈላስፋ ሲሆን ራሱን እንደ ፈላስፋ ከመቀጠር ይልቅ የእነዚህን ነገሮች ጥልቅ ምንነት ያብራራ ዘንድ ከአምላክ ዘንድ ተልዕኮ እንደተሰጠው ነቢይ መቀጠር ይቀለው ነበር። ሶቅራጥስ ከእርሱ በፊት እንደነበሩት ፈላስፎች ከሰው ውጪ ያሉ የተፈጥሮ ምሥጢራትን ከመመርመር ይልቅ በሰው በራሱ ሰበሰብ ላይ አተኩሮ ጥልቅ ፍተሻ ለማድረግ የሞከረ ፈላስፋ ነው። «ሶቅራጥስ ፍልስፍናን ከጠፈር አውርዶ ሰው ውስጥ ጨመራት!» የተባለውም ለዚህ ነበር። የፍልስፍናው ዘይቤ ጥያቄና መልስን መሠረት አድርጎ የሚውጠነጠን ሲሆን በኖረበት ዘመን ሁሉ ሁሉን ሲጠይቅና ሲያፋጥጥ፣ ዐውቃለሁ ባዩን ሁሉ አለማወቁን እንዲያውቅ ሲተገትግ ኖሯል። «እኔ ከአምላክ ወደ እናንተ የተላከሁ

ተናዳፊ ተርብ ነኝ» እያለ ፈላስፋውም ሆነ ፖለቲከኛው የሰብእና ደረጃውንና የሞራል ብቃቱን እንዲፈትሽ እንደ ውጋት ቀስፎ የያዘ መልእክተኛ ነበር።

"Unexamined life is not worth living." «ያልተመረመረ ሕይወት ዋጋ የለውም» ይል የነበረው ይህ ዝነኛ ፈላስፋ ሁሉን የሚያብራራው በምክንያት እያስደገፈ ቢሆንም ያንን ያደርግ ዘንድ ግን ከውስጡ የሚገፋው ድምጽ (inner voice) እንደ ነበር ከመግለጽ ወደ ጌላ አላለም። ለእርሱ ሞራል ከሰው ዐዋቂነት በላይ ግምት ሊሰጠው የሚገባ ጉዳይ ነበር። ታሪኩንና ትምህርቱን አላምሮ ጽፎ ያኖረለት ሁነኛ ተከታዩ ፕሌቶ እርሱን የመሰለ ታላቅ ፈላስፋ በግሪክ ምድር እንዳልተፈጠረ ማስመሰሉም ሆነ የዛሬው ዘመን ሰዎች «ከክርስትና በፊት ክርስቲያን የነበረው» የሚሉት ሶቅራጦስ ምንም ይሁን ማን ብዙ እያወቀም እንኳ «የማውቀው አለማወቁን ነው» የማለትን ትሕትናና የሞራል ትኩረቶቹን ከእግዚአብሔር ካልሆነ በቀር ከየትም ሊያመጣው አይችልም።

ሐሳባችን ሁሉን አቀፍ ይሁን!

«መንግሥቱ ሁሉን ትግዛለች!»

 ነሻዬን «የዲሞክራሲ ዳዴና ክርስትና በኢትዮጵያ» ሲል ግለ ስሜቱን በገለጸልን፤ «የሥነ መለኮት ተማሪና የበዕውቀቱ ስዩም ወዳጅ ነኝ» ያለን ጸሐፊ ላድርግ። በዕውቀቱ ስዩም ባለፈው ዐሥራ አምስት ቀን «ለሀገራችን የሚያስፈልጋት ዲሞክራሲ እንጂ ፈሪሃ እግዚአብሔር አይደለም!» ሲል መጻፉንና ባለፈው ሳምንት ደግሞ ዶ/ር ፈቃዱ አየለ ይህ «ዘረክራካ ክህደት» ስለመሆኑ ምላሽ መስጠታቸውን ላስታውስ።

ይህ የበዕውቀቱ ስዩም ወዳጅ ለመጻፍ የተነሣው ከእርሱ ጋር ባደረገው ውይይት ምክንያት መሆኑን ቢነግረንም፤ ተነሥቶ ከነገረን ቁም ነገር በላይ ግን የአማኝን ሐሳብ አጣጥሎ ለበዕውቀቱ ያለውን ታማኝነት ለማንፀባረቅ መሻቱ የበለጠውን ስፍራ ይዟል። «ዶክተር» የሚለው ማዕረግ የብህር ስም እስኪመሰለው ድረስ፤ በተማሪ ሰው አፍ እግዚአብሔርን የመፍራት ወሬ መስማቱ ግርታን የፈጠረበት ይህ ጸሐፊ የሥነ-መለኮት ተማሪ ነኝ ባይል ግን እንዴት ጥሩ ነበር።

በሀተታው በስተመጨረሻ የሚነግረን አጭርና ግልጽ ነገር «የዲሞክራሲ መብቶችና እሴቶች ከክርስትና ጋር ተቃርኖ የላቸውም» የሚል ሆኖ ሳለ ከዚህ አስተያየት በተቃራኒ የቆመውን ሰው እያደነቀ፤ «እግዚአብሔርን እንፍራ» የሚልን አማኝ ደግሞ እየነቀፈ መጻፉ በ«ዝነኛ» ላይ ተንጠላጥሎ ዕውቁኝ ማለትን ጨርሶ ያልጣለ ስለመሆኑ ያሳብቃልና እንዲህ ዓይነቱ ሰው «አማኝ ነኝ» ብሎ እዚህ ዐውድማ ላይ ባይሰለፍ ደግ ነበር።

ከክርክር ጭብጦቹ አንዱንም እንኳ ጠቅሶ ሳይነገረን ግና «በዕውቀቱ ያቀረበው መግት ከነባራዊ ሁኔታዎች ጋር የተዛመደ በመሆኑ ይበል የሚያሰኝ ነው፤ ዶ/ር ፈቃዱ ያቀረቡት ሐሳብ ድምር ውጤት ግን እግዚአብሔርን መፍራት በመሆኑ ለእርሳቸው የሚስማማው መቶ ሰባዚነት ነው» የሚለው የ«ሥነ መለኮት» ተማሪ፤ ይህ ዓለም ሰውን ከፍና ዝቅ አድርጎ የሚያይበትን መነጽር እስካሁንም ያላወለቀ፤ እምነቱም እግዚአብሔርን መፍራት ያላስቀደመ ነውና እየተማርኩ ነው በሚለው ትምህርት ጊዜውን በከንቱ ባያቃጥል ይሻለዋል።

የጸሐፊው መነሻ የበዕውቀቱን ተገዳዳሪ ማሳነስ ስለሆነ ዶክተሩ በአፍሪካ መሪዎች ልብ ፈሪሃ እግዚአብሔር መጥፋት የአህጉሪቱ ድህነት አንዱ አካል አድርገው የመውሰዳቸው ስሕተት ምን እንደሆነ ትንፋሽ አላለም። ይልቁን «በዕውቀቱን ከዕውቀቱ» መለየት ተስኖታልና ብልጣ ብልጦቹ የአፍሪካ መሪዎች የሕዝቡን ፈሪሃ እግዚአብሔር ተግንው የራሳቸውን እጃን ሲፈጽሙ መፍራቸው ለበዕውቀቱ ስዩም አጠቃላይ ሐሳብ እንደ ዋነኛ ግብዓት ማገልገሉ እንኳ በቅጡ አልገባውም። «ከበዕውቀቱ ጋር ባደረግሁት ወይይት ጭብጥ ውስጥ ያገኘሁት ሐቅ [በዕውቀቱ] ኢትዮጵያና ኢትዮጵያዊነት በልቡ ውስጥ ትልቅ ቦታ መያዛቸውን ነው» የሚለን የሥነ መለኮት አጥኚ፤ በዕውቀቱ ኢትዮጵያን እስከወደደ ድረስ የፈለገውን ቢናገር ሊወቀስም ሊከሰስም አይገባውም ባይ ነው። ሲያሳፍር!

ሀገርን በመውደድ ተገቢነት እስማማለሁ፤ ሀገራችንም እወዳለሁ፤ ሆኖም እምነትን የተመለከቱ ወይይቶች ላይ ከሐቁ የማፈገፈጊያ ስልት ሲደረግ በፍጹም አይመቸኝም። እግዚአብሔር ሀገራችንን ሕዝቧን በነገር ሁሉ እንዲባርክ ምኞቴና ጸሎቴ ቢሆንም ዜግነቱን ኢትዮጵያዊ ለማስመሰል መሞከር ግን አይስማማኝም። ምናልባትም በዕውቀቱን ወደተሳሳተ ድምዳሜና ወዳለማመን የመራው እንዲህ ዓይነቱ የነገር እይታችን ሳይሆን አይቀርም የሚል ግምት አለኝ።

በዕውቀቱ ስዩምን በቅጡ ለማያውቀው የ«ሥነ መለኮት ተማሪ» ፍንጭ ለመስጠት ግን «የማውቀውን» ልናገር። ሰርክ በበዕውቀቱ

ብዕር የሚብጠለጠለው እግዚአብሔር ማነው ከተባለም በሁኔታው ሁሉ ቀርጥ የኢትዮጵያ ነገሥታትን ገጽታ የተላበሰ ነው። ሥነ-ምግባሩም የሚመዘነው በእነርሱ ጠባይ ልክ ነው። እርሱ እንደሚያስበው ይህ እግዚሯ ላይጠቅማት የተጠጋችው፤ ከድህነቷ ያወጣት ዘንድ ያልተቻለው ዐቅመ ቢስ፤ ለነጋ ጠባ ተማፅኖ መልስ የነፈጋት ጨካኝ ነው። «አለ» እያለች ከሥሩ አትጠፋም እንጂ በሕጎቹ ተብትቦ ወደ ጌላ ያስቀራት፤ በድህነት ቀንበር ትማቅቅ ዘንድ የተዋት ነው። በዕውቀቱ ስዩም ይህንን «እግዚር» እያነሣ የሚጥለው ሕዝቦቿ ስለሚጠሩት እንጂ ለእርሱ ህላዌው እውነት ስለሆነ አይደለም። ይህን በማለቱ ዝናውን ከፍ እንደማደርግለት ባውቅም የእኛ «ኒቼ» ይሰኝ ዘንድ ሰርክ መታተሩን፤ እግዚአብሔርን መፍራት ገንዘቡ ያላደረገ እንዲህ ያለ የሥነ-መለኮት አጥኚ ሲያገኝም በለስ እንደቀናው አዳኝ መፈንደቁ ግልጽ ነው።

ሀገርን መውደድ የሰብአዊ ዓለም አንዱና ጠንካራ መገለጫ እንደሆነ ዐውቃለሁ። ወንጌልን ያህል ትልቅ አደራና ታላቅ የምሥራች ለፍጥረት ሁሉ ያደርሱ ዘንድ መለኮታዊ ተልዕኮ የተሰጣቸው የክርስቶስ ደቀ መዛሙርት እንኳ የተፈተነበት ጽኑ ስሜት ይኸው እንደ ነበር አንብቤአለሁ። ከዚያ የቀለምኩት ትምህርት ግን እምነታችን እግዚአብሔርን ከራሳችን በላይ፤ ከሀገራችን በላይ፤ ከዘራችን በላይ፤ ከሕይወታችን በላይ አድርጎ ካላሳየን ደካማ መሆኑን ነው። ተገቢ ባልሆነ ሁኔታ ለእነዚህ ነገሮች ስሜቱን ጥልቅ የሚያደርግ ሰው ደግሞ እንዲህ እንደ ሥነ-መለኮት ተማሪው በግልጽ መሳቱ ግድ ነው።

የእምነትን ሁሉን አቀፍ ገጽታ ለማጤን ቢረዳን

ይህን ርእሰ ጉዳይ በዚህ መልኩ ማቅረቤ ከላይ ከተነሡት ሐሳቦች ጋር ተያይዞ ስለ እምነት ያለንን ግንዛቤ ከቀበሌያዊ የሐሳብ ቀርቁስ እውጥተን ስለ ምንጩ ለማጤን ያግዘን እንደሆን በማለት ነው። ለዚህ ደግሞ እንደ ምሳሌ የወሰድኩት በአዲስ አድማሲ የአማኝ-አላማኝ ሰጥ-አገባ በአመዛኙ ሁለቱም ጉራዎች ማጣቀሻ የሚያደርጉትን ክርስቲያናዊ አስተሳሰብ ይሆናል። ነገርን ከሥሩ

እንዲሉም ስለ እምነቱ ታሪክ ከመጀመሪያ የነበረውን የሚያጫውተንን የታሪክ ጸሐፊ ሥራ ዋቢ ማድረግ አስፈልገኛል።

በአርል ኤ ኬን ተጽፎ በስሜኑ ተክሉ «ክርስትና በዘመናት ሂደት» በሚል ርእስ በሽጋ አማርኛ ተተርጉሞ የቀረበልን የታሪክ መጽሐፍ የክርስትና እምነትን የትናንት ጉዞ ይተርካል። መጽሐፉ ክርስትና «ሀ» ብሎ ከጀመረበት ዘመናት ብዙም ሳይረቅ ከ5-590 ዓ.ም ያሉትን ወቅቶች ይሸፍናል። ጊዜያቱ ደግሞ ክርስትናን ከትውልዶች አፈ-ታሪክና ከግሪካውኑ ፍልስፍና አንጥሮ ለማውጣት ከባድ «ፍልሚያ» የተካሄዱባቸው መሆኑን ይጠቁማል።

ክርስትና «የዘመኑ ፍጻሜ በደረሰ ጊዜ እግዚአብሔር ልጁን ላከ» (ገላ 4:4) ከሚለው መነሻ ጋር በጽኑ የተቈራኝ ስለመሆኑ፤ እግዚአብሔር ልጁን ወደ ዓለም ሲያስገባው የትኛውም ከባቢያዊ ሁኔታ በእርሱ ሊፈጽመው ያለውን ሐሳብ ለማሳካት በሚያመች ዘመን ውስጥ እንደላከው ይተርካል። የሮም ዓለም አቀፋዊ ገዢነትም ሆነ የግሪክ ፍልስፍና በየራሳቸው ስለነበራቸው ጉልህ አስተዋጽኦ ይገልጻል። ለክርስቶስ መምጣት አይሁድ ብቻ ሳይሆኑ እነዚያ ጣኦትን፤ ምሥጢራዊ እምነቶችንና ንጉሣዊ አምልኮን የሚፈጽሙ ሕዝቦች አምላካዊ ፈቃዱን ለማሳካት ስለመጥቀማቸው ያወሳል።

ዓለሙን ሁሉ በአንድ የፖለቲካ ጥላ ሥር የሰበሰቡት ሮማውያን የግለሰብን ክብርነትና ፍትሕን የሚያገኙላቸውን ባይደነግጉ፤ ልዩ ልዩ ሀገራትን የሚያገናኙ መንገዶችን ባይሠሩ ኖሮ የወንጌል መልእክተኞች በሜዲትራንያን ዓለም ነፃ መተላለፊያ አያገኙም ነበር ይላል። ይሁንና በቅድመ-ክርስትና ዘመን የነበረው የሮማ መንግሥት ሥልጣኑን ተጨባጭ ከማድረግ ያለፈ አጀንዳ አልነበረውም። ሮም የማታውቀው ዝግጅት ለክርስትና መምጣት ታላቅ ነገር ቢሆንም ቅሉ፤ የግሪክ አእምሮ የፈጠረው ከባቢያዊ ሁኔታም እንደዚሁ ዓይነት መልክ እንደነበረው ይተርካል። እንዲህ እንዲህ እያለ የሚዘልቀው የታሪክ መጽሐፍ፤ የሮም ከተማ ከክርስትና ፖለቲካዊ ሜዳ ጋር ቢገናኝም ለወንጌል መስፋፋት አጋዥ

የሆነው የአስተሳሰብ ሜዳ ግን የአቲንስ ነበር ይለናል። ሆራስ በቅኔዎቹ እንደጻፈውም ግሪኮቹ ሮማዎቹን በባሕል አሸንፈዋቸዋል።

ሮማውያኑ ጥሩ ጥሩ መንገዶችን፤ ትላልቅ ድልድዮችን፤ የተንጣለሉ አልፍኞችን ቢሠሩም ግሪኮች ግን የተንጣለሉ የአእምሮ አልፍኞችን ከማፍራታቸውም በላይ ቋንቋቸው የዓለሙ መግባቢያ ሆኖ ማገልገሉን መጽሐፉ ይተርካልናል። ይህም ብቻ ሳይሆን የግሪኩ ፍልስፍና የረጅና የፈጁትን እምነቶች በማፈራረስ ለክርስትና መንገድ ከመጥረት የተነሣ የፍልስፍናውን ውስጠ ምሥጢር ያወቀ ሰው ብዙ አማልክትን ማምለክ ሞኝነት ስለሚሆንበት ፊቱን ወደ ፍልስፍና ማዞር ግድ ይለው ነበር። ይሁንና ፍልስፍና መንፈሳዊ ራሱን ሊያረካለት አይችልምና ያለው ዕድል ሁለት ነበር። አንድም ተጠራጣሪ (ስኬፕቲክ) መሆን አለያም የሮማ ምሥጢራዊ እምነቶች መንፈሳዊና ስሜታዊ መስህብ ስለነበራቸው እነርሱን በመከተል ጊዜያዊ መጽናናትን ለማግኘት መታገል።

የታሪክ መጽሐፉ ትረካውን ሲቀጥል ክርስቶስ ባረገበት ጊዜ ፍልስፍና በፕሌቶ ከደረሰበት ጫፍ ወርዶ ግለሰብ ተኩር በሆነ እንደ ስቶይክና ኢፕክሪያኒዝም ባለ ደረጃ ዝቅ ብሎ እንደ ነበር፤ ፍልስፍና ራሱ እግዚአብሔርን ፈልጎ እንደ አእምሮ ውጤት የሚያስቀምጥ እንጂ የፍቅር አምላክ አድርጎ የማይገልጽ በመሆኑም ክርስቶስ በመጣበት ጊዜ ሰዎች ለሕይወት ያላቸው አመለካከት መንፈሳዊ ዝንባሌ እንዲኖራቸው አድርጎ እንደ ነበር የዘመኑን መልክ በዝርዝር ያሳየናል።

በግሪካውያኑ ፍልስፍናዊ ዕይታ የራስን ደስታ ከሁሉ ነገር በላይና የመጨረሻ የሕይወት ግብ የሚያደርገው አመለካከት «ተድላዊነት» ወይም «ሐሴታዊነት» ይባላል። የሐሴታዊነት (Hedonism) ሐሳብ መነሻ ሶቅራጥስ ነው ቢባልም ራሱን የቻለ የፍልስፍና ርእስ እንዲሆን ያደረገው ግን የሴሬኒያን ፈላስፋዎች (Cryonic) መሪ አሪስቲፕፕስ (435-356 ክክ.ል.በ) ነው። ሐሴታዊነት ይበልጥ ስፋትና ጥልቀት ያገኘው ደግሞ በኢፒክራሪስ (341-270 ክክ.ል.በ) ነው። ይህም ብቻ ሳይሆን ሐሴታውያኑ ፈላስፎች ራሳቸው

ግለሰባዊ ደስታ ከየት ይመነጫል ለሚለው የሚሰጡት ትርጉም የተለያየ ነው።

በዚህም መሠረት አርስቲፐስ ጥልቅ የሆነ ስሜታዊ ደስታንና ፈንጠዚያን በማስቀደም «ብላ፣ ጠጣ እናም ደስ ይበልህ ነገ ልትሞት ትችላለህ» (Eat, drink, and merry for tomorrow you may die!) የሚል አንድምታ ያለው ሐሳብ ሲያራግብ፣ ኢፒኩረስ ደግሞ የአእምሮን ሰላም በማስቀደም የተሟላ ደስታ ለማግኘት ከአካላዊ ህመምና ከአእምሮ መታወክ ነጻ መሆን እንደሚያስፈልግ ይናገር ነበር። (Freedom from pain in the body and from trouble in the mind)

እንግዲህ ለትናንቱ ዓለም ይህን የመሰለ ሁኔታ መልስ የሚሰጥና የጊዜውን መንፈሳዊ የሕይወት ክፍተት ሊሞላ የሚችለው ክርስትና መሆኑ ግድ ነበር። የሰውን ልጅ የውስጥ ረሃብ ከማሳየት አንፃር ደግሞ በተዘዋዋሪም ቢሆን ግሪካውያኑ ክርስትናን ዓለም ይቀበለው ዘንድ ከፍተኛ ድርሻ ነበራቸው ለማለት ያስችላል።

ድል አድራጊው በፈተና ውስጥ

ከላይ በተመለከትነው ሁኔታ በክርስቶስ ኢየሱስ የመስቀል ላይ ሥራ የሰውን መንፈሳዊ ጥማት እያረከና የሰውን አእምሮ እየማረከ የመጣው ክርስትና መልኩ ይጠይምና አጀንዳው ይበረዝ ዘንድ የተጉ ሾልኮ ገቢዎች ተግዳሮት ቀላል አልነበረም። በዚህ የታሪክ መጽሐፍ ውስጥ ከተካተቱት ጥቂቶቹ ደግሞ እነሆ፡-

ኖስቲዝም፡- ከፍልስፍናዊ አደጋዎች ሁሉ በአሳችነቱ ቀዳሚ የነበረው ኖስቲዝም በ150 ዓ.ም. ላይ ጫፍ ደርሶ እንደ ነበር የሚተርክልን የታሪክ መጽሐፍ፣ ፍልስፍናው ሥሩን ከአዲስ ኪዳን ዘመንና ታሪክ ላይ ዘርግቶ የሐሳቡ ማጠንጠኝ ግን የሰው ልጅ ስለ ክፋት ለማወቅ ካለው ፍላጎት ጋር በፅኑ ስለመቁራኘቱ ይነግረናል። «የእግዚአብሔርንና የሰውን መንገድ በሰው ጥበብ ለመረዳት ያላቸው ጉጉት ተሳክቶ ቢሆን ኖሮ ክርስትናን በጥንታዊው ዓለም ከነበሩት ፍልስፍናዊ ሃይማኖቶች እንደ አንዱ የሚያደርጉት እነርሱ ነበሩ»

ይላል። የኖስቲኮች ዋነኛ ትምህርት ክፉን ከቁስ፣ መልካምን ደግሞ ከመንፈስ ጋር ደምሮ የመመልከት ስለነበር በእነርሱ ዐይን ሥጋ ቁሳዊና በመጨረሻ የሚወገድ በመሆኑ በጥብቅ ምናኔ ሊጠበቅ ወይም ለልቅ ሥነ ምግባር ሊሰጥ ይችላል። ለእነርሱ የሰው መዳን በእምነት ይጀምር እንጂ ክርስቶስ ለተመረጡት ሰዎች የሚሰጠው ልዩ ዕውቀት እንዳለ የሚያስቡ በመሆናቸው፣ በነፍስ የመዳን ሂደት ውስጥ ትልቁን ሥፍራ የሚሰጡት ለዚያ ነው።

ማንኪያኒዝም፡- ይህኛው ፍልስፍና ከኖስቲሲዝም ጋር ተመሳሳይነት ያለው ቢሆንም የራሱን የተለየ የፍልስፍና ሥርዓት በዘረጋ ማኒ ወይም ማኒኮል በተባለ የሜሶፖታሚያ ሰው በሦስተኛው ክፍለ ዘመን አጋማሽ የተመሠረተ ነው። የማኒ የተለየ መሻት የዞሮአስተርያንና ሌሎች የሩቅ ምሥራቅ ሃይማኖታዊ አስተሳሰቦችን በመደበላለቅ የሁለትዮሽ ፍልስፍናን ማጉልበት እንደ ነበር የሚነግረን የታሪክ መጽሐፍ፣ ማኒ በሁለት ተፃራሪና ዘላለማዊ ሕጎች ስለማመኑ ይጠቀመናል።

ሰው ሁለት ተጻራሪነት ካላቸው የጨለማና ብርሃን መንግሥታት የተገኘ እንደሆነ፣ ነፍሱ ከብርሃን፣ አካሉ ደግሞ ከጨለማው መንግሥት ጋር ስለመጣበቁ አጽንኦት ይሰጣል። እንዲህ የሚያስበው ማኒ የሚያራምደው ማንኪያኒዝም ምናኔን በፅኑ የሚያበረታታ፣ የወሲብ ፍላጎትን እንደ ክፉ የሚቁጥር፣ አለማግባትንም የተሻለ አድርጎ የሚያምን ስለመሆኑ ይነግረናል። (የእነዚህ ሁሉ ትምህርቶች ይዘት በነፋቂነት ተፈርጆ በአዲስ ኪዳን ውስጥ ተጠቅሶ መገኘቱን ልብ ይሏል።)

ኒኦፕላቶኒዝም፡- ለዚህ ፍልስፍና መጠንሰስ ሰበቡ የአሌክሳንድሪያ ተወላጅ የሆነው አምኒየስ ላክስ (174-242 ዓ.ም.) ሲሆን ፕላቲኖስም ይህን አስተምህሮ በሦስተኛው ክፍለ ዘመን ማለቂያ ላይ በሮም ያስተምር እንደ ነበር የታሪክ መጽሐፉ ይጠቀመናል። ጌላም ላይ የኒኦፕላቶኒዝም ሥነ ጽሑፋዊ መሠረት ከፕሎቲኒየስ ስብስብ ሥራዎች በፎርፎሪ (232-305 ዓ.ም) ተዘጋጀ ይለናል። ኒኦፕላቶኒዝም ከሁለትዮሽ ይልቅ የአንድዮሽ አፈጣጠርን ያስተምራል።

ፈጣሪ ፍጹም እንደሆነ፤ የሁሉም ነገር ምንጭና ሁሉ ከሙላቱ ተርፎ የተፈጠረ መሆኑን ሲገልጽ የዓለማቱ የመጨረሻ ግብም ወደ መጣበት የመለኮት ጉዳ ተመልሶ መግባት ነው።

መጽሐፉ የጥንቱን ፍልስፍና፤ አፈ ታሪክና የጣኦት አምልኮ ድል እየነሣ በነበረው ክርስትና ላይ የተቃጡት ጥቃቶችና ክህደቶች እነዚህ ብቻ እንዳልነበሩ ይገልጻል። ከፍልስፍናው ባሻገር ከፍተኛ ሥነ መለኮታዊ ስሕተት የታየባቸው ሞንታኒዝም፤ ሞናርክያኒዝምና ዶናቲዝም የተሰኙ አስተምህሮዎች የእግዚአብሔር ልጅ ከላይ ይዞት የመጣውን ትምህርት ለማድበስበስ ልዩ ልዩ የነፋቂ ዘሮችን በእርሻው ላይ ስለመበተናቸው ያወሳል። ሆኖም ክርስትና በየዘመናቱ የተነሡ ብርቱ ተሟጋቾችንና ለዚህ እምነት ጥብቅና የሚቆሙ ሰዎችን አለማጣቱንም ያበስራል።

ከእነዚህም ውስጥ ጀስቲን ማርታየር እና ኢራኒየስን ይጠቅሳል። ጀስቲን ማርታየር (100-165 ዓ.ም.) ከልጅነቱ አንሥቶ እውነትን ፍለጋ ሲማስን የኖረ ሰው ሲሆን የስቶይክን፤ የፕሌቶን፤ የአረስቶትልንና የፓይታጎራስን ፍልስፍናዎች የሚያውቅ ነበር። ሆኖም ይህ ሰው አንድ ሽማግሌ እውነተኛው ፍልስፍና መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ እንደሚገኝ ከነገረው በኋላ ሕይወቱ የተለወጠና የክርስቲያኖች ትምህርት ቤት እስከመክፈት የደረሰ ነው። ማርታየር በመንግሥት ባለ ሥልጣናት በክርስቲያኖች ላይ ይደርስ የነበረውን ኢ-ፍትሐዊነት ይሞግት የነበረ ሲሆን ኢራኒየስ ደግሞ የስሕተት እንቅስቃሴዎችን በሥነ ጽሑፍ ይተችና ይሞግት ነበር።

እንደ ሌሊሣ ያሉት ተሟጋቾችም፤ አረማውያን ጸሐፍትና ጉረቤቶቻቸው በክርስቲያኖች ላይ የሚለጥፉትን ስድብና የሚያሳዩትን ተቃራኒ ስሜት ለመከላከል ጽሑፍን መሣሪያው ያደረገ እንደ ነበር ይገልጻል። ሌሎችም ቢሆኑ በቀጥታውና በገንቢ መልኩ ከክርስትና ሃይማኖት ጋር ሲነፃፀሩ የአይሁድ እምነት፤ አረማዊ ሃይማኖቶችና የመንግሥት አምልኮ ንጢአትና ቂላቂልነት መሆናቸውን ከመግለጽ ወደ ኋላ የማይሉ እንደ ነበሩ፤ በክርክር ስለታቸውም ባለሥልጣናቱን

እንኳ ሳይቀር የሚማርኩና ክርስትናን በአመክንዮ የሚያቀርቡ እንደ ነበሩ ያወሳል።

ከእነዚህም መካከል የፍልስፍናውን ታሪክ የሚያውቁ ስለነበሩ ብሉይ ኪዳን ክትሮጃን ጦርነቶች በፊት የነበረ ስለሆነ በግሪክ ፍልስፍና ውስጥ የሚገኙት ሐሳቦች ሁሉ ከአይሁድ ወይም ከክርስትና የተወሰዱ ናቸው በማለት መሟገታቸውን ሲዘክር፤ የክርስቶስን ጥርት ያለ ሕይወት፤ ታምራትና ስለ እርሱ የተነገሩትን ብሉይ ኪዳናዊ ትንቢቶች መፈጸም በመጥቀስም ክርስትና የፍልስፍና ሁሉ የበላይ እንደሆነ አጥልተው ያቀርቡ እንደ ነበር ይተነትናል። ይህንን ታሪክ በሰፊው ለመረዳትና ለማወቅ የሚሻ ሰው፤ ክርስትናን ከአፈ ታሪክ፤ ከፍልስፍናና ከሀገራዊ አስተሳሰብ ነጥሉ ለማየት ይጠቅመው ዘንድ «ክርስትና በዘመናት ሂደት» የሚለውን መጽሐፍ ቃች ቢያደርግ በጣም ጥሩ እንደሆነ አመክራለሁ።

«ዝም ብትሉ ጥበብ በሆነላችሁ»

ከዚህ በታች የምታነቡትን ጽሑፍ ለአንድ «ከሀዲ ነኝ» ብለው ራሳቸውን በግልጽ ለፈረጁ ጸሐፊ አስተሳብ መቃወሚያ ተብሎ የተጫረ ነው። እኚህ ሰው የአማኝ-አላማኝ ጎራውን የተቀላቀሉት ዘግየት ብለው ሲሆን ብዕራቸውን ያሟሹት ደግሞ ሳይንስ ለእምነታው ያኑ ማወናበጃ እንጂ የእውነታቸው ማረጋገጫ ሊሆን እንደማይችል በሚገለጽ የተጋነነ ርእሰ ነው። ጸሐፊው ማንበባቸውና ማወቃቸው ከአጻጻፋቸው ቢያስታውቅም ግና ያነበቡትና ያወቁት ከሀዲታቸውን ሊያጸድቅላቸው የሚችለውን ብቻ ነው።

ያም ሆኖ ስለ ምድር ዕድሜ ርዝመትም ሆነ ስለ ቅሪተ-አካላት የሰው ልጅ መገኛ ምሥጢር ፈቺነት ያቀረቡት መግት ዶ/ር ፈቃዱ ነገሩ «የሳይንስ ቅጥፈት» ስለመሆኑ ብዙ መረጃዎችን ዳግመኛ እንዲያስተዋውቁ ሰብብ ከመሆን አላለፈም። ዶክተሩ «ያረፈደው አልቃሽ» ብለው ለጠጸቸው ለእኚህ ጸሐፊ የሰጡት መልስ በቂ የነበርም ቢሆን በዚያው ተመሳሳይ ጊዜ እኔም የራሴን እይታ ጫጭሬ ነበር። ሆኖም በወቅቱ በጨረፍታ ብቻ ነኝ አድርጌ ያለፍኳቸው ሐሳቦች በዚህኛው ጽሑፍ በአንፃራዊ መልክ ዳብረው ቀርበዋል።]

ዛሬ ብዙ ስለተወራለት ሳይንስ ጥቅም ሳይሆን ዐቅም ጥቂት ነገር እላለሁ። የእስከዛሬው የአማኝ-አላማኝ መግታችን ልዩነትም የሳይንስ ጥቅም ሳይሆን ዐቅም መሆኑ ግልጽ ነው። ሰሞኑን ደግሞ «ከእኛ ወዲያ ሳይንሳዊ ላሣር ነው» በማለት ክርክራችንን የ«አሸንፈው-አሸንፋት» የመንደር ውስጥ ፋክክር ለማስመሰል ብቅ ያሉ «ጊዜ፡አምላክ» ተከስተዋልና በእርሳቸው አመለካከት ላይ ጥቂት ማለት አስፈልጎኛል። እኚህ ሰው ሳይንስ ለእምነታው ያኑ «ማወናበጃ» እንጂ «ማሳመኛ» እንዳልሆነ የጻፉ ሲሆን መልስ ላጣው ክፍተቱ «ጊዜን ተስፋ አድርጉ» እያለ ስንቱን ጀግና በከንቱ ለሚያባክነው፣ አባይ ሳይንስ ዙብ እቆማለሁ ባይ ናቸው። «ጊዜ ይስጠን እንጂ ዛሬ

ከሳይንስ ዐይን የተሰወረች ሁሉ ቈይታ ትገለጣለች!» ዓይነት ፍካሬም አለቻቸው።

ቦታንና ጊዜን ለሰው የሰጠው፣ የፍጥረታቱ ገዢና የ«ጊዜ» ባለቤት ግን በ«ጊዜ» መጠቀምን እንጂ በራሱ በጊዜ ላይ ተስፋ መጣልን አያበረታታም። በመጽሐፍም «ቀን የሚያመጣውን አታውቅምና ነገ በሚሆነው አትመካ» ተብሎ ተጽፏል። «ጊዜ» ሊመጣ ላለው ሁሉም ዓይነት የዕውቀት መዳረሻ ዋስትና እንደማይሆን ፍንጭ ሰጥቷል። ስለዚህም «የእኛ ሳይንስ ነገርን የሚያረጋግጠው በጊዜ ውስጥ በመሆኑ መጨረሻውን ጊዜ ያሳየኛል» ብሎ ጊዜ በራሱ ሊሰጠው የማይችለውን ዕውቀትና እርግጠኝነት መጠባበቅ ምስኪንነትን እንጂ ብልጎነትን አያመለክትም።

ዳሩ ግን «ሳይንስ የእኛ ነው» ለሚሉን አላማኞች «ጊዜ» ትምክህት እንደሆነላቸው ሁሉ ለእኛ ለምናምን ደግሞ «ቀኑ በትእዛዝህ ይኖራል!» የተባለለትና ሁሉን «አሁን» የሚያውቀው የበለጠውን ያስመካናል። (ይህ ግን ሁሉን እርሱ ስለሚያውቅልኝ እኔ ምንም ማድረግ አያስፈልገኝም ለሚያለኝ ሽውራራ ትርጉም ስለባ እንዳይሆን ስጋት ስላለኝ ነገሩ እንዲያ ማለት እንዳልሆነ ልብ ይባልልኝ።) በቀረው ግን የሕዋ-ዓለሙን አጀማመር አስመልክቶ እምነታው ያኑ በእግዚአብሔር ቃል ውስጥ ከሰሙት እውነት አፈትልኮ አላማኞቹን «አሸናፊ» የሚያደርግ ልዩ ሳይንሳዊ ግኝት ከየትም እንደማይመጣ ቢያንስ በእምነት እናውቃለን።

ክርክሩ በእርግጥም «ሳይንስ የእኛ ብቻ ስለሆነ ሳይንሳችንን አትንኩብን!» የማለት ድርቅና ካልሆነ በቀር የምድርን ዕድሜ አስመልክቶ በአማኞቹም ሆነ በላማኞቹ ሳይንቲስቶች መካከል እስከ ዛሬም ድረስ ያላባራው ሰጥ-አገባ (ሐቁ የት እንዳለ የታወቀ ቢሆንም) በአንዱ ወገን አሸናፊነት የተጠናቀቀ እንደሆነ ማስመሰል በጣም ያስተዛዝባል።

«ጊዜ» ለውጦችን ለመገንዘብ የሚያስችል መሣሪያ መሆኑ ባይካድም በራሱ የማይፈታቸው እንቁጭሮች መኖራቸውን መካድ

ግን የማይቻል ነው። በዐሥራ ዘመናት ክፍለ ዘመን ላይ የፊዚክስ ሊቁ ላፕላስ «ሳይንቲፊክ ዲተርሚኒዝም» (Scientific Determinism) በተሰኘው የእርግጠኝነት መርሐ ዓለም ሁለንተናዊ መዋቅሩን ከተቀዳጀ በኋላ ሁሉም የተፈጥሮ ሕግጋት በሳይንሳዊ ዘዴ ሊረጋገጡ በሚችሉበት ሁኔታ ውስጥ እንዳሉ ሲደመድም ይህ ደግሞ ከአያንዳንዱ ቅንጣት አንሥቶ የሰዎችን የአስተሳሰብ ሂደትም አስከመጠቅለል የዘለቀ ነበር።

በእርሱ ድምዳሜ መሠረት ሕግጋቱን የሚቀላብስ ሌላ ውጫዊ ንይል እንደሌለ በመታመኑ ለእግዚአብሔር ጣልቃ ገብነትም ሆነ ለሰው ነፃ ፈቃድ ሥፍራ የሚተው አልነበረም። ሆኖም ከምእተ ዓመታት በኋላ የላፕላስ ጽንፈኛ ድምዳሜ በሥነ መለኮታዊ ማስረጃ ሳይሆን ወርንር ሀይዘንበርግ በተባለ የፊዚክስ ሊቅ ሳይንሳዊ ዕይታ በአጅጉ ተሞገተ። ሊቁ ሀይዘንበርግ «የኢ-እርግጠኝነት መርሐ» (Uncertainty Principle) በማለት የደነገገው ህግ እጅግ አላማኝ በሆነ ሁኔታ የዚያን ተቃራኒ ያሳየ ነበር። ሀይዘንበርግ ይህንን ሲከውን ዋቢ ያደረገውም በኳንተም ሜካኒክስ የማይጨበጥ ባሕርይ ያላቸውን ፓርቲክሎች መገኘት ነው።

አንስታይን በዘመኑ የኢ-እርግጠኝነትን መርሐ በመቃወምና «እግዚአብሔር እንዲህ ያለ ቁማር አይጫወትም» በማለት በጽኑ የተከራከረ ቢሆንም ነገር ግን ዛሬ ላይ፤ በሁሉም ሳይንቲስቶች ዘንድ ቅጡል በመሆኑ እግረ መንገዱንም የሳይንስን ዐቅም ውሳኔነት በሳይንሳዊ ዘዴ ያረጋገጠ ሳይንስ ሆኗል። በሳይንሳዊ ዘዴ የተብራሩልን ዐያሌ ተፈጥሯዊ ክንዋኔዎችና ከምርምሩ የገኘናቸው ብዙ ጥቅሞች በመኖራቸው ጥበቡ የሁላችንም ባለ ውለታ መሆኑን ባይካድም ግና አስካሁንም አፍታቶ ሊነግረን ያልተቻለው ደግሞም ይቻለዋል ተብሎ የማይገመት ብዙ እንቁቅልሾች መኖራቸውንም አብሮ ማጤን ይገባል።

በሥነ ፍጥረቱ ውስጥ በምክንያትና ውጤት (cause and effect) ቁሳዊ ሕግ የማይዳኝ ፓርቲክሎችና አተሞች መገኘትም ብቻ ሳይሆን በሳይንሱ በኩል ዓለም ዕውን ትሆን ዘንድ በታላቅ ሙቀት ተፈጠረ

የተባለው ታላቁ ፍንዳታም ሆነ ለፍንዳታው መንሥኤ ሆናለች የተባለችው አንድ ወጥና የማትከፋፈል ቅንጣት (Singularity) ወይም ቀዳማዊ ቁስ (Primary Atom) ከየት እንደመነጨ፤ እስካሁንም የሚታወቅ ነገር የለም።

«ሂሳባዊ መርሐችንና የተቀናጀ ፍጥረት መኖርን ጨምሮ እግዚአብሔርን ለማመን በቂ ምክንያቶች አሉ» የሚሉት የዘመናችን ታላቅ ሳይንቲስት ፍራንሲስ ኮሊን «እነዚህም በዕውቀት ማነስ ላይ የተመሠረቱ የባጣ ቆየኝ ግምቶች ከመሆን ይልቅ በእውነት ላይ የቆሙ አዎንታዊ ምክንያቶች ናቸው» በማለት ይገልጻሉ።

ኮሊን ዓለም እውን ሆኖበታለች ስለሚባለው «ታላቁ ፍንዳታ» (The Big Bang) ባነሡበት በዚሁ መጽሐፋቸው «ቀደም ባሉት ዘመናት አብዛኞቹ ሳይንቲስቶች ሁለንተናዊው ዓለም መጨረሻ እንደሌለው ይገምቱ እንደ ነበር፤ እስካሁንም መልስ ያላገኘው ጥያቄ ዐብይ ፍንዳታ የፈጠረው ሁለንተናዊ ዓለም የሚለጠጠው ዝንተ ዓለም ነው? ወይስ የሆነ ነጥብ ላይ በስበት ንይል ተተክቶ የታላቁን ፍንዳታ ያህል «ታላቅ መከማታር» (Big Crunch) የሚሆንበት ሰዓት ይመጣል? የሚል መሆኑንም ካተቱ በኋላ ዐብይ ፍንዳታ የማይመልሰው ሌላው ጥያቄም «ከዚያ ቀደምት ምን ነበር?» የሚለው እንደሆነ ይጠቀማሉ። «የሳይንስን ውሳኔነት ከምንም በላይ የመስከረውም ይህ ነው» ይላሉ። ኮሊን አክለውም «ዐብይ ፍንዳታ የፈነዳበት የኋላ ምክንያት ከሌለበት እንዲህ ያለ ወጥነት ያለው ዓለም ባልተገኘ ነበር። መስማማት አለብን! ዐብይ ፍንዳታ መለኮታዊ ማብራሪያን ይማፀናል። እኔ እንዴት ዓለም ራሷን እንደፈጠረች ማለብ ያቅተኛል። ይህን ሊያደርግ የሚችለው ከሥፍራና ከጊዜ ውጪ የሆነ ልዕላ-ተፈጥሮ ብቻ ነው» ብለዋል።

የሕይወትን አፈጣጠር በተመለከተም በሳይንሱ (Empirical Science) ጽንሰ-ሐሳባዊ መላምት መሠረት ሕይወት የተገኘው በኬሚካል ንጥረ ነገሮች ግብታዊ ውህደት እንደሆነ ቢታመንም ግና ይህን መላምት በቤተ ሙከራ (laboratory) ለማጣራት የሚደረገው ሙከራ እንዲህ በቀላሉ የሚሳካ አልሆነም።

በዝግመተ-ለውጥ የሚያምኑት ሰዎች ሕይወት ለመጀመሪያ ጊዜ የተገኘው በቢሊዮን ከሚቆጠሩ ዓመታት በፊት ማዕበል በፈጠረው ኩሬ ወይም ጥልቅ ውቅያኖስ ውስጥ እንደሆነ ይናገራሉ። ከቢሊዮን ዓመታት በፊት በምድር ላይ ያሉ ኬሚካሎች በፈጠሩት ድንገተኛ ውህደት ውስብስብ ሞለኪዮችን እንዳስገኙና መብዛት አንደጀመሩም ይገልጻሉ። በእነዚህ ወገኖች ዕይታ በምድር ላይ ሕይወት የጀመረው እነዚያ ሞለኪዮች ድንገት ተጠራርተው ራሳቸው በፈጠሩት ውስብስብነት የሌላቸው ሌሎች አማካኝነት ነው።

ይሁንና ዝግመተ-ለውጥን የሚደግፉና በጣም ተደማጭነት ያላቸው ሳይንቲስቶች እንኳ በዚህ መላምት አይስማሙም። የሳይንስ ልሂቃኑ የቱንም ያህል ጥረት ቢያደርጉም ሕይወት ያለው ነገር ሕይወት ከሌላቸው ሞለኪዮች ሊገኙ እንደቻሉ የሚያረጋግጥ መረጃ እስከ አሁንም አላገኙም። በ2008 ዓ.ም የባዮሎጂ ፐርፌሰር የሆኑት አሌክሳንደር ሜኔዥ ይህን ጉዳይ አስመልክተው ሲናገሩ እንዲህ ብለዋል፡ «ሕይወት ያለው ነገር በምድር ላይ በድንገት የተገኘው ሕይወት ከሌላቸው ሞለኪዮች ነው የሚለውን መላምት የሚደግፍ ምንም ዓይነት ተጨባጭ ማስረጃ (ባለፉት 50 ዓመታት ውስጥ) አልተገኘም። ይህንንም የሚያጠናክር ሳይንሳዊ እድገትም የለም።» አንዳንድ ተመራማሪዎች እንደሚሉት ሕዋሶች (cells) ወደ ግዙፍ ውስብስብ እካል ከተለወጡበት ጊዜ ይልቅ ንጥረ-ነገሮቹ ራሳቸው ተዋህደው ወደ ሕዋስነት የተቀየሩበት ጊዜ እጅግ በጣም ረጅምና ሂደቱንም ለመረዳት እጅግ አስቸጋሪ ነው።

የዚህ ዘመኑ የተራቀቀ የማይክሮ ባዮሎጂ ጥናት እንደሚያሳየው ከሆነ ደግሞ በጣም ውስብስብ እንዳይደሉ የሚገመቱት ሌሎች ውጫዊና ውስጣዊ መዋቅር እጅግ ውስብስብ እንደሆነ ተረጋግጧል። በውስጡም በሺህ የሚቆጠሩ ኬሚካላዊ ሂደቶችን ሥርዓት ባለው መልክ እንደሚያስተናግድ ለማየት ተቻሏል። ሌላውና አስገራሚ የሚባለው ተፈጥሮ ደግሞ ዲ.ኤን.ኤ (ዲኦክሲ-ሪቦኒክሊክ አሲድ) የተሰኘው ሞለኪዩል ሲሆን የእያንዳንዱን ሥነ ፍጥረት መረጃ አቅፎ በመያዝ ወደ ቀጣዩ ትውልድ የሚያስተላልፈው ኮድ ነው።

የሰውን ዘራ-መል (genome) አጠቃላይ ታሪክ የያዘው ይህ ምሥጢራዊ መግለጫ (code) በእያንዳንዱ የሰውነታችን ሕዋስ ታጭቆ የሚገኝ እጅግ የተወሳሰበ ሕያው የመረጃ ክምችት ነው። የአንድን ሰው አካላዊም ሆነ ባሕርያዊ ጠባይ የሚወስን፤ የአንድን ሕያው ፍጡር ተወራሽ ዘርንም ሆነ የአሁን ሁኔታውን የተሟላ መረጃ ለመያዝ የሚያስችል ነው። ይህን «የሂደት ጂኖም» ባለ ሁለት ፊትል አወቃቀር በምርምር ካገኙትና ፐርጀክቱን ከመሩት ሳይንቲስቶች መካከል አንዱ የሆኑት ፍራንሲስ ኮሊን የዲ.ኤን.ኤ ሞለኪዩል በጣም የተደራጀ በመሆኑ በዘፈቀደ በተከሰቱ ሁኔታዎች ሊገኝ እንደማይችል መናገር ብቻ ሳይሆን እግዚአብሔር ሕይወት ያለው ነገር እንዲገኝ ለመርዳት ሲል ዲ.ኤን.ኤን ወደ ምድር ልኮ ሲሆን ይችላል የሚል አስተያየት እንዲኖራቸው ያስገደደ ነው።

«ምናልባት እግዚአብሔር ሕይወትን እውን ለማድረግ አዝጋሚ ለውጥን ተጠቅሞበት ይሆናል» የሚሉት እኚህ ሳይንቲስት ሃይማኖትንና ሳይንስን ለማስታረቅ በማለት በጻፉት መጽሐፋቸው ሳይንሱ በአማኝና (evidence) በመከራ (experiment) ካላረጋገጥኩት የሚለውን ከሳይንስ ድርሳናት እየጠቀሱ፤ እግዚአብሔር የሚለውን ደግሞ በ«ማን ይናገር የነበረ» ከመጽሐፍ ቅዱስ ቃል ጋር እያነፃፀሩ ከዘረዘሩ በኋላ፤ አብዛኞቹ ሳይንስ የሚመራባቸው አስተሳሰቦች እግዚአብሔር በፍጥረቱ ላይ ምንም ዓይነት አሻራ እንደሌለው ለማሳየት የሚጣጣሩ ቢመስልም ኮሊን ግን «አትስጉ!» ይላሉ።

«አትስጉ ገና አያሌ መለኮታዊ ምሥጢር ቀርቷል። ብዙዎች ሳይንስንና መንፈሳዊ ማስረጃዎችን የመዘኑ ሰዎች አሁንም የእግዚአብሔርን ፈጣሪና መሪ ጣት ያያሉ። እኔ የሕይወትን አፈጣጣር በተመለከተ በሰተደረጉ ግኝቶች ቅንጣት ታህል ተስፋ መቀረጥና መደናገር የለኝም። እንዲያውም በተቃራኒው እንጂ። ሕይወት እንዴት ውስብስብና እጽብ ድንቅ ሆናለች። የዲ.ኤን.ኤ አገዛዊ ቅልጡፍነት እንዴት ጥልቅ እርካታ ይሰጣል! ሕይወት ያላቸው ነገሮች ይዘት ምን ያህል ሥነ ውበታዊ ለዛና ረቂቅነት ተቸረዋል። ...»

«... አር.ኤን.ኤን ወደ ፕሮቴን ከሚተረጉመው «ራይሶሎም» አን/ሥቶ ወደ ቢራቢሮነት አስከሚቀየረው እጭ፤ ተጣማጁን አስከሚማርክ ፒክክ ላባ ድረስ ዝግመተ ለውጥ እንደ ክውንታ አውነት ሊሆን ይችላል መሆኑንም አለበት። ነገር ግን ያ ተፈጥሮ ስለ ደራሲው ባሕርይ የሚለው ነገር የለም። በእግዚር ለሚያምኑ ይበልጥ ፍርሐትና አድናቆት ለማሳደር በቂ ምክንያቶች አሉ። ...በላቀው የሕገ-ወጪ መስፈርት ስገመግመው እርሱ ቅዱስና የበቃ አምላክ ነው። መልካምነትን የተጉናጸፈም መሆን አለበት። ክፉን የሚጠላ መሆን አለበት። ይህ አምላክ ደግና ታጋሽ መሆኑን ለመጠራጠርም በቂ ምክንያት የለም» በማለት በዚህም አለ በዚያ ከእግዚአብሔር ሰው ሽሽቶ ሊያመልጥ የሚችልበት የዕውቀት ጉድባ እንደሌለ አሳይተዋል። (ሆኖም የዚህ መጽሐፍ አቅራቢ «ሕይወትን በዚህ መልኩ ለማስገኘት ዐላማው ሲል እግዚአብሔር ዝግመተ-ለውጥን ተጠቅሞበት ይሆናል» በሚለው የኮሊን አስተያየት አይስማማም።)

የዝግመተ-ለውጥ ዕንስ ሐሳባዊ መላምት «ሕይወት ያለው ነገር ሁሉ አሁን የሆነውን የሆነው ከአንድ ነጠላ አካል እየተለወጠና እየተሻሻለ በመምጣት ነው» ይለናል። በዚህ አስተምህሮው የአንበሳውን ድርሻ የሚወስደው ቻርለስ ዳርዊን በምድር ላይ የሚገኙ ሕይወት ያላቸው ነገሮችን አመጣጥ ከአንድ ትልቅ ዛፍ ጋር እንደሚመሳሰል አድርጎ ያስብ ነበር። ይህም ማለት የዳርዊን «የሕይወት ዛፍ» መጀመሪያ ላይ አንድ ነጠላ ግንድ ነበር። ይህ ግንድ ውስበስብ ያልሆነ የመጀመሪያዎቹን ሴሎች ያመለክታል። በኋላም በዚህ ግንድ ላይ አዳዲስና ልዩ ልዩ ዝርያዎች እንደበቀሉ፤ የዕቃዎችና የእንስሳት ቤተሰቦችም እንደሆኑ ይታወቅ ዘንድ ምሳሌ አድርጎ ለማስተማሪያነት ተጠቅሞበታል።

ይህ መላምት በመስኩ ባለሙያዎች ዘንድ ለዐያሌ ዓመታት ቅቡል ሆኖ የቆየና አሁንም ድረስ በይሆን ይሆን ከፍተኛ ምርምር እየተደረገበት ቢሆንም፤ በተጓዳኝም ትልቅ ጥርጣሬ ውስጥ እየገባ ያለ መላምት ቢኖር ይኸው ሆኗል። የዳርዊን «የሕይወት ዛፍ» በአሁኑ ጊዜ በሳይንሱ ሰፈር ቀኑ እየመሸበት ይገኛል። የሥነ ሕይወት

ተመራማሪ የሆኑት ማልኮም ጎርደን በ1999 ዓ.ም «ሕይወት ያላቸው ነገሮች ከተለያዩ ምንጮች የተገኙ ይመስላል። ሕይወት ያላቸውን ነገሮች በሙሉ የሚወክል ዛፍም ከአንድ ነጠላ ሥር የተገኘ አይመስልም» በማለት ጽፈዋል።

የኒው ሳይንቲስት መጽሔት ኢ.ኤ.አ በ2009 እትሙ የዝግመተ-ለውጥ ሳይንቲስት የሆኑት ኤሪክ ባቲስት «የሕይወት ዛፍ ዕንሱ ሐሳብ እውነትነት እንዳለው የሚያሳይ ምንም ዓይነት ማስረጃ የለንም» ብለው ስለመናገራቸው ሊጠቅስ፤ የዝግመተ-ለውጥ ባዮሎጂስት የሆኑት ማይክል ሮዝ ደግሞ «የሕይወት ዛፍ ብዙ ድምፅ ሳያሰማ ወደ መቃብር በመውረድ ላይ መሆኑን ሁላችንም እናውቃለን፤ ሆኖም ከባዮሎጂ ጋር በተያያዘ ያለንን መሠረታዊ አመለካከት መለወጥ እንዳለብን ተቸግረናል» ስለማለታቸው አትቷል። ከዚህ ሁሉ በላይ ግን መጽሐፍ ቅዱስ ከዚህ መላምት በተቃራኒ ይቆማል። ዕቃዎች፤ የባሕር ፍጥረታት፤ የየብስ እንስሳትና የሰማይ አዕዋፋት «እንደየወገናቸው» እንደተፈጠሩ ይናገራል (ዘፍ 12፡20-25)። ይህ አገላለጽ ደግሞ እያንዳንዱን ወገን ከሌለው የሚለይና ሊጣስ የማይችል ድንበር እንዳለ ያመለክታል።

እስቲ ስለዚህ ጉዳይ አንድ ምሳሌ እንውሰድ። አልሆነም ወይም ጨርሶ አይሆንም እንጂ በሳይንሳዊ ዘዴ ለመረጋገጥ ሚሊዮን ዓመታትን የጠየቀው የሰው ዘር ምንጭ በሚሊዮናት የሚቁጠር የጊዜ ርዝመትን አቈራርጦ አሁን እኛ ያለንበት የመረጋገጫው ዘመን ላይ ደርሶ ሐቁ ተረጋገጠ እንበል። ሩቅ ሳንሄድም የዚህ መላምት አንደኛው አረጋጋጭ እንደሆነ በሚታመንበት የአርኪዮሎጂ ጥናት በኩል ያቺ የሰውን ቅድመ ታሪክ «ታውራሽ» የተባለችውን የእኛይቱ «ሱሲን» እንመልከት። እንዲያውም እሷን ትተን በቅርቡ የተገኘችውና የሱሲን ዕድሜ የአጥፍ እጥፍ የምታስከነዳው «አርዲ» የተሰኘችው ቅሪተ-አካል ትሻለናለች።

አርዲ ከጣጣነት ተላቃ እንደ ሰው መቀናጣት ከጀመረች (ለዚያውም በኮምፒውተር ሥዕላዊ ቅንብሩ እንዳየናት፤ የፊት ገጽታዋ በቅጡ ሳይስተካከል፤ ፀጉሯም ከሰውነቷ ረገፍ ሳያልቅ ተቻዝላ ማለት

ነው) 4.3 ሚሊዮን ዓመታት ይሆናታል መባላችንን ምሳሌ እንውሰድ። (ጥናቱ ስንትና ስንት ዓመታትን እንደፈጀና እውነቱን ለማጣራት የፈሰሰውን ዕውቀትና ጉልበት ከግምት ውስጥ ማስገባታችንን እንርሳለን።

ይህም ሆኖ ግን ሊቃውንቱን ለዘመናት ሲያደክም የኖረው የአርኪዮሎጂ ጥናት የተዘበራረቀ ውጤት እውነታውን ለማረጋገጥ ካለመቻሉ ጋር በዚህ የማወቂያ ዘዴ (ሳይንስ) ከተረጋገጠልን ብዙ ግኝቶች ውስጥ ሰው የመሆን ዕጣ ፈንታ በአዝጋሚ ለውጥ ሽግግር ውስጥ ያለፈ ስለመሆኑ ደፍሮ ለመተንበይ መቻሉ መቼምና የትም ለሰው ልጅ ገሊና አጥጋቢና አርኪ መልስ ሆኖ አያውቅም። የሰው ልጅ አእምሮ እንዴትም ቢያዘግምና ቢንቀራፈፍ ወደ ዛሬው የቴክኖሎጂ ዓለም ለመድረስ ይህን ያህል ሚሊዮን ዓመታት ፈጅቶበታል ማለትም የማይለጠፍ ስድብ ከመሆን የዘለለ ቁም ነገር የለውም። ዳሩ ግን ይኸው «ሳይንሳዊ» መላምት ቀን እንደመሸበትና ለማይ እንደተደፋበት ያበሠረን ያው «ሳይንስ» መስሎች።

ሊቃውንቱ ተመራማሪዎች ዳርዊን የሰጣቸውን የቤት ሥራ ለመሥራት የሰው ዘር ከዝንጀሮ ወደ ሰውነት ያካሄደውን ሽግግር አስከ ዛሬም ሊጨብጡት አለመቻላቸው ደግሞ እውነት ነው። "missing link" እያሉ የሚጠሩትንም ክፍተት የሚሞላላቸው ከፊል ሰውና ከፊል ዝንጀሮ የሆነ ቅሪት አካልም አላገኙም። የአርዲን መገኘት ተከትሎ ከሳይንሱ ሰፊር ይህ ጨርሶ እንደማይሆን የገለጸው ለሳይንሳዊ ምርምሮች ሰፊ ሽፋን የሚሰጠው «ናሽናል ጂኦግራፊ» የተሰኘው ሚዲያ «እንዲህ ዓይነት ፍጡር አልነበረም መቼም ቢሆን አይገኝም» ለማለት ቀዳሚ አልነበረውም።

ይልቁንስ ለ«ጊዜ አምላክ» ተሟጋቾችን የምመክራቸው እንዲህ በማለት ነው። የምድሪቱን ዕድሜ ለመገመትም ሆነ የፍጥረቱ ምንጭ ማን እንደሆነ ዐውቆ ለማረፍ በጭራሽ ጊዜ አይጠበቅም። እነሆ እርሱን የማወቂያው ሰዓት ዛሬ ነው። እንዲያውም አሁን ነው። በቀረው ግን እንዲህ ዓይነቱ አስተያየት ሳይንስን ከማጣጣል ጋር ጨርሶ ግንኙነት የለውም። እናንተ «ድንገቱ ክስተት» እኛ ደግሞ

የ«እግዚአብሔር እጅ ሥራ» የምንለውን ፍጥረት-ዓለም ጅማሬ ደፍሮ ለመናገር ሳይንስ በቂም ብቁም ስላለመሆኑ ግን ከእኔ እጅግ በተሻለ ዕውቀትና ቋንቋ በዚሁ ጋዜጣ ላይ የጻፉትንና የሚጽፉትን አማኝ ወገኖቼን ሐሳብ አጋራለሁ።

የሰሌትንና የሰሜትን ግንኙነት መሠረት በማድረግ ብቻም ሳይሆን እግዚአብሔር ለዕውቀት የሰዎችን አእምሮ እንደሚያነቃ ለመግለጽ እንደ አንስታይን ያሉ ታላላቅ የሳይንሳዊ ግኝት ሊቃውንት ወደ ስሌት ከማምራታቸው አስቀድሞ ስለ ነገሩ ተቀራራቢ ግምት ያሳደሩ ዘንድ መንፈሳቸውን ያነሣሣ ገይል ስለመኖሩ የሰጡትን ምስክርነት፤ እንደ ሶቅራጦስ ያለውን ስመ ገናና ፈላስፋም የፍልስፍናውን ጭብጥ ያስያዘውም ሆነ የእውነት ፍለጋው ራሱ ውስጡን በሚጉተጉተው ድምፅ (inner voice) የሚነቃቃ ስለመሆኑ ታሪኩን ዋቢ በማድረግ ጽፌአለሁ።

ሁሉም ቢሆን ዐውቅም ሆነ ሳያውቅ፤ ሆኖም ነፃነቱ ሳይነካ ለራሱ ደስታ ነገር ግን ለእግዚአብሔር ዐላማ መፈጸም የሚያበረክተው ድርሻ አለው። ቢያንስ ይህ የእኔ እምነት ነው። በዚህም መሠረት አንዱ የውጭውን ዓለም ሌላው ደግሞ የሰውን ውስጣዊ የአስተሳሰብ ሥርዓት በዕውቀት ያቃኑ ዘንድ ለሁሉ ተልዕኮን የሚሰጥ እርሱ ነውና ዕውቀታቸው ፍጹም ባይሆንም ከጥንት ከጠዋቱ ሶቅራጦስን ስለ ሰው ውስጥ፤ አረስቶትልን ስለ ሳር ቅጠሉ፤ ፕሌቶን ስለ ወዲያኛው ዓለም ምንነት ይመረምሩ ዘንድ ያተጋቸው እግዚአብሔር እንዳልሆነ ማንም ማረጋገጫ ስሌለው እኔ ያንን ለጠቢባን ጥበብን የሚሰጥ አምላክ መኖሩን ለማጽናት እጠቀምበታለሁ።

በእርግጥም ደግሞ ሊቃውንቱ ዕውቀታቸውን፤ ጠቢባኑም ጥበባቸውን ከየትም አላመጡትም። ምንም ቢያደርጉና ቢያገኙ፤ የፍጥረቱም ሆነ የዕውቀቱ ምንጮች ራሳቸው ለዎቹ አልነበሩም። ዛሬም አይደሉም። ሆኖም በጥረታቸው ስላገኙት ነገር፤ በድካማቸው ስላመጡት ውጤት ምሥጋና ይገባቸዋል ወይ? «እንዴታ!»። አዎን ሥጦታቸውን ፈልገው ለማግኘት ስላደረጉት ጥረት ምሥጋና፤ ፈቃዱን ለመመላት መክሊታቸውን ባለመቅበር ላላዩት ታማኝነት ሽልማት

ይገባቸዋል። ከዚህ በላይ ግን ምንም አይደለምና ክብር ሁል ጊዜም ክብር ለሚገባው መሰጠት አለበት። የሰው ክብርነትና ክፍታ በነገር ሁሉ ክብርን ለእግዚአብሔር በመስጠቱ የሚለካ በመሆኑም «እርሱ ሊልቅ እኔ ግን ላንስ ያስፈልጋል» የሚል ትኩረትና «ላደርግ የሚገባኝን ያደረግሁ ተራ አገልጋይ ነኝ» የሚል እውነተኝነት ከሰው ሁሉ ይጠበቃል።

እንግዲህ ትምክህት የለም «ዐውቂአለሁ» የሚለው ጉበዝም ሆነ «አምኛለሁ» የሚለው ጀግና ሊለው የሚገባው ይህንኑ ነው። ተፈጥሯዊው ስጦታም ሆነ መንፈሳዊው ጸጋ የተገኘው ከእርሱ ዘንድ በመሆኑ በሁለቱም ዘንድ «ክሬዲቱን» መውሰድ ያለበትና የሚገባው እርሱ ነው። መመካት ግድ ከሆነም የተፈቀደው በእርሱ መመካት ነው። መጽሐፍ የሚለው እንዲህ ነው፡- «ጠቢብ በጥበብ አይመካ፤ ጎያልም በጎይሱ አይመካ፤ ዐዋቂም በዕውቀቱ አይመካ... ጽድቅንና ፍርድን በምድር ላይ የሚያደርግ እርሱ መሆኑን በማወቁ በዚያ ይመካ።»

ለነገሩም ከአላማኝ ተሟጋቾችን ጋርም ሆነ ከቲፎዎቻቸው ጋር «ያጋጩን» ነገር ቢጨመቅ የሚወጣው የነጠረ ነገር የአንደኛው ወገን በራሱ የመመካት ዝንባሌና የሌላው በእግዚአብሔር የመደገፍ ልዩነት እንጂ በዕውቀትም ሆነ በትጋት ከአላማኞቹ አንሶ የተገኘ አማኝ በመኖሩ አልነበረም። በዚህ ተወዳድሮ መብላለጥ ካለ ግን በላጩ የጥበቡ መጀመሪያ እግዚአብሔርን መፍራት፤ የዕውቀቱ ዳርቻም ቅዱሱን ማወቅ የሆነለት ወገን መሆኑ ሳይታለም የተፈታ ነው። በቀረው ግን ሳይንስ እግዚአብሔር ወደ መኖር ያመጣውን ፍጥረት እንደምንነቱ ፈትሾ የማወቂያና የማሳወቂያ ዘዴ እንጂ ለከሃዲው የእግዚአብሔርን ያለመኖር ማረጋገጫ፤ ለአማኙም መኖሩን የማሳመኛ ዓይነተኛ መሣሪያ ባለመሆኑ የመፅሀፍ ቅዱሱ ዕዮብ ሳይገባቸው ብዙ በመናገር ያደክሙትን ጠቢባን ወዳጆቹን በገሰፀበት የተግላፅ ቃል እኔም እናንተን «ያልገባችሁን ከመናገር ዝም ብትሉ ጥበብ በሆነላችሁ ነበር።» እላለሁ።

ሥነ-ጽሑፋዊ ዋቢዎች መጻሕፍት

መሠረታዊ ሉጂክና ሕፃናት፡- በካሳሁን ዓለሙ 1994 ዓ.ም

መሰረታዊ ጉድጓድ (ተርጓሚ)፤ ምሥራቃዊ ጥበባዊ፤ አ.አ፤ 1999 ዓ.ም።

ምሕረቱ ዲ. ጉታ፤ አምነትና አመክንዮ - የተሰማሙ ወይስ የተፋቱ፤ አ.አ፤ ጊዳታ ሕይወት የሥነ ጽሑፍ ክፍል፤ 1998 ዓ.ም።

ሳይገባዊ ገፈተ-ዓለም፤ አ.አ፤ ኢትዮጵያ መምህራን ማኅበር፤ 1983 ዓ.ም።

ስሜንህ ተክሉ (ተርጓሚ)፤ ክርስቲና በዘመናት ሂደት፤

ብስራት እውነቱ (ተርጓሚ)፤ ፍልስፍናን ለሚረዳ፤

ዙልዑል (ተርጓሚ)፤ ልሳኖ ፍጥረት፤ 2003 ዓ.ም።

ዋለልኝ እምሩ፤ የሕይወት ትርጉም፤ አ.አ፤ 2002 ዓ.ም።

ዘመንፈስ ቅዱስ አብርሃ ትጋት (ተርጓሚ)፤ ኢትዮጵያውያን ፊልሶፊዎች (ሐተታ ዙዘረ ዓያዕቀብ ውወልደ ሕይወት)፤ አ.አ፤ 1948 ዓ.ም።

የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ፤ አ.አ፤ የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር 1954 ዓ.ም።

- Baillie, D. M. and J. Baillie. *God Was in Christ*. London: Faber & Faber, 1980.
- Erickson, Millard J. *Introducing Christian Doctrine*. Addis Ababa: The Lapsley/Brooks Foundation, 1999.
- Hattstein, Markus. *The Story of World Religions*. Germany: Konemann, 2008.
- Hügel, Baron Friedrich von. *The Reality of God and Religion & Agnosticism*. Letchworth Garden City: The Temple Press, 1931.
- James, Rachels. *Ethical Theory 1: The Question of Objectivity*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Maritain, Jacques. *Man's Approach to God*. Translated by Peter O'reilly. Wipf & Stock Pub, 2011.
- Russel, Bertrand. *A History of Western Philosophy*. New York: Simon and Schuster Inc., 1945.
- Smith, Norman Kemp, Don Garrett. *The Philosophy of David Hume: A Critical Study of its Origins and Central Doctrines*. London: Palgrave Macmillan, 1949.
- Stace, W. T. *A Critical History of Greek Philosophy*. London: General Books LLC, 2010.
- Swanson, John. *God In Time*. Entity Mission Publishing, 1996.
- Thieme, R. B, Jr. *The Integrity of God*. Houston: R. B Thieme Jr., Bible Ministries, 2005.

ድረ-ገጽ

- Clark, Gordon H. *God and Logic*. The Trinity Foundation. <http://www.trinityfoundation.org/journal.php?id=16>; Internet, 1980.
- Cline, Austin. *Faith vs. Reason*. About.com: Agnosticism/Atheism. <http://atheism.about.com/b/2009/07/15/faith-vs-reason.htm>; Internet, 2009.
- Martin, Michael. *Does Logic Presuppose the Existence of the Christian God?* http://www.infidels.org/library/modern/michael_martin/logic.html; Internet, 2000.
- McKew, Maureen. *Faith and Reason: Competitors or Collaborators?* Mission and Heritage, Villanova University. <http://heritage.villanova.edu/vu/heritage/allthings/2000W.htm>; Internet, 2005.
- Wikipedia, The Free Encyclopedia. *Faith and Rationality*. http://en.wikipedia.org/wiki/Faith_and_rationality; Internet.
- Wommack, Andrew. *Faith is Based on Knowledge*. http://www.awmi.net/extra/article/faith_knowledge; Internet, 1997.